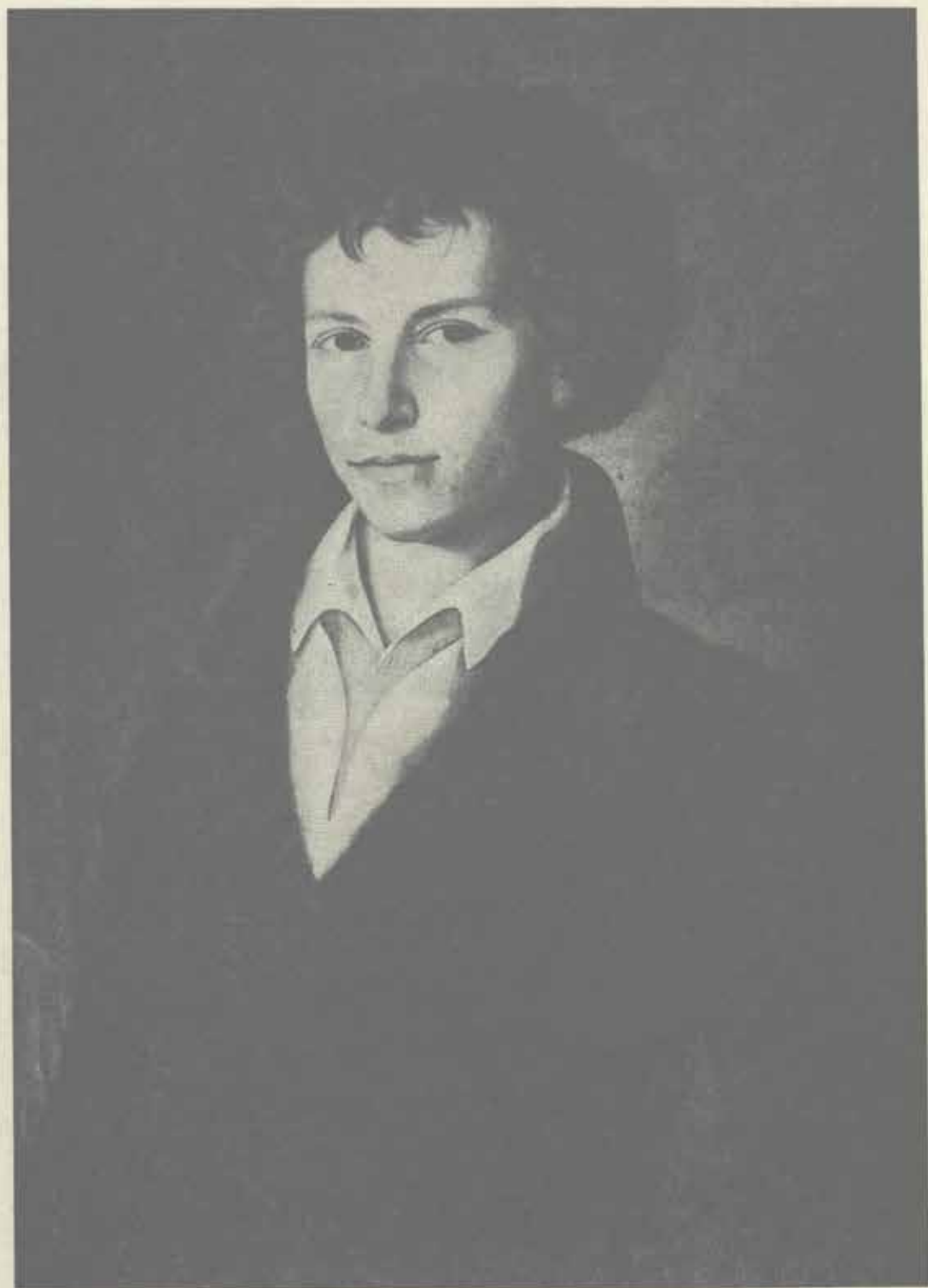

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK
OKRESU NOVÝ JIČÍN SVAZEK **30**

Přední strana obálky:

Anton Berger; Autoportrét, OVM Nový Jičín.

Foto Josef Solnický, Sl. muzeum Opava, 1976

K TŘICÁTÉMU ČÍSLU VLASTIVĚDNÉHO SBORNÍKU

Jan Hanák

Vlastivědný sborník, vydávaný vlastivědným muzeem v Novém Jičíně, dospěl v letošním roce k třicátému číslu. Od roku 1967 slouží veřejnosti okresu tím, že zveřejňuje statě o hospodářském, přírodním, politickém a kulturním vývoji okresu, ať se udál v době dávno minulé, nedávne, nebo se uskutečňuje v revolučních přeměnách současnosti. Sborník navázal na tradice české regionalistiky, na práci zapálených vlastivědných pracovníků, kteří zveřejňovali své články od třicátých let v „Kravaňsku“ a po válce v „Novojicku“, „Vítkovsku“, „Bílovecku“ a „Oderských vrších“. Vlastivědný sborník měl od počátku výhodu v tom, že ještě žili a pracovali mnozí regionalisté z dřívější doby a že získal stálého vydavatele — nejdříve vlastivědný ústav, nyní vlastivědné muzeum. Vytvoření nového okresu v roce 1960 přineslo nové podmínky i pro práci Vlastivědného sborníku. Bylo třeba získat dopisovatele z Bílovecka, Oderska, Frenštátska, aby Vlastivědný sborník zahrnul celý okres. Byli získáni spolupracovníci i mimo okres. Postupně se zvyšovala náročnost na vyšší odbornou úroveň tím, že články procházely recenzí odborníků i recenzí jazykovou. Dbalo se, aby články byly čtivé a přes požadovanou odbornost byly přístupné nejširšímu okruhu čtenářů. V regionální historii se vycházelo z potřeb politicko-výchovných. Byla navázána úzká spolupráce s regionální komisí OV KSČ. Úsilí autorů směřovalo k odhalování třídních a národnostních zápasů, které musely v národnostně smíšené oblasti severní Moravy a zčásti i Slezska, kam náš okres náležel, svádět předchozí generace za feudalismu, kapitalismu, v době ohrožení první republiky a za nacistické okupace.

Je potěšitelné, že se stále více místa v našem sborníku dostává článkům přírodovědným, problémům současné ekonomiky, ale i národopisu. Značná pozornost byla v posledních letech věnována jubilujícím městům a obcím našeho okresu. Celá čísla se zabývala minulostí, současností a perspektivami měst Fulneku, Příbora, Frenštátu pod Radhoštěm, mnoho místa bylo věnováno v jednotlivých číslech Bernarticím, Tísku, Bílovu, Zvíšicím, Mořkovu a dalším obcím, které vzpomínaly svých počátků.

Ohlédnutí za třiceti čísly Vlastivědného sborníku je zároveň poděkováním všem, kdož se na tvorbě sborníku v uplynulých patnácti letech podíleli. Je i vzpomínkou na dlouholeté spolupracovníky, dopisovatele, členy redakční rady, kteří již nejsou mezi námi. Patří mezi ně Květoslav Kadlčík, Antonín Brňák, Bohumil Fojtík, Jaroslav Štindl, František Hanzelka a další regionální pracovníci. Je dobře, že na jejich místa nastupuje mladá generace vzdělaných historiků, přírodovědců a kulturních pracovníků. Po boku zkušených vlastivědných pracovníků dr. Adolfa Turka, dr. Františka Schwarze a mnoha dalších spolupracovníků a dopisovatelů z Opavy, Ostravy, Brna a dalších míst budou postupně vyplňovat dosud

nedotčená místa ve všech oblastech vlastivědy našeho okresu. Čeká nás mnoho práce v nejnovější historii dělnického hnutí a KSČ i v odhalování úspěchů i problémů v socialistické výstavbě našeho okresu. Mnoho dlužíme našim závodům, kolektivizaci našeho zemědělství, komunálnímu službám, odborovému hnutí, zdravotnictví, školství, kultuře a v neposlední řadě problematice ochrany přírody a životního prostředí. Proto zveme do řad dopisovatelů pracovníky uvedených okruhů vlastivědné práce. Naš okres má bohatou historii, má významnou úlohu v naší celostátní ekonomice, dosahuje v národním hospodářství v posledních letech pozoruhodných výsledků. Pro budoucí generace je třeba všechny hodnoty minulosti a současnosti pravdivě zjišťovat a publikovat. Kromě písemných materiálů je třeba co nejvíce využívat svědectví účastníků revolučních změn, kterými náš okres prošel a prochází. Bez využití regionálních prací se nemůže dost dobře zpracovávat problematika celostátní a celonárodní. I tato skutečnost nás musí vést k tomu, aby se úroveň našeho regionálního časopisu dále zvyšovala. Je naším přáním, aby se počet čtenářů dále rozšiřoval, aby Vlastivědný sborník sloužil našim školám všech stupňů, všem kulturním institucím.

PRŮMYSL NOVOJIČÍNSKA V LETECH 1921-1929

Jaromír Pavlíček

Dle statistických údajů z roku 1930 tvořily politický okres Nový Jičín tři soudní okresy Nový Jičín, Příbor a Fulnek. Územní rozsah politického okresu Nový Jičín lze ztotožnit již s tehdy používaným pojmem Novojičínsko, na jehož územním celku o rozloze 501,82 km² žilo 84 747 obyvatel převážně české a německé národnosti.¹⁾

V novojičínském průmyslovém regionu byla až na malé výjimky zastoupena všechna průmyslová odvětví. Rozhodující roli však hrál průmysl textilní a strojírenský.

Páteř textilního, resp. oděvního průmyslu, ke kterému dle statistik bylo zařazováno kloboučnictví, tvořilo v Novém Jičíně 11 textilních továren a 3 velké kloboučnické podniky. V poměru k tomuto odvětví byl v Novém Jičíně méně zastoupen strojírenský průmysl. Ten se koncentroval v příborském a fulneckém okrese, ve dvou vagonářských závodech v Kopřivnici a v Butovicích-Studenéce. V samotném Příboře pracovaly 3 textilní továrny a stejně tomu bylo i ve Fulneku. Východní část Novojičínska, zahrnující v podstatě soudní okresy Nový Jičín a Příbor, byla oblastí průmyslovější, část okresu na západ od Nového Jičína přiléhající k Fulneku a samotný soudní okres Fulnek tvořily převážně oblast zemědělskou. Rozmístění průmyslu v rámci novojičínské oblasti odpovídá i sociálně ekonomické rozvrstvení obyvatelstva. Např. z 1000 přítomných obyvatel v r. 1921 příslušelo v soudním okrese Nový Jičín k průmyslu a živnostem 400–500 obyvatel, v soudním okrese Příbor 500–600 a v soudním okrese Fulnek 300–400 obyvatel. V zemědělství, zahradnictví a chovatelství bylo na Fulneku zaměstnáno z 1000 přítomných 300–400 obyvatel, v soudním okrese Nový Jičín a Příbor jen 200–300 obyvatel.²⁾

Charakteristika středisek průmyslové výroby na Novojičínsku vyplývala z existence různých výrobních odvětví, působících v období od začátku 20. let do nástupu světové hospodářské krize.

Dominující úlohu v novojičínském průmyslu hrála i ve 20. letech kloboučnická výroba, která své silné pozice získala již před I. světovou válkou, celkem snadno přečkala poválečnou krizi a v konjunktuře 20. let zaujala suverénní postavení v československém kloboučnickém průmyslu. Při sčítání průmyslových závodů v roce 1930 bylo zjištěno na území ČSR 93 podniků na výrobu klobouků s počtem 11 802 zaměstnanců, jejichž výroba byla z 90 % odkázána na export, který v roce 1928 činil přes 300 mil. Kčs. V Novém Jičíně pracovaly sice jen 3 továrny, ale produkovaly 50 % kloboučnických výrobků v ČSR a ty byly takřka všechny určeny pro vývoz.³⁾

Majitelé největší továrny Hückel a synové byli Němci a zaměstnávali v průměru asi 2000 dělníků. Po I. světové válce zmodernizovali starý závod a z obchodních (celních) důvodů zřídili dva pobočné závody v cizině. Nová továrna v Ratiboři v Německu zaměstnávala 500–700 dělníků a menší závod ve Skoczově v Polsku asi 300 dělníků.⁴⁾

Druhá největší továrna v Novém Jičíně byla v majetku německých židů bratří Běhmů, kteří rovněž nebyli odkázáni jen na svůj podnik v Novém Jičíně. Zde jim

ale výroba vyhovovala nejlépe, neboť na počátku 20. let začal naplno pracovat zcela nový „horní závod“ (dnes Karnola, n. p.), vybavený moderním strojovým zařízením, a v roce 1925 prodali svůj pražský závod, ve kterém již v roce 1923 zastavili výrobu.⁵⁾ Mimo území ČSR jim patřila také továrna na klobouky ve Vídni. Jejich zkoncentrovaná výroba v Novém Jičíně představovala jediný závod na Moravě, který vedle srstěných klobouků vyráběl ve velkém množství i vlněné klobouky. Spojená Böhmová výroba v Novém Jičíně zajišťovala obživu asi 1300 dělníkům.⁶⁾

Třetím výrobcem klobouků v Novém Jičíně byla německá firma Peschel. Zaměstnávala asi 500 dělníků, patřila tedy k podnikům menším, ale vedla si úspěšně v konkurenčních bojích na zahraničních trzích, především zásluhou dobrého jména své značky velurových klobouků. Svůj závod v Šenově (Nový Jičín II) v letech 1923–1924 Peschlové rozšířili a zmodernizovali.⁷⁾

Všechny tři novojičínské závody prodělávaly v polovině 20. let prudký konjunkturální vzestup. Velmi úspěšným se ukázal rok 1927 a předkrizového vrcholu bylo dosaženo v roce 1929. Kloboučnické podniky přijímaly k trvalé zaměstnanému dělnictvu i stovky sezónních pracovníků na letní období, u Böhmů někdy až 600. Dá se říci, že na počátku roku 1930 zaměstnával novojičínský kloboučnický průmysl na 4500 stálých zaměstnanců.⁸⁾ Vývoz pokrýval prakticky celou Evropu a novojičínské firmy se úspěšně prosazovaly i na americkém kontinentě, kam směřovaly nejen hotové klobouky, ale i polotovary – pánské a dámské šišáky.

Silné postavení, především počtem výrobních závodů, zaujímal v Novém Jičíně textilní průmysl. Období konjunktury však s rozpadem Rakouska-Uherska pominulo a exportní poměry předmnichovské republiky jeho úspěšnému rozvoji nepříály, což byla vůbec bolest lehkého průmyslu v meziválečném Československu.

Ještě v roce 1921 pracovalo v Novém Jičíně 14 textilních továren a „továrníček“, neboť jinak nelze nazvat provozovny, v nichž bylo zaměstnáno 20–30 dělníků. Jejich bezperspektivnost, pomineme-li celkovou krizi textilního průmyslu, spočívala ve výrobě běžných druhů textilního zboží, se kterým nemohli konkurovat výrobkům mnohem větších a moderněji vybavených továren. Některé z nich nebyly schopny odolat již první poválečné odbytové krizi na počátku 20. let a v období relativní konjunktury v letech 1925–1929 nenacházíme o činnosti mnohých již žádné záznamy. K takovým podnikům patřila např. firma Ferd. Lichnofsky, zabývající se ještě v roce 1921 výrobou soukenného zboží a zaměstnavající 30 dělníků. Podobný osud zřejmě stihl i továrničku na vlněné zboží, jejíž majitel Rudolf Czelke zaměstnával 20 dělníků.⁹⁾ Zhoubný požár 24. října 1924 zničil do základů větší továrnu Wilh. Grohmann na soukenné a vlněné zboží, která se především zaměřovala na výrobu pánských a dámských konfekčních látek.¹⁰⁾ 120 bývalých zaměstnanců této firmy tehdy ještě našlo obživu v ostatních novojičínských textilkách.

Největším výrobcem vlněného zboží v Novém Jičíně byla firma Justin Lonsky a syn. V roce 1921 zaměstnávala asi 100 dělníků, ale vzhledem k dobrému odbytu jejich pánských a dámských látek, lodenu, kabátové a hubertusové látky, zvýšil se stav zaměstnanců postupně až na 300 v roce 1929.¹¹⁾ Firma vyvážela své zboží do Maďarska, Jugoslávie, Rakouska, kde měla své stálé obchodní zastoupení. Speciální výrobou vlněného zboží se také zabývala továrna Jos. Czelcznara, zaměstnavající asi 150 dělníků.¹²⁾ Nejstarším vlnářským podnikem ve městě byla firma A. Seibert. Měla rozmanitý výrobní artikl, jako pánské a dámské oblekové a plášťové látky, vlasové lodeny (hubertusovina), přehazové šály (vlněky) a vlněné přikrývky. Zvláště po hubertusovině a vlněných byla ze za-

hraničí stabilní poptávka. Počtem 160 zaměstnanců patřila k větším závodům.¹³⁾ Vlnářská továrna Maxe Preisenhammera zaměřovala svou výrobu na dámské šatovky a její specialitou byly látky z velbloudí srsti. Odbyt měla firma zajištěn do Rakouska, Německa, Jugoslávie, Anglie, Řecka, Turecka i do Japonska. Agilně si počínala stálá zastupitelství ve Vídni, Hamburku a v Londýně.¹⁴⁾

Devět vlnářských továren ze severovýchodní Moravy se sdružovalo do průmyslového spolku „Verband der Wollwarenfabriken Nordmährens in Neu Titschein Ortsgruppe der Allgem. Deutschen Textilverbandes“ (Svaz severomoravských továren na výrobu vlněného zboží se sídlem v Novém Jičíně).¹⁵⁾

K nejbohatším novojičínským textilním podnikatelům patřil Jan Nepomuk Preisenhammer, majitel velké továrny na sukno, která byla v Novém Jičíně vůbec nejstarší textilní továrnou. Její osazenstvo, 250 dělníků, pracovalo na nejmodernějších textilních strojích své doby. Velká část výroby byla určena pro export do Rakouska, Jugoslávie, Německa, Skandinávie, Holandska, Francie a zprostředkovávala jej stálá obchodní zastupitelstva ve Vídni, Berlíně, Hamburku a Haagu.¹⁶⁾

Dalším velkým výrobcem soukenného zboží byla firma J. Weisz a syn, která vlastnila také továrnu v Budapešti. Od počátku 20. let se však nacházela ve výrobní i odbytové depresi a stále více upadala. Počet zaměstnanců byl dosti proměnlivý (od 100 do 200 dělníků), hlavním artiklem byly lodenové pláště, do deště a lovecké lodeny, jejich vývoz směřoval převážně do Rakouska, Německa, Maďarska, Jugoslávie, Turecka a Skandinávie.¹⁷⁾

K menším výrobcům sukna patřila firma J. Gerzabek s 60 dělníky a speciální výrobou flanelu a pracovního sukna. Justin Czelke a synové zaměstnával 50 dělníků, odbyt nacházel rovněž i v zahraničí, 20 dělníků firmy Anton Liewehra a synové vyrábělo pracovní sukno, flanel a deky, firma J. Allerhand s 25 dělníky produkovala ještě širší sortiment zboží. Mimo flanel a benátské sukno také loden, abba, radin a huněné látky. Vývoz těchto firem směřoval převážně do balkánských zemí, kde měly některé i stálé zástupce.¹⁸⁾ Nejmladší novojičínskou textilku v té době založila v roce 1928 společnost Hückel a spol. a vyráběla sukno, vlněné zboží, lodenové látky, desky apod. V adresáři živností a průmyslových podniků z roku 1925 v Novém Jičíně figuruje ještě řada dalších jmen majitelů různých textilek, jako např. Schimitschek, Mung, Bernhard, Grünberger, o jejich podnicích nebo výrobě však v žádných pozdějších zprávách není již zmínka.¹⁹⁾

Pro strojírenský průmysl v Novém Jičíně byla charakteristická výroba malých strojních zařízení a strojových součástí, mnoho drobných výrobců se zabývalo výrobou stavebnicového zboží a běžných železářských výrobků pro domácí potřebu.

Dobrou tradici již od počátku 20. století měla novojičínská výroba hospodářských strojů a také výroba kočárů, tzv. neutitscheinek. V roce 1921 pracovala v Novém Jičíně několik továren na hospodářské stroje. Majitelem největší z nich byla akciová společnost, jak také dosvědčuje oficiální název podniku „Novojičínská továrna hospodářských strojů, slévárna železa a kovů, akc. spol.“ Mimo základní závod v Novém Jičíně, který v roce 1921 zaměstnával 450 dělníků, vybudovala společnost také filiálku v Budapešti.

V první polovině 20. let tento největší novojičínský výrobce ztratil odbyt v Maďarsku, Polsku a v balkánských zemích a během několika let se nacházel na pokraji úpadku.²⁰⁾

K menším strojírenským podnikům patřila „Továrna na zemědělské stroje“ K. Hückela. Roční produkce 40 zaměstnanců dosahovala asi 3000 menších zemědělských strojů, jejich vývoz směřoval do Itálie, Francie a balkánských zemí.²¹⁾ V dalších letech továrna postupně vyráběla nejrůznější strojová zařízení, např. součástky pro textilní stroje, přístroje na vážení vagonů zn. Quazatta, hrábě na

seno zn. Lama aj. Také Waverkova a Dröslerova továrna na hospodářské stroje svou výrobu orientovala dle poptávky. „Továrna kočárů“ v majetku J. Jurka zaměstnávala v roce 1921 40–50 dělníků, ale v dalších letech, s přibývajícím motorizací a modernizací dopravy nenacházela pro své výrobky odbytu. V roce 1926 „již vedena pod názvem „První novojičínská vozovka a továrna na hasičské potřeby“ s počtem 30 dělníků.²²⁾

Velmi pestrý sortiment železářského zboží produkovala v průběhu 20. let továrna J. Rottera, původně vyrábějící lucerny.²³⁾ Výrobní proces v této továrně je obrazem typické obchodní politiky menšího výrobce, který je nucen v konkurenčním boji velmi pružně reagovat na poptávku a dle ní měnit výrobní program i za cenu dočasněho zadlužení. V roce 1921 byla firma nucena pro nedostatek odbytových možností sjednat půjčku 1 mil. Kč u „Deutsche Bank für Industrie, Handel, Gewerbe und Landwirtschaft“ v Šumperku. Půjčka umožnila přeorientaci na výrobu chladičů pro motorová vozidla, ale zesílená konkurence v polovině 20. let dostávala zadlužený podnik do tíživé situace. V roce 1925 pronajala firma Rotter zadní trakt továrny J. Hankemu, který zde zavedl výrobu hliníkového zboží. V zápatí došlo ke spojení obou majitelů a objevila se nová firma „Rotter a Hanke – továrna na výrobu hliníkového zboží“ (Rotter und Hanke-Alluminium-warenfabrik in Schönau). Prosperita podniku se zvedla zásluhou dobrého odbytu moderního kuchyňského zboží, což umožnilo zaměstnávat v roce 1927 asi 270 dělníků. V roce 1928 došlo mezi majiteli k neshodám pro podíly na strojních zařízeních, náklady na údržbu a propůjčení továrního prostoru. R. Rotter převzal tedy celou výrobu sám a firma opět změnila název na „Rudolf Rotter, továrna na svítelníky a kovové zboží“ (Latern und Metallwarenfabrik).²⁴⁾ Továrna v roce 1929, v období plné konjunktury vyráběla chladiče pro auta i letadla, reflektory a různé příslušenství pro motorová vozidla, svítelníky pro kola, hliníkové nádoby a sportovní potřeby pod ochrannou známkou „JORO“.²⁵⁾ V roce 1929, při oslavách 50. výročí trvání podniku mohl majitel konstatovat dobrou výrobní prosperitu se širokým okruhem zákazníků. Odběratelem světelné výzbroje byla automobilka „Tatra“ v Kopřivnici, chladiče kupovaly automobilky „Aero“ a „Škoda“. S těmito výrobky pronikala firma i na rakouský trh. Kovové zboží, hliníkové nádoby, kotlíky apod. dodávala do většiny velkoobchodů na Moravě i v Čechách.²⁶⁾

V řadě dalších menších strojírenských továrniček a dílen převažovaly výroby drobného železného zboží. Ve strojírně J. Holly se 40 dělníků zabývalo výrobou různých motorů, podobná strojírna Hanel a synové (60 zaměstnanců) vyráběla kovové a plechové zboží, firma R. Kloss se 30 dělníky zámečnické stroje, vodovody, železné konstrukce, stroje pro mlýny apod. Strojní zámečnictví J. Werner a synové, zaměstnávali v roce 1926 asi 30 dělníků, mělo v celku dobrý odbytu na železný nábytek, drátěné matrace aj. Výrobce železných kamen, sporáků a petrolejových kamínek, svařovacích aparátů a podobného zboží byl Heinrich Hanke, zaměstnávali asi 25 dělníků.²⁷⁾ Továrna na plechové a železné zboží A. Zimmermanna a spol. pracovala v roce 1921 se 30 dělníky, v roce 1926 již s 50 zaměstnanci. Firma „Gnom“ vyráběla některé automobilové součástky, přístroje a části karoserií. „Gafa“ byla značkou firmy Wondra a spol. a produkovala plynoměry, vodoměry a elektroměry.²⁸⁾

Dobré zastoupení v celkové ekonomické struktuře Nového Jičína měl dřevo-zpracující průmysl. Jakob Ochraňa vlastnil úspěšně prosperující továrnu na výrobu kartáčů a nářadí (Bürsten und Kratzenfabrik). Výrobky asi 70 dělníků pronikaly nejen na evropský trh, ale i do Ameriky a Orientu.²⁹⁾ Jac. Lonský a synové zaměstnávali 45 dělníků na výrobě kuchyňského zařízení a sportovního náčiní, kterým se jim podařilo prosadit i na trhu ve Francii a Anglii. Známá byla v Novém Jičíně nábytkářská firma Ferd. Rattei, jejichž 40 dělníků pracovalo

i pro polské zákazníky. Výrobou uměleckého nábytku se zabývaly stolařské továrny O. Stöhra s počtem 70 dělníků a W. Zírpa s 50 dělníky.³⁰⁾ Nábytkářské továrny a dílny dosáhly nejlepšího odbytu a zaměstnanosti v roce 1929, kdy je v tomto rezortu uváděno pro ČSR 7000–8000 zaměstnanců.³¹⁾

V Novém Jičíně pracovaly také dvě tiskárny. Velká německá tiskárna L. V. Endersche Kunstanstalt für Buch u. Steindruck Hoch-Schleif (Umělecký ústav pro knihtisk a kamenotisk), v letech 1921–1929 zaměstnávala na 95 dělníků. Mnohem menší byla česká tiskárna Kryl a Scotti, známá však svými dokonalými a precizními pracemi a řadou vzácných a umělecky ojedinělých tisků.³²⁾

V potravinářském průmyslu zaujímalo co do počtu zaměstnanců přední místo tabáková továrna patřící státu a podřízená Ústřednímu ředitelství tabákové reže v Praze a ministerstvu financí.³³⁾ Po I. světové válce nastalo značné zvýšení produkce zásluhou přechodu od převážně ruční práce k mechanizaci. Dokonalejší mechanizace měla však i své záporné stránky ve velkém snížení počtu pracovních sil. Na přelomu století továrna zaměstnávala na 2500 dělníků, většinou žen, v roce 1921 se jejich počet snížil na 1406, koncem 20. let zde pracovalo již jen 862 dělníků (648 žen a 214 mužů). Výrobky byly určeny pro domácí trh a jejich sortiment se postupně měnil od doutníků ve prospěch cigaretové výroby.³⁴⁾

V Žilíně u Nového Jičína pracoval velký parní mlýn s pilou, jehož majitel J. Stanovský zaměstnával asi 80 dělníků a měl pro některé své výrobky zajištěn vývoz i do Německa.³⁵⁾ V roce 1921 vyrábělo v Novém Jičíně a okolí několik továrniček likéry. Nejvíce jich bylo v Šenově u Nového Jičína, kde měli své palírny A. Herz a syn, J. Herz a syn, firma Matzner a Rösner. Majitelem továrny na rum, slivovici a borovičku byl v Šenově A. Huppert. V Jeseníku n. O. vznikla akc. spol. J. B. Scheuer a koncem 20. let došlo i ke spojení šenovských palíren do akc. společnosti „Likrus“.³⁶⁾ Na Bochetě, v Louče u Nového Jičína vlastnila firma Kudielka a Rossmanith pivovar, který sloužil především novojičínské potřebě.³⁷⁾

Velkou stavební firmou v Novém Jičíně byli R. a H. Blum, zaměstnávali na 350 dělníků a prováděli veškeré stavby.

Součástí průmyslové výroby v Novém Jičíně byly také podniky patřící městu. Elektrárna, vybudovaná ještě v roce 1912, se ukázala nedostatečná po zavedení elektrického městského osvětlení na místě dosavadního plynového. v roce 1926. Zvláště za velké zimy v roce 1929 byly maximálně vytíženy rtuťové usměrňovače a konvertory, proto došlo k rekonstrukci celé elektrické sítě.³⁸⁾ Plynárna, která v roce 1921 zaměstnávala 17 zaměstnanců, se v roce 1929 také dočkala modernizace. Město zakoupilo nové vertikální komorové pece o 2–3 komorách od firmy Didier z Berlína a v roce 1931 tatáž firma instalovala další čtyřkomorové vertikální pece i s kamínem. Výkon byl uváděn 2880 m³ plynu/hod. Zastaralé strojní zařízení městské vodárny bylo nahrazeno již v r. 1927 výkonnými rotačními čerpadly s elektrickým pohonem i s vlastním rezervním pohonem dieslovým agregátem.³⁹⁾

Město také vlastnilo železniční lokální dráhu vedoucí z Nového Jičína do Suchdolu nad Odrou v délce 8150 m. Vozový park v roce 1924 představovaly 4 lokomotivy, 8 osobních vozů, 2 poštovní vozy, 3 nákladní vozy a 4 pracovní vozy.⁴⁰⁾ Právě vlastnictví města bránilo spojení dvou nedalekých nádraží v Novém Jičíně na tratích Nový Jičín – Suchdol n. O. a Nový Jičín – Hodslavice, přitom vzdálených od sebe jen asi 1 km. Trať na Hodslavice byla totiž státní.

Průmysl kamene a zemin měl v soudním okrese Nový Jičín největší zastoupení ve Štramберку. Bratři Guttmanové od roku 1880 vlastnili velký vápencový lom pro potřeby Vítkovických železáren, jehož roční produkce v roce 1929 byla asi 2500 vagónů vápence. V lomech pracovalo na 250 dělníků z celého okolí. Přímá pod vápencovým lomech vznikla cementárna, která byla v roce 1926 moder-

nizováno instalací několika rotačních pecí. Cementárna (Stromberk-Witkowitz Zementwerke) zaměstnávala asi 300 dělníků.⁴¹⁾

Na rozdíl od soudního okresu Nový Jičín, kde byl průmysl v podstatě koncentrován do ústředního sídla, v případě příborského soudního okresu tomu tak nebylo. Samotné město Příbor bylo centrem textilní výroby a několika málo provozoven jiných průmyslových odvětví, strojírenský průmysl však měl své středisko v Kopřivnici.

Nejstarší textilní výroba v Příboře patřila rodině J. Flusse a zaměřovala se nejen na soukenné a vlněné zboží, ale i na výrobu klobouků (Tuch, Wollwaren und Huttenfabriken). Svým výrobním sortimentem však nebyla schopna konkurovat jak výrobcům klobouků, tak i výrobcům klasického textilu v Novém Jičíně a nepřetržovala ani první poválečnou krizi v roce 1922.⁴²⁾ Továrnu na stávkové zboží v Příboře-Klokočově vlastnil vídeňský Němec židovského původu Simon Mandler. Produkce továrny představovala pletené zboží, pánské a dámské prádlo.⁴³⁾ Výrobu v továrně ve 20. letech nevedl samotný majitel, ale jeho ředitel Isidor Kubie, který v poválečných letech, v době nevyjasněných poměrů v obchodních stykách, pro úplný nedostatek objednávek v září 1922 zcela zastavil výrobu. Nové objednávky začátkem roku 1923 však umožnily opět zahájit práci s 227 dělníky a na krátkou dobu měla výroba vzestupnou tendenci. Na podzim roku 1925 podnik zaměstnával již 650 dělníků a práce po domech byla rozdělována asi 110 lidem. Firma využila konjunktury v polovině 20. let ke stavbě nové třípatrové budovy železobetonové konstrukce, neboť se očekával vzrůst počtu osazenstva až na 800 lidí. Po smrti ředitele Kubie, pověřil majitel žijící ve Vídni vedením podniku Maxe Zeimeru. Ten však v dalším podnikání nebyl tak úspěšný, jako jeho předchůdce, závod se ocitl v úpadku a výsledky hospodaření byly stále kolísavější a nejistější. V roce 1928 dlužila firma jen na daních státu 750 000 Kč. Mírné zlepšení hospodářské situace na konci roku 1928 umožnilo ještě koupit objekt bývalé továrny firmy Fluss, ale nastupující hospodářská krize přivedla podnik k definitivnímu krachu.⁴⁴⁾

Nejúspěšnější z příborských textilních továren v období 20. let si vedla firma Teodor Reiser, vyrábějící hlavně pletené zboží (Strumpfwarenfabrik). Podnikavý majitel, švýcarský Němec, vedl výrobu v podniku osobně a od konce I. světové války podnik neustále rozšiřoval. Vývozní překážky, které se dostavily s rozpadem Rakouska-Uherska a vysoká cla na výrobky jeho druhu v nových státech jej přinutily, že začal budovat několik filiálék v zahraničí. Firma postavila nový závod v Hermanstadt-Sibiu v Rumunsku, dvě továrny rozběhly svou výrobu v Budapešti (Újpest a Váce), další v Polzele v Jugoslávii a v Czenstochowě v Polsku. Na zapracování posílal dělníky a mechaniky z mateřského závodu v Příboře-Klokočově.⁴⁵⁾ Až do konce 20. let v průměru zaměstnával v základním závodě na 400 dělníků při pracovní době 9½ hod., ale s volnými sobotami. (V roce 1919 začínal se 72 dělníky). V souvislosti s požárem v sušárně v listopadu roku 1925 byla v následujícím roce uskutečněna přestavba a nadstavba staré tovární budovy, kde bylo započato s výrobou na moderních jednoválcových strojích zn. Ideal-Hirschner a Corona.⁴⁶⁾ T. Reiser měl svůj kapitál zainteresován ještě v několika dalších podnicích. Byl účastníkem společnosti „Direkta“, která vlastnila 22 obchodních domů v celém Československu, stal se společníkem firmy Melder a Weinstein, továrny na prádlo v Opavě. Svým podílem pronikl i do třetí textilní továrny v Příboře, firmy Schnürrer a spol., vyrábějící sportovní pletené zboží, punčochy a zimní rukavice, která zaměstnávalo 350 dělníků a vyvážela své výrobky do Rakouska, Švýcarska, Rumunska, Maďarska a Jugoslávie pod značkou „Zelený strom“. Druhým podílníkem v této továrně byl D. Weinstein z Opavy.⁴⁷⁾

Z jiných průmyslových odvětví byla významnější parní cihelna a mlýn A. Karlsedera s 65 dělníky a továrna na likéry L. Friedezkého s 20 dělníky, založená v roce 1923.⁴⁸⁾ Neusserova továrna na výrobu kachlových kamen, kachlí a stavebních ozdob se z úpadku po válce nevzpamatovala a na počátku 20. let zanikla. V bývalé soukenické továrně J. Rašky v nedalekém Drnholci n. Lubínou začala již před I. světovou válkou pracovat firma „Mundus“ na výrobě nábytku z ohýbaného dřeva, ale její podnikání ve 20. letech vedlo k úpadku. Továrnu zakoupil Petr Polách, výrobce textilu ve Frenštátě p. R., avšak pro neshody se zástupci obce Drnholec n. L. nechal budovy továrny ztrhnout.⁴⁹⁾

Největším strojírenským závodem celého politického okresu Nový Jičín byla vagonka a automobilka „Tatra“ v Kopřivnici. Původní název „Kopřivnická vozovka akc. spol.“ vystihovala charakter výroby na počátku 20. let, jejíž těžiště po I. světové válce spočívalo ve výrobě vagonů. Po radikálním omezení objednávek v poválečné krizi v roce 1922 hledal podnik nová odbytiště v zahraničí a také se snažil rozšířit již dříve v malé míře existující automobilovou výrobu. V letech 1921–1923 byla v závodě vybudována nová automobilka, která posléze začala určovat charakter další výroby. V roce 1927 došlo ke změně dosavadního názvu podniku na „Závody Tatra, akc. spol. pro výrobu automobilů a železničních vozů“.⁵⁰⁾

Výroba vagonů se začala úspěšně rozvíjet po I. světové válce a za vrchol je považován rok 1920, kdy měla firma 3995 zakázek a realizovala výrobu 3122 vagonů v dodávce. V následujících letech měla již výroba vagonů stále klesající tendenci s mírnými vzestupy, ale rovněž výroby z počátku 20. let již nikdy nedosáhla.⁵¹⁾ Největším odběratelem vagonářské produkce bylo ministerstvo železnic, které své objednávky stále více omezovalo. Na druhém místě stál export, převážně orientovaný na tradiční odběratele na Balkáně. Menší měrou se podílely na odběru produkce domácí soukromé firmy.

Doplňkovou výrobou, úzce související s výrobou vagonů byla výroba spodků – podvozků železničních vagonů, jejímiž odběrateli byli výhradně zahraniční zákazníci. Velká objednávka – 1200 dvouosých spodků pro nákladní vozy – došla v roce 1926 ze SSSR a již v roce 1927 byla realizována. Zákazník platil v dolarech a Kč. Celková hodnota objednávky činila 18 426 240 Kč.⁵²⁾

Při výše zmíněném poklesu výroby vagonů v průběhu 20. let hledal podnik uplatnění i v jiných výrobních rezortech. V roce 1926 započal s výrobou železničních motorových osobních vozů. K jejich výrobě závod přistoupil především pro výrobu motorů, která úspěšně probíhala v automobilce. Rychlý vzestup výroby ale firma s tímto artiklem nezaznamenala. V roce 1928 se začaly vyrábět také silniční parní válce, jejímiž odběrateli bylo ministerstvo veřejných prací, ale jednalo se jen o několik kusů.⁵³⁾

Nejúspěšnějším výrobním artiklem se pro závod „Tatra“ posléze stala automobilová produkce. V letech 1926–1930 vyrobila kopřivnická automobilka 12 912 kusů osobních automobilů a 1875 kusů automobilů nákladních, celkem 14 750 automobilů.⁵⁴⁾ V roce 1929–1930 skončila i pro strojírenský průmysl doba hospodářské konjunktury a nové poměry si vynutily výrobu malého, levného osobního automobilu, který měl obsáhnout co nejširší vrstvy uživatelů. Tímto vozem se stala Tatra 57, jejíž konstrukce byla zahájena ještě v předkrizovém období, ale vlastní výroba spadá již do období krize. Velkým rozsahem své výroby poskytoval závod pracovní příležitosti širokému okolí. Počet zaměstnanců se v roce 1928 dostává na číslici 3855.⁵⁵⁾ Zřejmě také dobře prosperující automobilová výroba v závodě Tatra oddálila následky všeobecné hospodářské krize až na rok 1932.

Zcela ve stínu mohutnosti a proslulosti závodu Tatra pracovala „Továrna 9

na hliněné zboží*, která měla zenit svého vzhlasu i odbytu již dávno za sebou. Majitel A. Raška prodal továrnu Ig. Šustalovi, který koncem 20. let zaměstnával až 150 dělníků.⁵⁶⁾ Výrobou sodové vody se zabývala firma J. Reising, založená v roce 1925 a zaměstnávající 10 dělníků.⁵⁷⁾

Na hlavní trati Ostrava - Přerov, mezi obcemi Butovice a Studénka, pracoval od r. 1900 druhý vagonářský závod novojičínského politického okresu, „Studénká továrna na vagony“. Územně patřil do správy soudního okresu Fulnek, kde představoval největší průmyslový podnik. Závod založila akc. společnost v období stoupající konjunktury vagonářského průmyslu, s úmyslem konkurovat blízkému výrobci vagonů v Kopřivnici.

Výroba se úspěšně rozvíjela i po rozpadu Rakouska-Uherska až do první poválečné krize v roce 1922. Krátkodobě dosáhl závod nejvyššího stavu 2364 zaměstnanců v r. 1920, což od založení závodu až do roku 1938 nebylo překonáno.⁵⁸⁾ V roce 1920 výroba také vyprodukovala největší počet železničních vozů několika druhů — 2089 kusů.⁵⁹⁾

Po roce 1922 je odbyt vagonářských výrobků mizivý a továrna se snaží zavádět i výrobu jiných artiklů, jako např. stožáry elektrického vedení a motorové vozy řady M 131.0 a M 132.0 podle vlastní konstrukce. V tomtéž roce došlo k prvnímu hromadnému propouštění (809 dělníků) a toto pokračovalo i v roce 1923. Po celé období 20. let se vagonka v podstatě z krize nevzpamatovala. Navíc se objevily další komplikace — koncentrace československého vagonářského průmyslu do rukou Ringhofferova koncernu. Přes odpor předsedy správní rady dr. Schustaly podařilo se Ringhofferovi v roce 1929 získat většinu akcionářů a firma společnosti byla na základě usnesení 25. valné hromady akcionářů ze dne 19. 12. 1927 změněna v roce 1928 na „Moravsko-slezskou vozovku ve Studénce, akc. spol.“⁶⁰⁾. Výroba se na krátkou dobu stabilizovala, ale další vývoj ve vagonářském průmyslu nevypadal nikterak perspektivně, trend byl jasně sestupný. Výrobní sortiment vagonky byl velmi pestrý, závod se musel podřizovat požadavkům zákazníků a pružně reagovat na situaci na trhu. Nevyráběl jen všechny druhy železničních vozů, ale i různé vojenské karosérie pro radiostanice, autobusové karosérie, vojenské kuchyně, polní pece, pokoušel se o výrobu tříkolových motorových vozidel, nabízel sady speciálních ocelových vrtáků a podílel se i na výrobě granátových nábojnic.

Okruh zákazníků byl široký. Největšími odběrateli v té době bylo ministerstvo železnic ČSR a Rakouska, ministerstvo národní obrany, ministerstvo pošt, Rumunské státní dráhy, Bulharské státní dráhy, SSSR, Maďarské železnice, Egyptské železnice, Řecké dráhy, Bagdadské dráhy a mnoho soukromých společností.⁶¹⁾ Objednávky v této době bylo nesnadné získat, konkurentů bylo celá řada, a vždy byly krátkodobé a ne natolik početné, aby kapacita závodu byla alespoň z větší části využita. Zatímco v roce 1920 závod zaměstnával 2364 dělníků, v roce 1929 asi o tisíc méně. Každopádně nešel podnik do krizového období s příliš pevnou pozicí, ale naopak se stagnujícím, resp. s depresivním stavem své výroby, což se v letech krize odrazilo přímo v likvidačních tendencích.

Město Fulnek bylo centrem textilní průmyslové výroby okresu, ale svým rozsahem nesrovnatelně menší než tomu bylo u soudních okresů Příbor a Nový Jičín. Fulnecký textilní průmysl však měl dobrou tradici a pro své speciální výrobky měl četnou poptávku i v zahraničí.

Firma Kargl a synové byla ve své době jedinou továrnou v republice, zabývajícím se výrobou různých druhů hedvábných stuh. Dva závody ve Fulneku zaměstnávaly asi 180 dělníků a měly dobré strojové vybavení. Výrobky firma vyvážela takřka do celé Evropy.⁶²⁾ Speciálně byla také zaměřena výroba továrny S. E. Steinera a spol., která produkovala především nábytkové a dekorativní

látky. Velmi žádané byly látky plyšové. V provozu pracovalo rovněž asi 180 dělníků.⁶³⁾ Textilní závod Friedricha Pollaka (700 zaměstnanců) vyráběl mimo soukenných šátků a látek i vlněné zboží, hlavně pokrývky. (Další závod vlastnil majitel také v Ústí nad Orlicí).⁶⁴⁾

Fulnecký podnikatel Quido Hamburger investoval svůj kapitál do několika výrobních odvětví. Firma Hamburger a spol. ovládala ve Fulneku i potravinářský průmysl, zabývala se výrobou sladu i výrobou textilních chemických přípravků, jejímiž odběrateli byly fulnecké textilky. Hlavním výrobním artiklem bylo však sušené mléko (Trockmilchwerk).⁶⁵⁾ Společníci Hamburger a Weinberger vlastnili také velkou pilu s výrobnou nábytku různého druhu, dřevěného zboží, beden apod. V tomto dřevozpracujícím podniku zaměstnávali asi 150 dělníků.⁶⁶⁾

Menšími závody byla továrna na hospodářské stroje, kterou založil v roce 1925 Friedrich Amler, zaměstnávající 15 dělníků, továrna na výrobu likérů (Likörfabrik) W. Kartera a pivovar firmy „Kostron“ s 10 dělníky, parní mlýn F. Lehnerta a W. Brittanio — továrna na cukrovinky s 5 dělníky.

Výhodná poloha městečka Suchdolu nad Odrou na hlavní trati Ostrava - Přerov umožnila vznik několika průmyslových podniků různých odvětví. Fr. Schneider byl majitelem továrny na zemědělské stroje, (Landwirt, Maschinen-u. Eisengieszerung), která ve svém resortu byla největším závodem ve fulneckém okrese. Továrna se nezabývala jen výrobou hospodářských strojů, ale využívala vlastní slévárny k výrobě dalších průmyslových artiklů. Prováděla klempířské práce a dodávala veškerou plynovou a elektrickou instalaci. Počet dělníků se pohyboval mezi 80–90.⁶⁷⁾ V těsné blízkosti se nacházel strojírenský závod Friedricha Manaska — „Továrna na výrobu dřevoobráběcích strojů“ — vybudovaný až v roce 1927 a zaměstnávající 25 dělníků.⁶⁸⁾ Tři menší továrny spadaly do odvětví potravinářského průmyslu. C. Warhanek vyráběl rybí konzervy a ocet, Ed. Raupach vlastnil továrnu na výrobu sýrů a starší firma Cichys'Nachfolger a Josef Santarius vyráběla s 10 dělníky různé likéry a rum.⁶⁹⁾

Tato průmyslová fotografie snad umožnila vytvořit si určitý obraz o průmyslové oblasti Novojičínska v letech před světovou hospodářskou krizí 1929–1934. Krizové období značně narušilo strukturu průmyslu i na Novojičínsku. Řada podniků nejen že změnila majitele, ale mnoho jich bylo zcela likvidováno, změnilo výrobní artikl, některé byly sloučeny do větších koncernů. Toto je však již předmětem studia období, značně se lišícího všemi atributy od relativní prosperity ve 20. letech.

Poznámky:

- 1) Statistický lexikon obcí v zemi Moravskoslezské, Praha 1935, str. 135.
- 2) Sčítání lidu v Republice Československé z r. 1921. Praha 1927.
- 3) Hospodářská ročenka Českého slova r. 1931, Praha, str. 134.
- 4) Otto K., Brix Y., Přehled dějin kloboučnické výroby n. p. Tonak v Novém Jičíně, Nový Jičín 1963, str. 21.
- 5) „Horní závod“ byl dostavěn již v r. 1914, ale za války nebyl používán.
- 6) Kompas čsl. průmyslu r. 1926. Závod byl založen v r. 1848.
- 7) Kompas čsl. průmyslu r. 1926. Závod byl založen r. 1869.
- 8) Ústřední svaz čsl. průmyslníků r. 1928, str. 130.
- 9) Kompas čsl. průmyslu r. 1921.
- 10) Verwaltungsbericht der Stadtgemeinde Neu-Titschein 1912–1938, Neutitschein 1938, str. 444.
- 11) Kompas čsl. průmyslu r. 1921, 1926, Trh československý r. 1927.
- 12) Kompas čsl. průmyslu r. 1921, 1926. Závod byl založen v r. 1867.
- 13) Kravafsko r. 1947, str. 66. V r. 1939 továrna vyhořela.
- 14) Kompas čsl. průmyslu r. 1921, 1926, Trh československý r. 1927.
- 15) Archiv Obchodní a živnostenské komory v Olomouci (dále OŽK), kart. 808, č. 2410. Uložen ve Státním oblastním archivu Opava, pobočka Olomouc.

- Předsedou spolku byl J. Pollok, majitel textilky ve Fulneku, místopředsedou Max Preisenhammer, továrník z Nového Jičína.
- 16) Kompas čsl. průmyslu r. 1921, 1926, Trh československý r. 1927.
 - 17) Tamtéž.
 - 18) Tamtéž.
 - 19) Trh československý r. 1927 uvádí již jen firmu Moric Grünberger, výroba dámských přehozů.
 - 20) Kompas čsl. průmyslu r. 1921, 1926.
 - 21) Tamtéž, Trh československý r. 1927.
 - 22) Tamtéž.
 - 23) Podnikový archiv (dále PA) n. p. Autopal N. Jičín, kronika závodu. Podnik byl založen v r. 1879.
 - 24) Tamtéž.
 - 25) Pamětní spis k 40. výročí živnostenského spolku v N. Jičíně v r. 1929.
 - 26) Kravaňsko r. 1947, str. 66.
 - 27) Kompas čsl. průmyslu r. 1935, Trh československý r. 1927.
 - 28) Kompas čsl. průmyslu r. 1921, 1926, Trh československý r. 1927.
 - 29) Tamtéž.
 - 30) Tamtéž.
 - 31) Ústřední svaz čsl. průmyslníků r. 1930, str. 74.
 - 32) Čtení o Novém Jičíně, Nový Jičín 1963, str. 166. Také Kompas čsl. průmyslu r. 1921, 1926, Trh československý r. 1927.
 - 33) Továrna byla založena v r. 1870 k podpoře velkého množství nezaměstnaných soukenických dělníků.
 - 34) PA Tabákové továrny v N. Jičíně, kronika závodu.
 - 35) Severa V., Vlastivěda moravská, okres novojičínský, Brno 1933, str. 123, také Kompas čsl. průmyslu r. 1926.
 - 36) Tamtéž.
 - 37) Trh československý r. 1927.
 - 38) Kravaňsko r. 1947, str. 67.
 - 39) Tamtéž.
 - 40) Verwaltungsbericht ..., str. 80, také Kompas čsl. průmyslu r. 1926.
 - 41) Severa V., Vlastivěda moravská, okres novojičínský, Brno 1933, str. 126.
 - 42) Kronika města Příbora a obce Klokočova 1918–1945, také Kompas čsl. průmyslu r. 1921.
 - 43) PA Tatra Kopřivnice, provozovna Příbor-Klokočov, kronika závodu.
 - 44) Tamtéž.
 - 45) PA n. p. Loana Rožnov pod Radhoštěm, provozovna v Příboře-Klokočově, kronika závodu.
 - 46) Tamtéž.
 - 47) Kompas čsl. průmyslu r. 1921, 1926, Trh československý r. 1927.
 - 48) Kompas čsl. průmyslu r. 1921.
 - 49) Otto K., Vlastivědný přehled Novojičicka, N. Jičín 1957, str. 40.
 - 50) Kompas čsl. průmyslu r. 1921, 1926.
 - 51) K dějinám Tatro Kopřivnice II, Ostrava 1970, str. 126.
 - 52) Tamtéž, str. 124.
 - 53) Tamtéž, str. 126.
 - 54) Hospodářská ročenka Českého slova r. 1933, str. 213.
 - 55) PA Tatra Kopřivnice, Kniha stavu zaměstnanectví.
 - 56) Trh československý r. 1927.
 - 57) Kompas čsl. průmyslu r. 1935.
 - 58) Klos M., Pindák J., Formování osazenstva vagonky ve Studénce v letech 1901–1938. Slezský sborník 1968, str. 331 a 337.
 - 59) PA Tatra Studénka, Statistický přehled výroby železničních vozů.
 - 60) Tamtéž, seznam archiválií.
 - 61) OŽK Olomouc, kart. 928, č. 2900, PA Tatra Studénka, Rozbory a statistika.
 - 62) Adresář politického okresu Nový Jičín na r. 1925, str. 11. Závod byl založen v r. 1833. Také Kompas čsl. průmyslu r. 1921.
 - 63) Tamtéž, str. 11. Závod byl založen r. 1884.
 - 64) Turek A., Vlastivěda moravská II, Fulnecko, Brno 1940, str. 187.
 - 65) Kompas čsl. průmyslu r. 1921, Trh československý r. 1927.
 - 66) Tamtéž.
 - 67) Kompas čsl. průmyslu r. 1935, Trh československý r. 1927.
 - 68) Kravaňsko r. 1947, str. 71.
 - 69) Kompas čsl. průmyslu r. 1926. Firma J. Santarius se objevuje již v r. 1840.

ZPRÁVA JANA HAJCHLA A ANTONÍNA BRŇÁKA O SPÁLOVU ZA OKUPACE

Ivan Krška

Jedním z předních úkolů státních orgánů i orgánů lidové moci po osvobození v roce 1945 bylo dokumentární podchycení předchozího neblahého okupačního období. Proto ministerstvo vnitra výnosem z 10. června 1945 čis. Z-920/1945 požadovalo, aby „národní výbory byly urychleně požádány, by shromáždily všechny doklady nacistického řádění (např. tiskoviny, písemnosti, fotografie atd.), roztřídily je a předběžně zpracovaly a o výsledku této akce ve svých správních obvodech podaly sem přehlednou zprávu.“ Původní lhůta byla stanovena do 25. července 1945. S výnosem MV byl tehdejší ONV v Hranicích seznámen oběžníkem ZNV v Brně určeným ZNV, expozituře v Mor. Ostravě a všem tehdejším ONV a okresním správním komisím. Oběžník ze 4. 7. 1945 došel do Hranic 13. 7. 1945 a ONV na něj reagoval oběžníkem určeným všem MNV, obecním správním komisím a stanicím SNB v tehdejších hranickém okrese.

Protože MV doplnilo později výnos pokyny, jak zprávu sestavit, vydal ZNV v Brně 29. října 1945 nový oběžník s opisem pokynů. Byl určen všem ONV a OSK, dále národním výborům statutárních měst a všem ředitelstvím a úřadům národní bezpečnosti v tehdejší zemi Moravskoslezské. Do Hranic došel 2. 11. 1945 a ONV vydal pro MNV a správní komise obdobný oběžník z 26. 11. 1945 s tím, aby zprávy byly k rukám kulturního referenta předloženy nejpozději do 15. prosince 1945, uvádělo se navíc výslovně, že „takto sestavené zprávy jsou nutné pro každou obec i pro zakládání obecní kroniky. Žádáme, aby v každé obci bylo kulturně-školnímu referentu MNV uloženo za pomoci ostatního obyvatelstva (učitelstva, úředníků atd.) tuto zprávu sestavit.“

Některé MNV a MSK hranického okresu se avšak neobtěžovaly shromážďováním a vyhledáváním příslušných dokladů a nadřízenému orgánu pouze sdělily, že žádné doklady nemají. Místo nich musely pak zprávu sestavovat stanice SNB příslušného okrsku (např. v Luboměřu). Souborná zpráva byla sestavena a 4. listopadu 1946 odeslána ZNV v Brně.¹⁾

Mezi MNV, které daný úkol dobře zvládly, patřil MNV ve Spálově.²⁾ Vypracování zprávy bylo tu svěřeno místní osvětové radě a z jejích členů pak především obecnímu kronikáři Janu Hajchlovi³⁾ a obecnímu archiváři Antonínu Brňákovi.⁴⁾ Oba autoři zprávy postupovali podle pokynů MV s tím, že je poněkud – i když ne podstatně – obměnili. Výsledkem jejich práce byla sedmistránková zpráva (35–37 řádků jedné stránky strojopisu). Zpráva doplněná Františkem Šustkem⁵⁾ byla zpracována s datem 6. 2. 1946 a 12. 2. 1946 odeslána ONV do Hranic.

Velmi podrobně zachytila poměry v české obci (městysi) za okupace, která pro Spálov, Luboměř a Heltínov začala Mnichovem. Její autoři si všimli všech projevů odporu vůči násilnému aktu, jenž ryze české obce rázem vřadil do „záboru“, i pronásledování s tím spojeného. Přehledně zachytili historii školní stávky, ojedinělého případu na celém území zabraném mnichovským diktátem. Všimli si i osudů spálovských rodáků a jejich rodinných příslušníků za okupace, i když

již tehdy ve Spálově nežili. Jejich pozornosti nešla letecká akce nad Spálovem v posledním roce války, projevy partyzánské a ilegální činnosti, události v posledních měsících války, a pochopitelně podrobně je na závěr vyličeeno osvobození Sovětskou armádou. Každá událost je doprovázena časovým údajem (většinou i denním datem).

Pro obsažnost nebylo pochopitelně možno zprávu otisknout celou. Po konzultaci s Františkem Šustkem⁶⁾ bylo rozhodnuto otisknout z ní jen věci nejpodstatnější (boj za vynětí ze záboru, školní stávka, vysídlování, letecká činnost, partyzánská a ilegální činnost, poslední měsíce války, osvobození Sovětskou armádou). Zpráva je doplněna údaji v poznámkách.

I.

Začátek Mnichova a druhá republika

6. října 1938 oznámena rozhlasem okupační čára. Naše obec, ačkoliv česká, připadla k „Říši“. V následujících dnech projelo obcí ustupující československé vojsko směrem k Hranicím. 10. října 1938 objevily se na německém zámku první německé prapory s hákovým křížem. Dávkou, že okupační vojsko je v blízkosti. Původně byly zabráný i Partutovice, Jindřichov a Střítež. Hraniční závory byly na dolním konci Stříteže. Nato se všechny české obce snažily o vynětí ze záboru a připojení k „druhé republice“. Stříteži, Jindřichovu a Partutovicím se to podařilo, Spálovu, Luboměři a Heltínovu, přes všechna podepsaná memoranda a přesto, že zaslali telegramy Hitlerovi a Rooseveltovi, se nepodařilo prosadit svůj spravedlivý požadavek.⁷⁾ V této souvislosti a ve věci ukrývání zbraní, kterých bylo použito při předvojenských výcvicích v obci, byl vyšetřován dne 27. října 1938 členy SDP a ordnery z Lindavy⁸⁾ zdejší starosta Leopold Haubelt, jemuž byl hned dva dny po vyhlášení demarkační čáry ustanoven politický dozorce v starostenském úřadování, člen SDP Franz Kordon, správce velkostatku ve Spálově.⁹⁾ 2. 11. 1938 přejímá správu naší obce starosta - Němec Franz Kordon (ovládal lámaně češtinu).

Ke sklonku roku 1938 bylo pronásledováno gestapem několik osob v obci pro podpisovou akci pro připojení Spálova k českému Hranicku. Byli to zejména Alois Kubica (č. 101) a manželé Ludvík a Žofie Kubicovi (č. 67), kteří se v souvislosti s touto akcí odstěhovali na Slovácko, aby ušli nepříjemnostem se stálým vyšetřováním. Dále byli pronásledováni bývalý starosta obce Leopold Haubelt a Václav Týl, který se po výsledcích oběsil.

II.

Doba okupace a konec okupace.

Stručná historie školní stávky ve školním roce 1939–1940

1. Začátkem školního roku 1939–1940 zřízena 1. třída německé obecné školy s povinnou docházkou všech českých dětí. Vyučoval řídící učitel, Němec Lubojatzky z Oder.

2. Protest brzy nato. Sestavena žádost o české vyučování. Podepsány všechny matky. Žádost odevzdána paní Polovou, Šimovou a několika jinými ženami na školním úřadě v Novém Jičíně.

3. Vyučovalo se však dále německy. Paní Františka Šustková s p. Františkem Trojčákem jako tlumočnickem předložila novou žádost přímo vládnímu prezidentu v Opavě. Bylo jí slíbeno, že se bude v 1. třídě od pololetí vyučovat česky.

4. O pololetí situace nezměněna. Všechny matky se dostavily do školy a žádaly české vyučování. Pak zahájily školní stávku svých dětí.

5. Dodatečně zjištěno, že řídící učitel Lubojatzky oznámil věc gestapu.

6. Stávka trvá. Matky předvolány na četnickou stanici ve Spálově a vyslýchány gestapem.

7. Pět z nich (Františka Šustková z č. 195, Anna Havranová z č. 2, Marie Klezlová z č. 241, Anežka Rambousková z č. 65, Anežka Šimová z č. 111) bylo předvoláno na gestapo do Nového Jičína. Vyslýchány, na čí popud stávkují. Téměř celý den ve vazbě.

8. Pan Alois Klezla a Jan Rambousek znovu v Jičíně i Opavě usilují o zřízení české třídy. Konečně je jim vládním prezidentem slíbeno vyšetření případu a náprava.

9. Začátkem školního roku 1940–1941 byla skutečně zase otevřena česká třída. Statečné české ženy a matky daly v sázku svou osobní svobodu proto, aby veřejně protestovaly proti zřízení německé třídy a svým statečným chováním zabránily germanizaci spálovské školy. Je to jediný známý případ české školní stávky v „Říši“.¹⁰⁾

1. 1. 1941 byly nařízeny nápisy živností a obchodů pouze v německé řeči.

18. září 1943 je povoláno 10 občanů ze Spálova a 4 z Luboměře na obecní kancelář do zámku na podepsání reverzu, že v případě nějaké sabotáže, nebude-li pachatel vypátrán, budou dáni jako rukojmí do vazby.

Veřejný život je v tomto roce státním režimem i válečnou dobou zcela udušen. Za celý rok byly pouze 2 zázkovské besídky, divadelní představení žádné, obecní knihovna od roku 1940 stále uzavřena.

Rok 1944. Leden byl mezníkem v životě 2 rodin spálovských usedlých ve Vel. Klokočově. Dostaly 15. ledna uvědomění, že se mají vystěhovat a hospodářství přenechat volyňským Němcům. Tyto jmenované rodiny byly: rodina Karla Šimy a Františka Lehana. Obě přibýly do Spálova 25. ledna 1944. Usídlily se u svých příbuzných na č. 73 a č. 72.

7. července 1944. V dopoledních hodinách přelet amerických letadel směrem z jihozápadu na severovýchod v rojích po 27 až 30 letadlech v celkovém počtu asi 330. Při návratovém letu jedno z letadel, pravděpodobně poškozené, letělo níže. Nad Spálovem se odpoutal z něj padák s jedním členem posádky. Po několika minutách přistál na poli gruntu č. 105 hned za humny. Náhodou přispěchal na místo četnický „vachmajstr“ Havran, který jej vzal do zajetí. Zajatcem byl 26letý vysoký, štíhlý, ženatý americký příslušník. Po výsledku na četnické stanici ve Spálově, byl odvezen do Nového Jičína. O vojenských věcech zdržal se dále výpověď. O něco později vyskočili z padáčího letadla další tři; byli chyceni u Potštátu (mezi nimi jeden americký Slovák). Letadlo se zřítilo u Milovan, zahynuli v něm další 4 lidé z posádky. Zohavené mrtvolu letců pohřbil milovanský farář ve společném hrobě o několik dní později na hřbitově v Milovanech.¹¹⁾

18. srpna 1944. Pohřben ve Spálově panský hajný na „Lhotě“ Němec Robert Mann, jenž byl před 6 dny postřelen na louce při ústí Něžína do Odry štramberskými partyzány ukrytými v okolních lesích.¹²⁾ Těžce raněný hajný byl dopraven v bezvědomí do nemocnice ve Vítkově, kde zakrátko zemřel. Na pachatele útoku byla vypsána odměna 1000 RM. Zemřelý byl nacistického smýšlení, již za první republiky byl trestán za své štvavé protistátní řeči a činy.

V prosinci téhož roku se podařilo prchnouti z kamenolomu fy Hanel v M. Heřmánkách 9 zajatcům - Angličanům, kteří našli útolek ve Spálově u malorolníka Viktora Šustka č. 23, kde byli celou dobu až do května ukryti pod stodolou (pod přístodáčkem) a zásobováni potravinami. Stravování obstarávala sestřenicí jmenovaného, Anna, dcera Libora Šustka.

31. ledna 1945. Prošlo silnicí pod Spálovem směrem na Potštát několik tisíc zajatých Rusů. Byli již velmi unavení, hladoví a někteří i bosí (mráz toho dne byl 19°C). Ti, kteří již nemohli jít dále a vysílením padali, byli s německou bestialitou odstřeleni. Na silnici od tzv. „Cigánské boudy“ až po Luboměřskou

Suchou (na spálovském katastru) bylo tímto způsobem připraveno 7 nešťastníků o život. Jeden ubitý Rus byl pohřben v sobotu na spálovském hřbitově, dalších 6 v pondělí. Jde o zajaté ruské vojáky, kteří pracovali na šachtách a hutích na Karvinsku a Třinecku. Pro posun fronty byli hnáni dále do vnitrozemí za hrozných poměrů, o nichž je stydno mluvit. Byl to hrozný pochod smrti.¹³⁾

20.–22. února 1945. Němečtí vojáci kopou protipancéřovou uzávěru v půli obce (v rohu domu č. 62 a 61).

19. března 1945. Ruská letadla shodila navečer 7 zápalných bomb vedle zámecké stodoly a jednu do dvora č. 72. Některé byly uhašeny i za střelby z polubních zbraní letadel. Bomba, která spadla na č. 72, nevybuchla.

1. a 2. května 1945. Uchován obecní archiv v Luboměřské Suché ve skalní chodbě.¹⁴⁾

3. a 4. května 1945. Novou silnicí projíždí sta vozů německých příslušníků z Kravařska směrem na Potštát. Ten den hnáno Spálovem na 1500 kusů hovězího dobytka z německých dědin.

4. května 1945. Ráno o 6. hodině bylo zastřeleno v horní panské zahradě 7 německých důstojníků. Byli to zběhové, kteří odepřeli dále bojovat. Odsouzení byli pravděpodobně v noci na pátek vojenským soudem při generálním štábu, který byl ubytován v zámku. Pohřbeni byli hned vedle místa popravy (při zdi zahrady) ve společném hrobě. Velitel štábu v zámku byl dle výpovědi generál Tcherner (Ferd. Schörner).¹⁵⁾

6. května 1945. Je vidět dalekohledem ruské vojsko, jak pochoduje od Klokočova do údolí Odry.

Odpoledne o 2. hodině ostřelovali Rusové poprvé Spálov z děl, podruhé byl Spálov ostřelován o 5. hodině a potřetí o 9. hodině, a to nejvíce. Poškozeno bylo těžce několik domů (č. 6, 7 a 8) a zraněny 2 osoby.

7. května, 1945, pondělí. O 7. hodině ráno útočí Sovětská armáda pěchotou na dolní část městyse; první nápor byl odražen. Druhý útok, provedený tímž směrem, měl úspěch; proražení obranné linie. Při potyčkách, trvajících několik hodin, byla zapálena stodola Františka Šustka č. 42. Nato následoval ústup Němců vzhůru. Po 7. hodině večer byl Spálov osvobozen hrdinnými rudarmejci. Poslední „pozdrav“ Němců Spálovu; několik ran z děl, z nichž 3 zasáhly č. 121. Při bojích o Spálov padlo 13 ruských vojáků, z toho 1 důstojník. Ze zdejších občanů Antonín Verner, hluchoněmý Michal Šíma a Němec Josef Schmid, bývalý panský šafář.

8. května 1945. Padlí hrdinové pohřbeni na zdejším hřbitově.

9. května 1945. Utvořen Národní výbor; předsedou zvolen jednomyslně bývalý český starosta Leopold Haubelt, rolník č. 100. Členové výboru: Alois Grones, dělník č. 274, Jan Maršálek, molarolník č. 167, Alois Hajchl, rolník č. 106, Alois Klezla, stolař č. 241, Antonín Šustek, učitel č. 116, Emil Zima, dělník č. 168, Karel Šustek, spolumatel pily č. 222, František Šustek, odborný učitel č. 21, Viktor Šustek, malozemědělec č. 23, Josef Šíma, kovář č. 111, Vojtěch Šustek, malozemědělec č. 90, Jan Rambousek, obchodník č. 65, František Kostka, malarolník č. 11, Josef Král, rolník č. 17, Viktor Král, dělník č. 257, Ignác Grománek, dělník č. 126, Antonín Ondřej, rolník č. 29, František Pola, kovář č. 55, František Šustek, kav. dělník č. 79, Antonín Brňák dělník č. 73.

Po skončení zasedání měl zvolený předseda řeč k občanům shromážděným na nádvoří zámku. O významu osvobození pak promluvil k občanům major Sovětské armády.¹⁶⁾

14. května 1945. Započato s vyučováním na nově zřízené škole měšťanské, obecné a mateřské ve Spálově.

20. května 1945. Přibyl do Spálova oddíl Sovětské armády; asi 100 mužů

a 30 koní a byl zde posádkou. Jeho velitel byl u spálovské mládeže populární poručík ing. Fokin z Moskvy. Tato ruská posádka odjela do své vlasti 15. 6. v 10 hodin dopoledne.¹⁷⁾

Ve Spálově dne 6. února 1946.

Zpracovali:

Jan Hajchl, obecní kronikář.

Antonín Brňák, obecní archivář.

Poznámky:

1) Výnosy, oběžníky, zprávy obcí a relace stanic SNB uloženy na pracovišti OA Píerov v Potštátě ve fondu ONV Hranice, inv. č. 113, karton 81, sign. III 10732/46 (Německá činnost za okupace).

2) Zpráva (celkem 7 stran strojopisu) uložena tamtéž.

3) Jan Hajchl, kronikář ve Spálově, nar. 26. 8. 1892 ve Spálově (na Kocandě), zemř. 21. 4. 1958. Napsal 1. díl kroniky obce Spálova a věnoval velkou pozornost rodné Kocandě (kresby chalup aj.). Za sdělení děkuji Františku Šustkovi.

4) Antonín Brňák, archivář a kronikář obcí Spálova a Luboměř, nar. 9. 12. 1920 ve Spálově, zemřel 2. 11. 1979 ve Vítkově. Pokračoval po Hajchlovi ve funkci kronikáře ve Spálově až do své smrti. Je autorem řady rodopisných článků v Záhorské kronice, Vítkovsku, Oderských horách a Oderských vrších. Sestavil podrobné seznamy všech rodin ve Spálově a Luboměř, věnoval pozornost třídním bojům nevolného lidu na Spálovsku v letech 1680–1749 a před smrtí se zabýval rodem Podstatských z Prusinovic na Potštátě a Spálově od 15. do 17. století. Současně pracoval na rozsáhlé studii „Historický popis usedlostí, domů a budov ve Spálově.“ Viz nekrolog Františka Šustky ve VSONJ sv. 24., str. 37–38, jemuž také děkuji za výše uvedená sdělení. Brňák, jak z textu zprávy patrné, byl též členem prvního MNV ve Spálově.

5) Doplnky Františka Šustky jsou připisovány do strojopisu perem.

6) Konzultace provedena 12. 6. 1981 ve Spálově.

7) Memorandum obcí Stříteže nad Ludinou, Portutovic, Jindřichova, Luboměř a Heřtínova o Spálově min. zahraničních věcí a předsednictvu vlády ČSR za ponechání při republice uloženo na pracovišti v Potštátě ve fondu OÚ Hranice – pres. č. j. 1865/1938, inv. č. 248, karton č. 68.

8) Dnes Lipná, o. Píerov.

9) Velkostatek patřil německému velkostatkáři Chlumeckému-Bauerovi.

Viz J. Skutil, Soukromé velkostatky etc., VSONJ sv. 26, str. 20.

10) Poslední věta připsána Františkem Šustkem. Podle sdělení téhož se záležitost spálovské školní stávky dostala až do Berlína. Příslušné vládní orgány se měly tehdy vyjádřit, že „se záležitostí se počká až do vítězného konce války.“

11) U Potštátu byli po seskoku zatčeni místním četnictvem čtyři letci. Na četnické stanici byli vyslýcháni za přítomnosti MUDr. Marie Desfours-Walderode, která pro znalost angličtiny byla přidělena jako tlumočnice a poskytla letcům první ošetření. Těžce zraněný por. Peter Heron byl dopraven do nemocnice v Mor. Berouně. Výsledek bylo nakonec nutno provést pomocí češtiny, protože zajatci angličtině MUDr. Desfours-Walderode nerozuměli a jeden ze zajatců, snad potomek českých nebo slovenských vystěhovalců, požádal o někoho, kdo zná česky. Tlumočnicí byla opět MUDr. Desfours-Walderode, která češtinu ovládala. Viz korespondenci archivního pracoviště se Z. Bičkem Ar-51/1976-Krš.

12) Tato věta připsána Františkem Šustkem.

13) Viz již citovaný fond ONV Hranice, inv. č. 113, karton 81, sign. III 10732/46. Podle relace stanice SNB v Potštátě bylo v obci Boškově postřeleno 10 zajatců, kteří pro vyčerpání nemohli dále. Podle relace stanice SNB ve Velkém Újezdě prošlo a přenocovalo tamtéž ve dnech 2.–7. 2. 1945 asi 12 000 válečných zajatců. Transport směřoval přes Olomouc do severních Čech. Ve Velkém Újezdě zemřeli vyčerpáním 3 sovětských zajatců. Ve fondu AM Potštát, uloženém rovněž na archivním pracovišti v Potštátě, se pod inv. č. 541, kart. 71, dochoval úmrtní list sovětského válečného zajatce Petra Isakiva z 1. 2. 1945, který vystavila MUDr. Marie Desfours-Walderode. V rubrice příčina smrti se uvádí „pravděpodobně vysílení během pochodu“. Zajatci přenocovali podle výpovědi současných ve sklepech tovární budovy č. 33–34 na potštátském náměstí. MUDr. Desfours-Walderode tyto zajatce přes protesty a odpor strážní nasýtila.

- 14) Archiv dnes součástí fondů OA v Novém Jičíně.
 15) Údaj o přítomnosti „krvavého Ferdinanda“ ve Spálově nebylo možno prověřit.
 16) Tato věta byla připsána Františkem Šustkem.
 17) Z Moskvy a poslední věta připsána týž.

MALÍŘSKÁ RODINA BERGERŮ V NOVÉM JIČÍNĚ

Marie Schenková

Jak ukázal výzkum malířství 19. století na území severní Moravy, byl Nový Jičín zejména v druhé polovině století sídlem řady talentovaných malířů. Patří k nim také malířská rodina Bergerů. Nejstarší z nich Antonín Berger se narodil 15. 1. 1798 v Novém Jičíně¹⁾ v domě čp. 289 jako syn soukeníka Jana Bergera a jeho ženy Teresie, rozené Larisové. Měli čtyři sourozence. První Jan Karel se narodil 18. 1. 1794²⁾, druhý Ignác 17. 7. 1795³⁾, Franz, narozený 2. 4. 1800⁴⁾ a čtvrtý křtěný opět Jan, se narodil 31. 12. 1805.⁵⁾ Všechny děti se narodily v Novém Jičíně a kmotrem jim byl malíř pokojů Ignác Schindler. Anton Berger se vyučil u svého otce soukeníkem, avšak již od dětství projevoval živý zájem o výtvarné umění. Základního poučení v malířství se mu dostalo u jeho kmotra Ignáce Schindlera. V jeho zálibě jej podporoval také hodinář Franz Hanke,⁶⁾ pro kterého maloval ciferníky hodin. Pracoval nejdříve v akvarelu a teprve v roce 1817 namaloval první olejový obraz. Získal řadu zakázek, takže si brzy vydělal dostatek peněz na cestu do Vídně, kterou podnikl v roce 1819, aby zde studoval na akademii výtvarného umění. Dle vlastního vyjádření pobyl na akademii pouze tři dny a nebyl jako žák přijat. Žil pak ještě nějaký čas ve Vídni, putoval po různých místech Moravy a Slezska a po návratu domů nechal své přátele i příbuzné při názoru, že je absolventem vídeňské akademie.⁷⁾ Antonín Berger se neoženil, žil po celý svůj život s rodinou. Byl veselý, příjemné povahy, se smyslem pro humor, miloval přírodu a hudbu. Měl také literární nadání, psal verše i prózu, v níž zachycoval život města i okolí, významné historické události a různé zajímavosti. Dne 14. 10. 1823 kupuje svůj první dům v Mlýnské ulici v Novém Jičíně čp. 517 za 2000 fl., kde žil i se svými rodiči. Vzhledem k tomu, že jeho pracovna v tomto domě byla malá, prodal jej v roce 1836 panu Neuserovi. Již v roce 1835 však koupil dům čp. 8 na dnešní Revoluční ulici a první patro upravil na obrazový kabinet, který vyzdobil vlastními obrazy, především portréty příbuzných. Jak vyplývá ze soupisu jeho děl, jeho životopisu i z uváděných příjmů, byl neobyčejně plodným a všestranným malířem. Vedle portrétů, které maloval v ak-

Anton Berger: Portrét dětí jeho bratra Ignáce 1829,
OVM N. Jičín. Foto Josef Solnický – Sl. muzeum Opava 1981

varelu na slonové kosti i v oleji, se zabýval také krajinomalbou, žánrem, církevní malbou, karikaturou, freskovou malbou, ale i dřevořezbou, siluetami, světebným divadlem, výrobou pohybových značek, malbou a výrobou nábytku apod. Dle literatury⁸⁾ namaloval celkem 5013 olejových obrazů, z toho 958 portrétů a 136 klíčových cest. Avšak dr. Froslová uvádí, že 12. 10. 1834 slavil A. Berger namalování tisícového portrétu. Přestože se mu nedostalo odborného školení, stal se velmi úspěšným a oblíbeným malířem a dopracoval se solidní výtvarné úrovně. Pobýval střídavě na různých místech Moravy a Slezska, i když trvale byl usazen v Novém Jičíně. Jak vyplývá ze soupisu jeho děl, který tvoří součást jeho životopisu, maloval pro měšťany, šlechtu i církev. Byl v čilém styku s majitelem panství v Kuníně, Friedrichem Emilem Schindlerem,⁹⁾ kterého také portrétoval. Pracoval však také pro majitele zámku ve Frýdku, Sedlnicích, Hustopeči, Pustých Žibřovicích a řadu dalších zámků. Většina jeho obrazů uvedená v soupise je však dnes nezvěstná. Největší soubor jeho obrazů se dochoval v okresním vlastivědném muzeu v Novém Jičíně.¹⁰⁾ Množství zakázek mu zajistilo dobré finanční zabezpečení. Dle vlastních slov měl již v r. 1828 2 628 fl. a 26 kr. a v r. 1850 již 20 000 fl. Od roku 1842 pracuje se svým synovcem Ignácem, který se u něj vyučil a kterému prodal také svůj dům, v němž jej Ignác nechal dožít. V 60. letech se mu zhoršil zrak, takže byl takřka slepý, ke zlepšení došlo teprve v roce 1866, kdy se ve Vídni podrobil operaci. Zemřel na následky mrtvice 6. 9. 1867 v Novém Jičíně, č. p. 257.¹¹⁾ ¹²⁾

Po zhodnocení dochovaného souboru portrétů lze Antona Bergera charakterizovat jako autora, který skromnější formou navázal na biedermeierovský portrét.

Portréty jsou situovány na neurčitěm, narůžovělém, šedém nebo nažloutlém pozadí v nehlubokém prostoru, jednoduché frontální kompozice. Prostor kol poloviny tváře bývá prosvětlen. Postavy obráceny čelem k divákovi, mají u polopostav oči umístěny v horní čtvrtině obrazu, u bust klesá oko do horní třetiny. Portrétování jsou oděni do dobového, věcně pojednávaného šatu, vesměs jasných, modrých, růžových, žlutých tónů se stereotypním provedením detailů. Barevnost ranějších prací je střídmější, pohybuje se především u mužských podobizen v několika odstínech šedých tónů, černé a bílé. Také Inkornát nejdříve bledý se svým růžovým zabarvením blíží vídeňské podobizně. Pro Bergera typické jsou oválné tváře s mandlovými očima, výrazně vykrojenými rty. V celkovém pojednání fyziognomie se projevuje citové zaujetí a naivní půvab. Ostatní část těla bývá zvládnuta s jistými obtížemi. Dost často se vyskytují proporční nedostatky, neumělé je provedení rukou, které působí toporně, prsty jsou hranaté s kulatými nehty. U mužských portrétů jsou ruce často zasouvány za kabát, jinak postavám vkládá do rukou knihy, kapesníky nebo květy, kterýmižto atributy zdůrazňuje společenské zařazení portrétovaných. Prostor vedle figur je minimální nebo vůbec žádný, maluje buďto polofigury nebo busty bez niterného napětí, dramatických světelných kontrastů a vzrušených gest. Rukopis je hladký, světlá místa na šatě jsou prováděna nánosem běloby, detaily jsou často pojednány kresebně. K nejlepším portrétům, v nichž cítíme citové sepětí s portrétovaným patří portrét matky, portrét slečny Ulrichové a především skupinový portrét dětí jeho bratra Ignáce z roku 1829. Skupina čtyř dětí se svítkem papíru s údaji o portrétovaných je malována na neutrálním pozadí. Půvabné dětské hlavičky jsou naplněny křehkým kouzlem, lyrickou atmosférou, vyvolávající v divákovi citové zaujetí. Autor zde dokázal navodit intimní atmosféru biedermeierovského portrétního.

Poněkud s většími obtížemi zvládl A. Berger církevní tematiku,¹³⁾ i když v některých případech dosáhl dobrých výsledků. Obraz sv. Rodiny z muzea v Novém Jičíně č. U 236 je pro své žánrové pojetí naplněn poetickým kouzlem a intimní atmosférou. Žánrový charakter má rovněž obraz Narození P. Marie, umístěný ve farním kostele ve Světlé Hoře na hlavním oltáři, pocházející z roku 1851. Poměrně zdařilá je kompozice obrazu Předání klíčů sv. Petrovi v kostele P. Marie ve Frýdku-Místku. Postava Krista, obklopena apoštoly je situována do krajinného rámce. Kompozice je poměrně zdařilá, nevyskytují se také výrazné proporční nedostatky. V některých církevních obrazech přejímal Berger kompozice známých autorů. Tak obraz Madony s Janem Křtitelem v muzeu v Novém Jičíně č. U 519 je kopie Raphaelova obrazu a další obraz Madony tamtéž č. U 493 navazuje v kompozici na Cranachův obraz. S neobyčejně lidskou účastí je zpracován obraz Bolestné P. Marie ve farním kostele v Březové, pro kterýžto kostel maloval A. Berger boční oltáře, kde snad byl původní oltář umístěn. Krásná tvář Marie je zbrzděna bolestnými vráskami a slzami a naplněna dojímavým smutkem. Načervenalé prosvětlené pozadí podtrhuje dramatickou působivost postavy. Obraz není signován, avšak charakter malby, zejména zpracování anatomických detailů odpovídá Bergerově tvorbě. Osud ostatních obrazů, které Berger pro Březovou namaloval, není znám. Dochované křížové cesty ve farním kostele v Krnově a ve farním kostele v Hradci nad Moravicí prozrazují nejvíce nedostatek odborného školení. Scény jsou situovány na kulisovitě utvářeném architektonickém pozadí s ornamentálně utvářenými a stojatými mračny. Postavy stereotypních fyziognomií působí toporně a mají řadu proporčních nedostatků. Kompoziční řešení vychází ze starších barokních předloh. Na křížové cestě v Krnově je patrný podíl synovce Ignáce. Poněkud zdařilejší jsou dochované historické obrázky v okresním muzeu v Novém Jičíně Únos Sabinek č. U 375, Oedipus U 255 a Prám Medúsy, který je kopie proslulého obrazu T. Géricaulta a svědčí o Bergerově zájmu o sou-

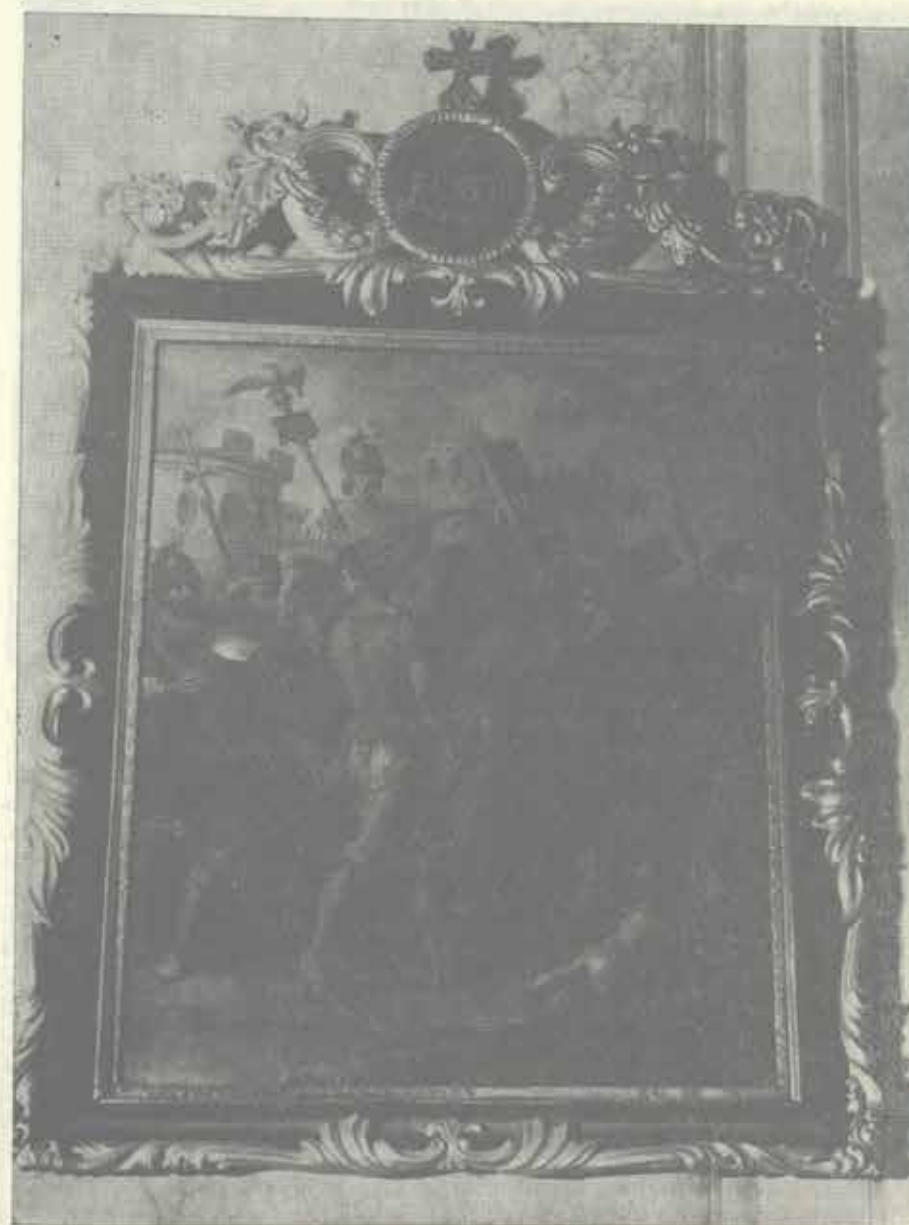
Ignác Berger: Portrét Eduarda Schütze se synem, v pozadí zřícenina hradu Starého Jičina, OVM Nový Jičín.
Foto: Luděk Pustka — ŠI, muzeum Opava 1981

časný výtvarný život. Velmi pohotově a živě jsou karikaturně provedeny postavy kuřáků z roku 1851, umístěné tamtéž pod č. U 223 a pohled do světnice s umělcovou matkou, kterou vážná choroba upoutala na lůžko a otcem modlícím se za její uzdravení, který je zpracován s dojímavou věcností a silným emotivním zaújetím. Kresby dochované v témže muzeu – portrét Riedela a Svatba v Káni galilejské, sloužily zřejmě jako předlohy grafických listů. Charakter nástěnných maleb, které Berger namaloval, nelze vzhledem k tomu, že se nedochovaly, posoudit. Vedle malby se zabýval A. Berger také dřevařezbou. Vyřezal dvě kompanie vojáků, pohybové hračky a čtyři páry, tančící menuet. Část těchto figurek se dochovala v muzeu v Novém Jičíně. Neuměle vyřezávané polychromované figurky mají půvab naivního pojetí. Neodolatelným kouzlem působí Strom života řemeslníka, který byl vyhotoven na památku otevření katolického učňovského spolku v Novém Jičíně 26. 4. 1864, uložený dnes rovněž v Novém Jičíně. Skříňka naplněná drobnými předměty denní potřeby i nejrozličnějšími nářadími a drobnými ozdobami je provedena se smyslem pro postižení detailu. A. Berger se zabýval také výrobou stínových obrázků. Stumpf uvádí, že při své cestě do Loučky v roce 1839 vyrobil tamnímu kaplanovi 50 siluet z černého papíru. Svižná silueta Španěla v negativním i pozitivním provedení, která se dochovala v muzeu v Novém Jičíně č. U 365 svědčí o tom, že i v tomto žánru nabyl autor značné zručnosti. Byl rovněž autorem světelného divadla. 21 transparentů s církevními motivy, tvořící pozadí tohoto divadla bylo v roce 1930 předáno muzeu v Novém Jičíně.

Antona Bergra lze hodnotit jako neobyčejně plodného a pilného malíře, který přes nedostatek školení zanechal rozsáhlé a rozmanité dílo, v němž převažuje biedermeierovské pojetí.

Dalším malířem z rodiny Bergerů byl synovec Antonína Bergera Ignác Johann, který se narodil v Novém Jičíně 8. 7. 1822, č. p. 520,¹⁴⁾ jako syn soukeníka Ignáce Bergera (1795–1833) a jeho ženy Barbory (nar. 1794). Rodiče měli sňatek v Novém Jičíně 31. 1. 1820. Vedle Ignáce Johanna se manželům narodily ještě 3 další děti: Karel nar. v roce 1820, Susane nar. v roce 1824 a Franz nar. v roce 1826.¹⁵⁾ Již od útlého dětství projevoval Ignác zájem o malířství, kterému se vyučil u svého strýce Antonína. S ním také pracoval od roku 1842 do roku 1860, kdy se po vážném zhoršení zraku strýcova osamostatnil. Dle dr. Fraslové pobýval v roce 1841 ve Vídni, kde kopíroval obrazy v galeriích a muzeích. 8. 11. 1847 se oženil s Antonií Josefou Czeitschnerovou,¹⁶⁾ dcerou soukeníka Antonína Czeitschnera. S ní měl pět dětí.¹⁷⁾ Marii, která zemřela mladá, Teodora, který se zabýval štafírováním, pozlacením, výrobou železných předmětů a výzdobou chrámových interiérů, Julia Viktora, akademického malíře a profesora vídeňské akademie, Huga, akademického malíře a interiérového dekorátéra, usazeného v Mnichově a Emu Antonii, provdanou za Franze Josefa Jürgena z Nového Jičína. Ignác Berger proslul především jako neobyčejně plodný malíř církevních obrazů. Dle literatury se řada jeho děl nachází i v zahraničí, především na Balkáně, v Americe, Brazílii, Argentině. Zemřel na mrtvici ve Vídni 29. 6. 1901.

Výčet jeho církevních maleb je obsáhlý. Namaloval v roce 1851 obraz Po zdvižení sv. Kříže a obraz Umývání nohou pro Pustějov. V roce 1847 křížovou cestu pro Bánov u Uherského Brodu. V roce 1855 obraz Matky Boží pro Lipník, v roce 1856 další obrazy pro tento kostel a obraz sv. Josefa pro nemocniční kapli tamtéž. V roce 1857 obraz Navštívení pro Místíř u Hodonína, v roce 1862 obraz Růžencové P. Marie pro Veřovice, sv. Mikuláše pro Tichou, v témže roce obraz stejného námětu pro Bernartice a obraz sv. Mikuláše pro Frenštát, v roce 1865 sv. Vavřince pro Brušperk, v r. 1867 křížovou cestu pro Plesnou, v roce 1868 obraz sv. Josefa pro Zabrzeg (PLR), v r. 1869 obraz sv. Matyáše pro Gradzon. Dále namaloval obraz Pozdvižení sv. Kříže pro Halenkov u Vsetína, Učedníky

Ignác Berger: Křížová cesta, bílální kostel Guntramovice.
Foto Josef Solnický – Sl. muzeum Opava 1978

v Emauzích pro Vítkov, obraz sv. Vendelína pro Třebovice, obraz sv. Jakuba Většího a křížovou cestu pro Guntramovice, oltářní obraz v Kapli sv. Víta pro Budišovice, křížovou cestu pro Neplachovice, obraz P. Marie a obraz Jana a Pavla pro Vlaštovičky, obraz sv. Trojice a Čtrnáct mučedníků pro Bílov, obraz Jana

Nepomuckého pro Žebrzydovice, obraz P. Marie se sv. Dominikem pro Dvorce, obraz Cyrila a Metoděje pro Březovou, obraz sv. Anny a Růžencové P. Marie pro Dřevohostice, obraz Růžencové P. Marie pro Osek, Velké Karlovice a Kelč, Nejsvětější srdce Ježíšovo pro Leskovec, obrazy Bolesné P. Marie a Nejsvětější srdce Ježíšovo pro Kujavy, v roce 1886 obraz Madony pro Spálav a obraz P. Marie se sv. Dominikem tamtéž. V muzeu v Novém Jičíně se od něj dochovalo 8 obrazů, ve Slezském muzeu v Opavě obraz Snímání z Kříže př. č. 78.24, ve farním kostele v Komárově u Opavy křížová cesta, další obrazy ve Studénce, Vsetíně, Skalici, Bělotíně, Staré Bělé, Žukově, Grygově, Veselé.

Tvorba Ignáce Bergra je ve srovnání s dílem jeho strýce Antonína preciznější, kompozice vyváženější, kresba je jistější, bez výraznějších proporčních nedostatků, v detailu propracovanější, barevnost jasnější, barevná škála bohatší. Výsledek je však mnohem konvenčnější, autor stereotypně opakuje kompoziční schémata i typy postav. Kulšovitě nepřesvědčivé pozadí, plošnost, hladký rukopis i barevnost v mnoha případech působí plokátovitě. V jeho církevní malbě postrádáme epické kouzlo a lidsky prohrátou atmosféru obrazů jeho strýce. Ikonografická stránka jeho obrazů je málo složitá a nevynalézavá. Maluje vesměs poklidné postavy světců s jejich atributy, často maluje křížové cesty, strastiplnou poslední cestu Kristovu líčí jako poklidné scény, kde elegantní postavy bičů v antikizujících zbrojích jsou zbaveny brutality a ústřední postavy všech prudších emocí. S větším půvabem jsou malovány obrazy Růžencové Madony, kde autor ústřední motiv doplňuje portrétně pojatými postavami věřících v dobovém měšťanském oděvu, které navazují na intimní atmosféru biedermeierovských maleb. Výjimku tvoří obraz Ukřižování v muzeu v Novém Jičíně č. U 588, kde v složité dramatické kompozici je nakupeno množství postav, z nichž některé jsou pojaty zcela naturalisticky a úspěšně znázorňují výraz děsu, zatímco jiné jsou ve výrazu umírněnější. Berger zde navázal vědomě na středoevropské malířství 16. století, s nímž se seznámil patrně za svého pobytu ve Vídni. Zajímavější charakter mají dochované světské malby z majetku muzea v Novém Jičíně. Poetické kouzlo naivních obrázků má příležitostná malba k přestěhování kaplana Wilhelma Jahela. Na pozadí naivně chápané krajiny je umístěna mohutná budova fary, před ní povoz a dvůr, zaplněný množstvím domácích a lesních zvířat, vše naivním způsobem symbolizující bohatství, které zdůrazňuje vznášející se anděl s rohem hojnosti. Veselou atmosféru obrazu podtrhují ještě svěží, barevné tóny s převahou růžové, žluté a jasně zelené. Pozoruhodné jsou také dva obrazy ze života Mazepy, které jsou kopiemi obrazů Horáce Verneta, které Berger zřejmě znal z litografií Alberta Henriho Payneho. Zjednodušené naivnější podání především v chápání vegetace dodává těmto obrázkům dráždivý půvab rousseauovského charakteru. Zdařilé jsou také dochované portréty v muzeu v Novém Jičíně. Portrét Eduarda Schütze se synem č. U 155 má intimní kouzlo biedermeierovského portrétního, který je umocněn naivitou, s níž jsou podány svátečně oděné postavičky, situované do popředí kopcovité krajiny. Portrét ženy v kroji č. U 264 je podán realisticky a navozuje sváteční atmosféru. V majetku paní Jürgenové měly být údajně obrázky znázorňující Raphaela při malbě Sixtinské Madony a dílnu Michelangela.

Poslední významný člen malířské rodiny Bergerů Julius¹⁸⁾ se narodil 9. 7. 1850 v Novém Jičíně.¹⁹⁾ Při křtu obdržel jméno Julius Valentin, jméno Viktor začal používat zřejmě později. Jeho otec Ignác postřehl jeho nadání a po skončení studia na reálce jej vyslal na vídeňskou akademii, kde studoval v letech 1864–1868 u profesora Engertha a později u profesora H. Makarta. V roce 1874 při konkursu, na němž se podíleli profesori i žáci, získal za portrétní skicu císaře Ferdinanda I. velkou zlatou medaili a státní stipendium na tříletý pobyt v Itálii.

24 Tom jej nadchlo především dílo Tiepolova, které do jisté míry ovlivnilo jeho

Ignác Berger: Výjev ze života Mazepy, OVM Nový Jičín.
Foto Josef Salnický – St. muzeum Opava 1981

nástěnné malby. Od roku 1881 do roku 1887 působil jako profesor na škole uměleckých řemesel ve Vídni a od roku 1887 až do své smrti jako profesor na Akademii výtvarných umění ve Vídni. U studentů, které často i finančně podporoval, byl velmi oblíben.²⁰⁾ Byl svobodný a žil v domácnosti své sestry Emy Jürgenové ve Vídni.²¹⁾ Zemřel náhle na srdeční mrtvici 18. 11. 1902 ve Vídni. 25. 9. 1904 byla provedena exhumace a byl slavnostně pohřben do čestného hrobu na centrálním hřbitově ve Vídni. Monumentální náhrobek z bronzy a granitu provedl sochař Edmund von Hoffmann.²²⁾ Rozsah i námětový okruh tvorby Julia Bergra byl bohatý. Vedle nástěnných maleb vyhotovil řadu olejů, pastelů, kreseb s ná. měty historickými, žánrovými, maloval krajiny, portréty, církevní obrazy, ale také krajové studie z okolí Holešova a Uherského Brodu. Podstatná část jeho tvorby se zachovala ve státních i soukromých sbírkách v Rakousku.²³⁾ K jeho největším uměleckým úspěchům patří výzdoba justičního paláce ve Vídni, dále obraz Artes favescentes, za nějž získal 2 medaile, a který byl zapůjčen na světovou výstavu do Lyonu a ztracen. Jeho nejznámějším dílem je monumentální malba Mezenášů výtvarného umění Domu Habsburků, umístěná na stropě zlatého sálu (č. XIX) Uměleckohistorického muzea ve Vídni. Čtyřicetýřl postav nadživotní velikosti je zde skloubeno v přehledné a zdařilé kompozici. Za toto dílo dostal Berger od císaře zlatou medaili. Poslední jeho větší prací byla nástěnná malba pro Universitu ve Štýrském Hradci. Sklady k tomuto dílu – triptych Allegorie Vítězství vědy jsou uloženy ve sbírkách Moravské galerie v Brně. Dva jeho autoportréty, jeden v oleji

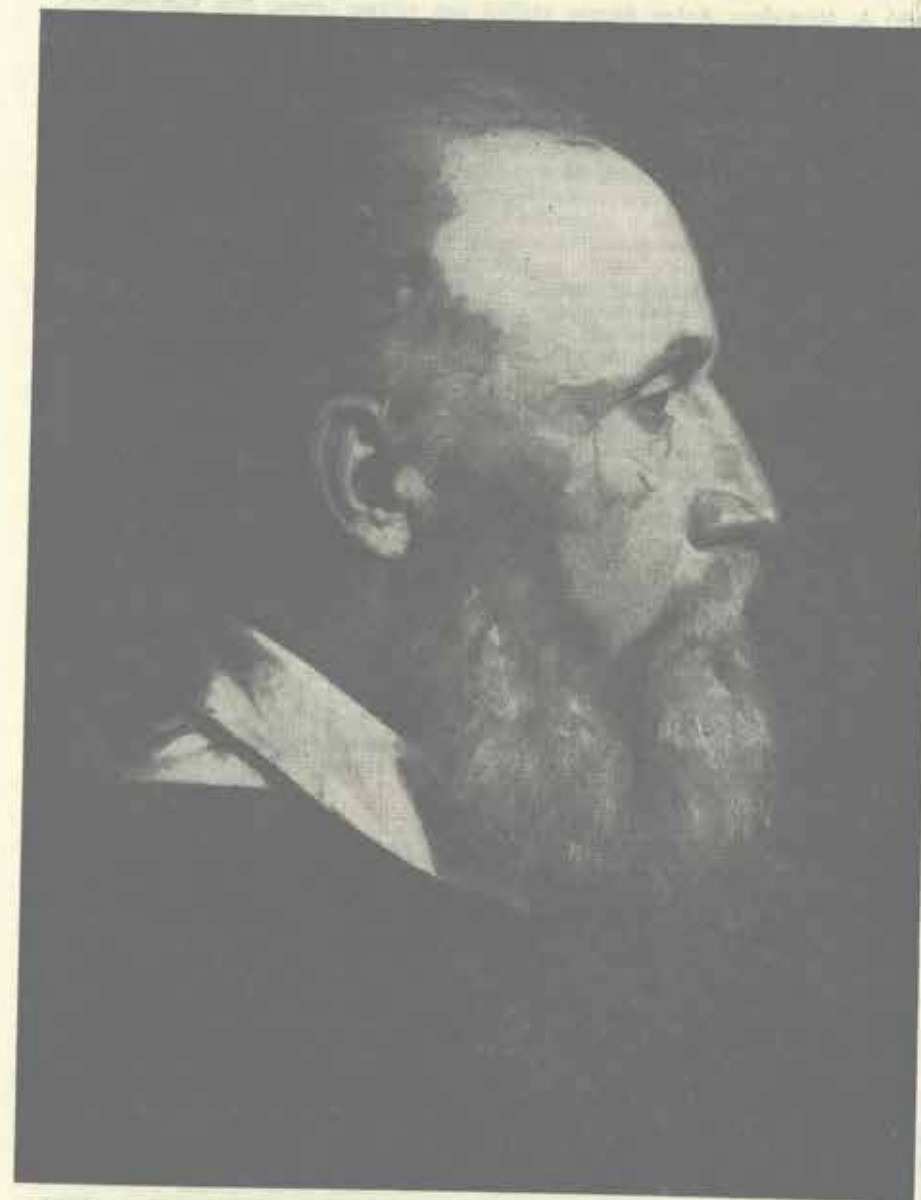
a jeden v kresbě jsou uchovány ve sbírkách okresního vlastivědného muzea v Novém Jičíně. Svlízná výrazná kresba zachycuje umělce ve výrazném kostýmu, zatímco olejová skica zachycuje realisticky umělcovou hlavu v sytých temných barvách výrazným děleným rukopisem. Zde se dochovala také jeho kresba ještě z doby studia na gymnáziu s mravoličnými kresbami a textem z roku 1863, zdařilá kresba dětských postavíček nazvaná Krédo dětí a řada reprodukcí jeho děl. Můžeme předpokládat, že se jeho práce dochovaly i v soukromých sbírkách na našem území.²⁴⁾

Julia Bergera můžeme charakterizovat jako čelního představitele historismu, který rozsahem i kvalitou svého díla i svou pedagogickou činností patřil k předním rakouským umělcům své doby.

Malířská rodina Bergrů se svým rozsáhlým a zajímavým dílem nesmazatelně zapsala do dějin malířství 19. století na severní Moravě.

Poznámky:

- 1) Státní archiv v Opavě, sbírka matrik, rodné matriky Nový Jičín - NJ-I-7, pag. 281.
- 2) Tamtéž, pag. 178.
- 3) Tamtéž, pag. 220.
- 4) Tamtéž, rodné matriky Nový Jičín - NJ-I-8, pag. 9.
- 5) Tamtéž, pag. 142.
- 6) O jeho vztahu k Franzu Hankemu se zmiňuje Alfred Namislow (pozn. 12 ch).
- 7) Anton Berger napsal vlastní životopis v 16 knihách, z nichž jedna byla v roce 1930 předána muzeu v Novém Jičíně, kde se však nedochovala. Část životopisu zůstala u jeho příbuzných v Jihlavě a je dnes nezvěstná, část má dr. Frasllová v Rakousku, která postoupila část životopisu ve fotokopii okresnímu vlastivědnému muzeu v Novém Jičíně spolu s řadou údajů o rodině Bergrů. Z tohoto materiálu jsem při sestavování životopisu i rekonstrukci díla rodiny Bergrů čerpal. Výňatky z jeho životopisu publikoval rovněž Alfred Namislow - viz citace 12 ch.
- 8) Heinrich Schullig: Meine Heimat, das Kuhländchen, Krnov 1908, str. 487 a Otto Wenzelides Heimatgeschichte, Opava 1922, sv. 3, str. 220.
- 9) Friedrich Emil Schindler dle vlastního vyjádření A. Bergera pro něj často posílal ekvipáž a sám jej také v Novém Jičíně navštěvoval. A. Berger portrétoval jej i jeho rodinu. Uvádí, že mnozí mu styky s majitelem panství záviděli, avšak finanční efekt z těchto zakázek byl malý. Berger obdržel od E. Schindlera pouze 16 fl., a to teprve po 4 letech. Portrét Friedricha Emila Schindlera z roku 1835 je uložen ve sbírkách okresního vlastivědného muzea v Novém Jičíně, př. č. U 297 a portrét paní Emily Schindlerové pod př. č. U 656 tamtéž.
- 10) V okresním vlastivědném muzeu v Novém Jičíně se dochovalo od Antona Bergera 35 obrazů, dále siluety, kresby, pohybové hračky. Ve Slezském muzeu v Opavě je uložen portrét mladého muže z roku 1825 př. č. G 0756; v muzeu v Těšíně (PLR) se dochoval portrét Karla Mattencloita signovaný Berger 1824 a tři portréty jsou uloženy v muzeu v Krnově. Lze předpokládat, že řada jeho obrazů se nachází v soukromých sbírkách. Portrét fardře z roku 1830 se nachází na faře v Karvině I.
- 11) Státní archiv v Opavě, úmrtní matriky Nový Jičín sv. VI 1861-1896, pag. 99. Anton Berger se nikdy neoženil. Žil nejdříve se svými rodiči, později v rodině svého synovce Ignáce.
- 12) Kromě již uvedených archivních pramenů a literatury se o A. Bergerovi zmiňují:
 - a) Státní archiv v Opavě, fond Zemská vláda Slezská a ACO, církevní inventáře z let 1804-1806.
 - b) G. Wolný, Kirchliche Topographie.
 - c) H. Welz: Zur Kunstgeschichte Schlesiens Z. f. G. u. K. Ost-Schl. 1905/6, s. 90.
 - d) Thiemebecker: Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler, Lipsko 1907, sv. III, str. 394.
 - e) Stumpf G.: Aus Anton Bergers handschriftlichen Nachlasse, Das Kuhländchen 1920, str. 3-5, 19-20.

Julius Berger: Autoportrét, OVM Nový Jičín.
Foto Josef Solnický - Sl. muzeum Opava 1981

- f) G. Stumpf: Schatten und Scherenbilder aus dem Kuhländchen, Anton Berger, (1798-1866), Das Kuhländchen 1921, č. 2, str. 9-10.
- g) Julius Berger, Das Kuhländchen, sv. 9, 1928.
- h) A. Krause: Grundriss eines Lexikon bildender Künstler und Kunsthandwerker in Oberschlesien, Opolí 1933, sv. I, s. 169.

- ch) A. Nomislow: Anton Berger erzählt aus seinen Leben, Das Kuhländchen, 13 sv., 1938, str. 19–22 a 36–39.
- i) M. Baláš, Kulturní místopis Novojičínska, Nový Jičín 1967, s. 138.
- j) W. Iwanek: Słownik artystów na Śląsku cieszyńskim, Bytom 1967, s. 43.
- k) L. Dědková: Kostel a fara v Březové u Vítkova, Sborník památkové péče, sv. III 1977, str. 195–197.
- l) M. Schenková: K dějinám malířství 19. století ve Slezsku, Časopis Slezského muzea, B-29-1980, str. 112–136.
- m) B. Indra: Ostravští malíři od 16. do pol. 19. století, Ostrava – Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města, Ostrava 1981, s. 273–277.
- n) B. Indra, Krnovští malíři od konce 18. století do 80. let 19. století, Časopis Slezského muzea, B-1982/1, s. 34–48.
- o) L. Mičák: Příspěvek k topografii malířství 19. století na Moravě a ve Slezsku, Vlastivědný sborník moravský, XXXIV, 1982, I, s. 70–72.
- p) Podrobný materiál k životu a dílu rodiny Bergerů podstoupila okresnímu muzeu v Novém Jičíně dr. Frasllová ze Salzburgu.
- 13) V roce 1834 namaloval A. Berger fresky kostela v Bílsku (PLR), ve čtyřicátých letech 19. století křížovou cestu pro farní kostel v Krnově, v roce 1851 obraz Narození P. Marie, pro hlavní oltář farního kostela v Andělské Hoře v roce 1853, křížovou cestu pro Kujavy (nedochovala se), v roce 1856 obraz sv. Rodiny pro Holasovice (nedochoval se), 1858 křížovou cestu pro Hradec nad Moravicí, 1863 boční oltáře pro farní kostel v Březové, obraz Předání klíčů Petrovi, pro farní kostel P. Marie ve Frýdku-Místku, obraz sv. Jana Nepomuckého pro Male Kunczyce (PLR), dále obrazy pro Svitavy, Olomouc, Pelhřimov, Těšín a další. Zabýval se také restaurováním obrazů.
- 14) Státní archiv v Opavě, sbírka matrik, rodné matriky N. Jičín, NJ-I-IX pag. 62.
- 15) Viz materiály dr. Frasllové, uložené v okresním vlastivědném muzeu v Novém Jičíně.
- 16) Státní archiv v Opavě, oddací matriky Nový Jičín, NJ-I-9 pag. 62. Josefa Czeitschnerová, narozená 16. 8. 1827 v Novém Jičíně, zemřela 5. 7. 1888 ve Vídni.
- 17) Viz poznámka 15. Teodor Berger se usadil v Novém Jičíně, kde se v roce 1876 oženil s Annou Lichnovskou, dcerou soukeníka Ferdinanda Lichnovského z Nového Jičína. (Státní archiv v Opavě, Sběrka matrik Nový Jičín-16, V; pag. 73).
- 18) O jeho životě a díle se zmiňují tyto autoři:
- a) G. Wolný: Kirchliche Topographie O-II, s. 63, III s. 234, 311, 358, V-123, 124.
- b) V. Papoušek: K dějinám umění ve Slezsku, Věstník Matice opavské 1906, s. 70.
- c) R. Kreutz: Příspěvek k dějinám umění v naší vlasti, Časopis Moravského muzea zemského, ročník VI, 1906, s. 118.
- d) O. Wenzelides: Heimatgeschichte sv. 3, Opava 1922, str. 221.
- e) Julius Berger: Das Kuhländchen, sv. 9, 1928.
- f) M. Baláš, Kulturní místopis Novojičínska, Nový Jičín, 1967, s. 138.
- g) W. Iwanek: Słownik artystów na Śląsku cieszyńskim, Bytom, 1967, s. 43.
- h) M. Schenková: K dějinám malířství 19. století ve Slezsku, Časopis Slezského muzea, B-29-1980, str. 112–136.
- ch) B. Indra: Ostravští malíři od 16. do pol. 19. století, Ostrava – Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města, Ostrava, 1981, s. 273–277.
- i) L. Mičák: Příspěvek k topografii malířství 19. století na Moravě a ve Slezsku, Vlastivědný věstník moravský, XXXIV, 1982, I, s. 70–72.
- 19) Státní archiv v Opavě, rodné matriky 1847–1862, Nový Jičín NJ-I-11, pag. 129.
- 20) Dle záznamu v materiálu dr. Frasllové byl jeho nejmilejším žákem Gustav Klimt, který mu věnoval dva své obrazy. Klimtovy obrazy a jeho korespondence s Juliem Bergerem byla v majetku Egona Jüngera a zůstaly v roce 1945 v jeho bytě v Jihlavě. Zde byla také část pozůstalosti Antona, Ignáce i Julia Bergra. Tento materiál je dnes nezvěstný.
- 21) Julius Berger často pobýval také u svých příbuzných v Novém Jičíně. Zde na jeho rodném domě v Revoluční ul. 8, byla jeho pamětní deska. Dům je zbořen a pamětní deska nezvěstná.
- Nejdůležitější literatura, zabývající se životem a tvorbou Julia Bergra:
- a) C. von Lützov: Katalog Gemäldegalerie, Vídeň 1889, s. 336–338.
- b) H. Schullg: Meine Heimat, das Kuhländchen, Krnov 1908, s. 489.
- c) O. Wenzelides: Heimatgeschichte sv. I, Opava 1922, s. 225–227.

- d) Julius Berger: Das Kuhländchen, sv. IX, 1928, s. 50–55.
- e) F. Boetticher: Malerwerke des Neuzehten Jahrhunderts, Lipsko 1941, I, díl, s. 82.
- f) Thieme-Becker: Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler, Lipsko 1907, sv. III, s. 397–398.
- g) P. Toman: Nový slovník československých výtvarných umělců, sv. I, s. 58.
- h) M. Baláš, Kulturní místopis Novojičínska, Nový Jičín 1967, s. 138.
- ch) H. Fuchs: Die österreichischen Maler des 19. Jahrhunderts, sv. I, Vídeň 1972, str. 33.
- i) J. Kačer: Moravské malířství 2. poloviny 19. století, katalog výstavy, Kroměříž, 1981.
- 22) Náhrobek měří skoro tři metry. Na architektonickém podstavci je umístěn obelisk s erbem, bronzovým reliéfem s podobiznou umělce a nápisem. Dole malířský emblém, putto s malířskými atributy a letopočet 1850–1902.
- 23) Na veřejné dražbě pozůstalosti Julia Bergra v lednu 1903 byly pod 94 polož. kmi nabízeny k prodeji jeho obrazy a kresby. Jejich soupis je uveden v materiálu dr. Frasllové.
- 24) Dle P. Toman bylo několik akvarelů a návrhů na diplomy v obrazárně S. V. P. V. v Praze. V roce 1928 k výročí 25 let od úmrtí umělce byla v Novém Jičíně uspořádána výstava, na níž byl několika obrazy zastoupen také jeho strýc a otec.

KOVÁŘ JAN VAHALA ZE STAROJICKÉ LHOTY

Jan Krba

V práci chceme poukázat na osobnost a význam kováře Jana Vahaly ze Starojické Lhoty. Na jeho činnost upozorňovala řada odborníků zabývajících se vývojem zemědělského nářadí, zejména pluhu.

První upozornil na jeho činnost časopis Pozor v souvislosti s odhalením pomníku bratrancům Veverkovým ve Starojické Lhotě roku 1884, jehož jedna strana byla věnována místnímu kováři Janu Vahalovi.¹⁾

Eduard Domlivil, předseda Muzejní společnosti ve Valašském Meziříčí, věnoval jeho činnosti podrobnější článek roku 1897 „Jan Vahala, zdokonalitel nářadí rolnického“.²⁾ Krátký popis, týkající se konstrukce pluhu, byl nedostačující.

„Moravské Kravařsko“ vydané roku 1898 upozorňuje na Jana Vahalu jako zdokonalitele pluhu, avšak již udává nepřesně rok jeho úmrtí.³⁾

Série článků uveřejněných ve sborníku Kravařsko se týkala vzpomínek na odhalení pomníku bratrancům Veverkovým. Byla zde vždy vzpomínka práce Jana Vahaly.⁴⁾

František Bezděk v Kovářství československém kromě vzpomínek zahájil pátrání po pluzích vyrobených Janem Vahalou u místních zemědělců.⁵⁾

Velmi pozorně se zabýval činností Jana Vahaly Jaroslav Šťastný v souvislosti s rozšířením pluhu na Valašsku.⁶⁾

Tyto články kromě četných omylů, poskytovaly pouze úzký pohled na věc z regionálního nebo stavovského hlediska.

Dostí značné nepřesnosti, různorodost hledisek, z kterých byla činnost Jana Vahaly posuzována a skutečnost, že dosud nebyly publikovány náčrtý, nebo fotografie pluhů vyráběných Janem Vahalou, nás podnítily k této práci. Svůj podíl má i zjištění, že pluh kováře Františka Bezděka z Bystřice pod Hostýnem navazuje konstrukčně na pluh zhotovovaný Janem Vahalou. Na přiložených fotografiích dokumentujeme vývoj pluhu tak, jak probíhal u jejich výrobců a bezprostředních uživatelů, kovářů-pluhařů v letech 1860–1946.

Druhá polovina 19. století zastihla kovářské řemeslo ve značném útlumu. Dožívalo cechovní zřízení, kterým se kovářství řídilo bezmála pět a půl století. Změnil se zásadně poměr výrobních sil. Cechovní zřízení se stalo brzdou, neodpovídalo již vztahům v jednoduché kapitalistické kooperaci. Proto bylo roku 1859 zrušeno a nahrazeno Živnostenským řádem.⁷⁾

Přílišná volnost v podnikání nepovznesla řemeslo. Došlo k úpadku řemeslné práce, projevil se vliv levnějších továrních výrobků.⁸⁾ Ceny železa, které byly diktovány vznikajícími uhelně-železářskými kartely, stouply. Zavedením železnice ztratila formanská činnost své opodstatnění. Sortiment kovářské práce, dříve značně rozsáhlé, se užil na drobné opravy.

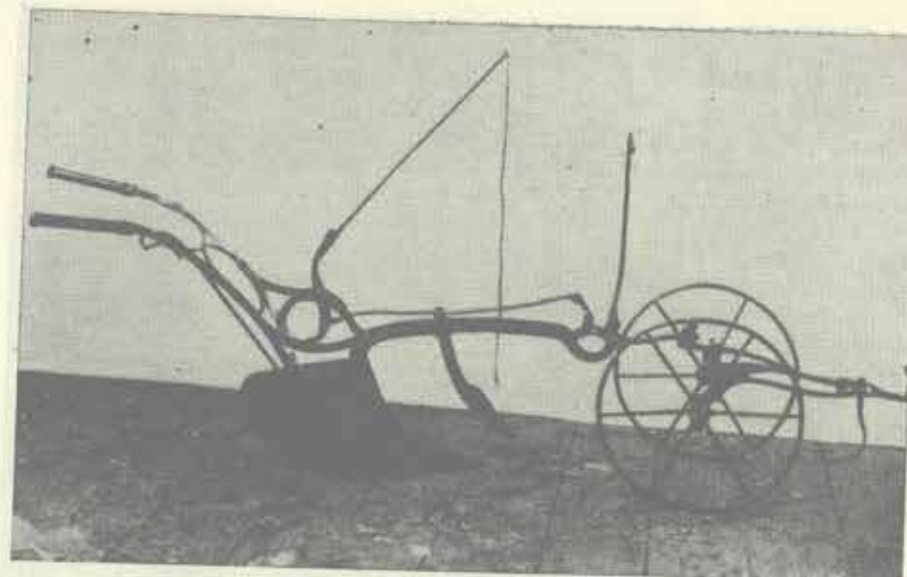
V sedmdesátých letech 19. století došlo k hospodářské krizi na obilném trhu, způsobenou dovozem levnějšího obilí ze zámoří a z východní Evropy.⁹⁾ Kovářské řemeslo bylo zvláště na vesnici úzce spojeno se zemědělstvím a citlivě reagovalo na tyto jevy.¹⁰⁾

Otázka vyšší produkce obilí úzce souvisela s kvalitnější přípravou půdy. Výrazně se prosadilo přihnojování umělými hnojivy a problém nastal v kvalitní orbě. Hák, dřevěný pluh, tuto možnost neposkytoval. Zvrat přineslo ruchadlo bratraců Veverkových, které půdu nejen obracelo, ale i misilo, což je pro podstatnější zvýšení výnosu nezbytné. Na modifikaci ruchadla, které bylo vyráběno vznikajícími továrnami na zemědělské stroje, ale také zručnými kováři, bylo co vylepšovat. Bylo to zdokonaňování a výroba nových účinnějších pluhů, která zaujala mnohé kováře a poskytla jim možnost obstát v tvrdé konkurenci.¹¹⁾ Kováři, pro které měli jejich soukmenovci název „pluhaři“, nejenže pluh zhotovovali, ale také je vystavovali na výstavách hospodářských strojů. Tím významně přispěli k zdokonalení jednoho z nejzákladnějších zemědělských nástrojů.¹²⁾

Jan Vahala se narodil 15. 6. 1830 v Kojetině u Starého Jičína. Otec, Jan Vahala, byl zde mlýnářem v „Čertově mlýně“. Matka, Rozína, byla dcerou sedláka Fabíka z Bernartic nad Odrou. Důvod, proč si zvolil kovářství za své povolání, zůstane asi neobjasněn. Vyučil se kovářskému řemeslu u kováře Papáka ve Starojické Lhotě.

Nebyl žádný kovářský hromotluk, spíš drobnější postavy. Byl ale postižen tělesnou vadou.¹⁴⁾ Byl vnímavým pozorovatelem svého okolí a na svou dobu značně sečtělý. Účastnil se sběratelské akce rozvinuté F. Bartošem. Pro jeho slovník sbíral jak frazeologické obraty, tak i písně.¹⁵⁾ Lidé, kteří ho znali, říkali: „Kudy chodí, všude kroutí železo.“ O jeho dobrém vztahu k lidem, ale i k učňům, svědčí výrok jednoho z nich, který v roce 1889 prohlásil: „Věřte, že se za šťastného pokládám, že jsem se dostal k muži tak dobratlivému.“¹⁶⁾

Samostatným kovářským mistrem se stal v roce 1850, kdy se oženil s vdovou po svém mistru Petronilou Popákovou. Sňatek, kterým získal již zařízenou dílnu,

Pluh Jana Vahaly — fotoarchív OVM Vsetín.
Reprodukce B. Přikryl 1981 — (obr. č. 2)

ho zbavil starostí s jejím zařizováním, zjednodušil mu vstup do kovářského cechu a značně posílil jeho hospodářské postavení.¹⁷⁾

Kovářna byla součástí domu číslo 52 ve Starojické Lhotě. Dům stál na kraji vesnice, nedaleko křižovatky tehdejší císařské a okresní silnice. Levá část domu byla vyhrazena obytným místnostem, v pravé se nacházela kovářna. Dveře domu byly vyzdobeny vypáleným reliéfem vozu a pluhu.¹⁸⁾ Do kovářny se vcházelo přímo z kuchyně. Přístavba nad kovářnou sloužila k ubytování učňů a dělníků. Na domě byla řada kroužků sloužících k přivazování koní.

V kovárně byly umístěny dvě výhně, dvě kovadliny a brus.¹⁹⁾ Strojní zařízení v dílně nebylo. Kovářské nářadí mělo v roce 1894 hodnotu 120 zlatých.²⁰⁾

Pro učně byla velkou ctí, že se mohli učit u tak věhlasného mistra. Předseda společenstva nastupujícího učně upozorňoval: „Ani nevíš, jakého máš mistra, zviš až budeš vyučen, přijmou tě všude rádi, žeš u něho se učil.“²¹⁾ František Bezděk, který se u Vahaly vyučil, jej později ve své kronice takto charakterizoval: „Můj mistr se jmenoval Jan Vahala, co se týká řemesla, byl mistr dokonalý, obzvláště orného nářadí.“²²⁾

Domluvil udává, že Vahala v době své nejlepší prosperity zaměstnával 5 až 6 dělníků. Tento údaj se nepodařilo potvrdit. Domníváme se, že počet dělníků je vysoký a nepřesahoval obvykle dva tovaryše a jednoho učně.²³⁾ Vzhledem k tomu, že při kování koní, opravě formanských vozů, asistovali jejich majitelé, odpovídalo by to počtu udávanému Domluvillem.²⁴⁾

Cílý formanský provoz, který byl na císařské silnici až do roku 1880 a na okresní do roku 1885, včetně toho, že vedlejším stavením postaveným v roce 1877 byl zájezdní hostinec, poskytoval dobré výdělkové možnosti.²⁵⁾

Rozsah práce vykonávané v kovárně byl značný. Kování koní, oprava poškozených formanských vozů, výroba bryček a pluhů. Sortiment výroby zemědělského nářadí byl bohatý. Pluhy dvojspřežní, jednospřežní, pospěšáky k zaorávání semen a uspojení vláčení, stroj na obdělávání řepky, bramborů, řepy a na jejich vyorávání. Plejáky ruční na řepu a na řepku a na veškeré obilí seté řádkovým strojem. Plejáky pro obilí neřádkované a plejáky na ohnící. Ruční hrábě na pohrabování luk a strnisk.²⁶⁾

Železo odebíral v Novém Jičíně u obchodníka Karla Hanela. Spolupracoval s kolářem Františkem Heraldem v Palačově, Vincentem Kremlem ze Starého Jičína, Aloisem Hyplem ze Starojické Lhoty a s Honěsem z Nového Jičína.

S nemalou energií, s jakou vedl svou dílnu a hospodářství, se věnoval veřejné činnosti. Působil v Občanské besedě v Novém Jičíně, družstvu Národního domu v Novém Jičíně, živnostenském spolku ve Starém Jičíně a v hospodářském spolku v Novém Jičíně českém i německém.²⁷⁾ Prostřednictvím hospodářského spolku se seznámil s činností J. R. Demla z Olomouce. Toto seznámení mělo dalekosáhlý vliv na jeho pozdější vývoj. Deml byl vedoucím olomoucké delegace na jednání zástupců hospodářských spolků a racionálních zemědělců v Praze 26. až 28. července 1863, kterou svolal vynikající teoretik i praktik zemědělské výroby František Horský. Členové odkoupili četné orné nářadí Horského a zasazovali se o jeho rozšíření na Moravě. Dalším výsledkem jednání bylo pozvání F. Horského jménem olomouckého hospodářského spolku na Moravu v červenci 1864.²⁸⁾

Se vším byl Vahala s největší pravděpodobností dobře obeznámen, a proto se začal intenzivně zajímat nejen o přivezené nářadí, ale i o možnost vystavovat své výrobky. První příležitost, která se mu naskytla, byla Národohospodářská výstava pořádaná Hospodářskou jednotou Záhlinsko-kvasickou v Kroměříži roku 1865. Domluvil ji pokládá za první výstavu, které se Vahala zúčastnil a byl zde za vystavené pluhy odměněn zlatou medailí.²⁹⁾ Ve zprávě z výstavy přednesené J. R. Demlem jsme nenašli Vahalu mezi odměněnými vystavovateli. Odměnu jednoho dukátu získal pan Beneš z Nového Jičína za vystavovaný „železný anglický točák bez koleček.“³⁰⁾ Naskytá se možnost, zda Beneš nevystavoval pluh zhotovený Vahalou pod svým jménem. Případný neúspěch by nepoškodil již známou pověst dílny. Pro tuto možnost vypovídá i seznam vystavovaných obcí. Zde nebyla uvedena Starojická Lhota, nýbrž Nový Jičín. Oba byli členové hospodářského spolku a mohli mít ze vzájemné dohody prospěch. Jen tak lze omluvit chybu E. Domluvilu, který byl taktograficky velmi přesný.

V krátkém časovém údobí sklízí úspěch za úspěchem. V roce 1868 první cena c. k. moravskoslezské společnosti v Brně na výstavě ve Fulneku. V nedalekém Novém Jičíně obdržel na výstavě hospodářského nářadí v roce 1870 zlatou medaili. Úspěch českého řemeslníka v městě, které bylo baštou německého nátlaku v širokém okolí, jen potvrzoval kvalitu jeho výrobků.

Domluvil se neurčitě vyjádřil o Vahalově účasti na výstavě ve Lvově roku 1874. Zde měl vystavovat bryčky.³¹⁾ Tato účast při Vahalově podnikavosti je možná, neboť do Haliče dodával vozy a bryčky také kovář Petr Nedoma z Libhoště č. 106.³²⁾

V Novém Jičíně v roce 1876 získal čestné uznání. V Přerově pochvalný list jako čestnou cenu v roce 1878. Výstava ve Starojické Lhotě v roce 1881, kde Vahala opět získává první cenu, byla již akcí propočítanou pro příští léta.

Demlovi byla známa činnost Františka Sovy, jednatele hospodářského spolku v Pardubicích, který 13. 1. 1883 sepsal s pamětníky protokol a vydal knihu Vynálezci ruchadla. V témže roce byl v Pardubicích odhalen pomník bratřím Veverkovým. Odhalení pomníku se stalo národnostní i politickou manifestací nastupující české buržoazie. Deml viděl v činnosti Jana Vahaly paralelu, která

Pluh vyrobený Františkem Bezděkem, majitel Jan Krba.
Foto Jan Krba 1980 — (obr. č. 4)

byla vhodná následování na Moravě. Ne z podnětu Jana Vahaly, ale z podnětu J. R. Demla a prostřednictvím Jana Vahaly došlo k ustavení výboru pro zbudování pomníku bratřím Veverkovým ve Starojické Lhotě. Předsedou byl zvolen František Riedl, mlynář ze Stránku, jednatelem Jan Šindler, správce školy ve Starojické Lhotě. Jistou výhodou bylo Vahalovo funkční období radního ve Starojické Lhotě.³³⁾

Z dobrovolných sbírek mezi rolníky byl postaven pískovcový pomník, obložený mramorovými deskami, hlásajícími slávu Veverkům. Jedna strana byla věnována činnosti Jana Vahaly. K odhalení pomníku byly rozesílány plakáty a úhledná pozvánka s bohatým programem.³⁴⁾ Pozor otiskuje pozvánku poprvé 26. 8. 1884. Výbor hospodářské jednoty v Olomouci upozorňuje na oslavu provoláním ke svým členům.³⁵⁾ K odhalení pomníku došlo 7. září 1884. Že nešlo o akci několika místních jednotlivců, nadšenců, ale o cílevědomé působení na rolnictvo a ostatní vrstvy obyvatelstva ukazuje nejen příliší publicita v tisku, ale i složení průvodu, který šel ze Starého Jičína a byl následující: Hasičský sbor ze Starého Jičína, hasiči z Loučky, hustopečská Omladina, Občanská beseda, Občanská záložna ze Starého Jičína v čele s jednatelem hospodářského spolku pro okres Pardubický, Přeloučský a Holický Františkem Sovou a členem výboru J. Klečkou z Pardubic. Delegace olomouckého hospodářského spolku, Českomoravský spolek selský pro Moravu

v Olomouci zastupovali jeho místopředseda J. R. Deml a členové výboru Josef Kužela ze Staré Vsi, Jan Dostál z Hrabůvky a František Hejduška z Moravských Loděnic u Olomouce. Čtenářsko-hospodářský spolek Přemysl z Drahotuš, hospodářský spolek rožnovský a další četní návštěvníci skládající se převážně z řad správců velkostatků, učitelstva a početného rolnictva. Složitou národnostní otázkou vystihuje neúčast spolku vojenských veteránů ze Starého Jičína. Ač měl početné členy české národnosti, ale vedení německé, musel se zúčastnit německé slavnosti v Novém Jičíně. Telegram byl poslán od Měšťanské besedy z Prahy a mlynáře J. Heimricha z Bohdalova u Žďáru. Jménem členů selského spolku v Nezamyslicích poslal telegram jejich důvěrník Alois Láta.³⁶⁾

Deml využil proslovu při odhalení k propagaci neodvislé strany rolnické, jejímž představitelem byl Českomoravský spolek selský pro Moravu, založený roku 1883. Jeho členská schůze byla také jedním z bodů programu. Referáty, které byly předneseny, se týkaly organizování rolnictva a zakládání rolnických svépomocných družstev.

Vahala dosáhl veřejného uznání v nejbližším okolí, které sousedilo s početnou vrstvou obyvatelstva německé národnosti, v prostředí, kde veškeré úřady nadále prováděly tvrdou germanizační politiku. V tom viděla svůj úspěch nastupující česká buržoazie reprezentovaná Českomoravským selským spolkem. Při těchto akcích se kladly základy budoucí agrární strany. Ve srovnání s halasnou publicitou v tisku se jeví kronikářův záznam jako nicotný. Přesto se domníváme, že nejlépe vystihuje praktický význam nového nářadí, které si vydobývalo cestu. „Dne 7. září byl v obci Lhota u Starého Jičína bratřincům Veverkovým, vynález. cům ruchadla v Rybitví v Čechách a na oslavu 25leté činnosti zdokonalování orného nářadí Jana Vahaly, kovářského mistra ze Lhoty, postaven a odhalen pomník.“³⁷⁾

Pocta, které se mu dostalo, neznamenalá ustrnutí v další práci. V roce 1887 opět vystavoval a získal pochvalné uznání v Příboře.

Stál u zrodu mlékařského družstva, společenstva s ručením omezeným, které vzniklo ve Starojické Lhotě 16. 8. 1891. Družstvo mělo 35 členů. Vahala vlastnil tři podíly v celkové hodnotě šesti zlatých. Byl povinen odvádět 3000 litrů mléka ročně. Po počáteční prosperitě družstvo zaniklo již v roce 1896 deficitem 24 000 korun.³⁸⁾

V rámci příprav na Národopisnou výstavu Československou byla uspořádána 3.–4. září místní výstavka v Loučce u N. Jičína. Vahala zde seznamoval návštěvníky s vývojem pluhu. Vystavoval zde pluh se sedadlem pro oráče, který zhotovil pro Antonína Pavlíka ze Starojické Lhoty.³⁹⁾

Přestože měl dostatek práce, jeho výrobky byly žádané, neodvážil se rozšířit svou dílnu a získané peníze investoval do zemědělské půdy. Domluvil upozorňoval na nedostatek kapitálu, který bránil zvýšení produkce.⁴⁰⁾ V roce 1894 byl Vahala majitelem pozemků v ceně 450 zlatých. K práci na hospodářství, hlavně pak s hovězím dobytkem, kterého stav se pohyboval od třech do pěti kusů, byla najímána za roční plat děvečka.⁴¹⁾ Investice v zemědělství činily v roce 1894 760 zlatých 80 krejcarů proti 186 zlatých, obsažených v hodnotě kovářského nářadí a zásob železa. Tato suma mohla být povýšena ještě o 205 zl. 25 kr. za kovářskou práci, kterou dlužilo devět rolníků a odběratel jeho pluhů Jan Životský ze Vsetína. Devadesátá léta 19. století byla dobou největšího útlumu kovářského podnikání.⁴²⁾ Vahala viděl v zemědělském podnikání větší jistotu, než ve vlastní, byť i úspěšné kovářské činnosti.

V roce 1893 28. února zemřela Petronila Vahalová ve věku 87 let. Snad pro dosti vysoký věk (v době sňatku s Vahalou ji bylo již 44 let) bylo manželství bezdětné. Rok na to se Vahala oženil s Magdalenou Pavlíkovou z Janovic u No-

vého Jičína. Manželství s mnohem mladší ženou — Magdaleně bylo 39 let — nepřekročilo ani rok a 9. září 1894 Jan Vahala umírá.

Kovářská dílna zanikla. Syn Magdaleny Vahalové, Josef Pavlík, se sice vyučil kovářskému řemeslu u Ignáce Boháčka v Novém Jičíně, ale v roce 1903 prováděl kovářské práce ve Starojické Lhotě kováři Bubík Josef a Svoboda Maximilián. Josef Pavlík se již věnoval zemědělství.⁴³⁾

Úmrtím Jana Vahaly odešel významný představitel kovářů-pluhářů na východní Moravě. Starojicko ztratilo nejen dobrého řemeslníka, ale také organizátora hospodářského, politického a společenského pokroku mezi rolníky.

Fotografie pluhů u pomníku a fotografie zhotovené na národopisné výstavce v Loučce u Jičína roku 1893 fotografem A. Thirim z Nového Jičína představují významný dokument o vývoji pluhu v této části východní Moravy.⁴⁴⁾ Doplnují písemnou zprávu Domluvilovu „V naší krajině většinou byly pluhové dřevěné, a ty zdokonalil několika způsoby. Předně radlici, která byla jen úzký proužek železa, přibitý na konci slabice, rozšířil tak, jak jej dosud možno u nás spatřiti. Později všechno dřevěné při pluhu nahradil železem a přidal ještě jednu radlici. — Jeho umělý pluh se dvěma radlicemi byl na ten způsob zařízen, že při každém kroku mohl snadno tak hluboko zapuštěn býti, jak potřeba ukazovala. I němečtí zemědělci nazývali též pluh „Vahala-Kunstflug.“⁴⁵⁾

Bezesporu tvarově zajímavými jsou dva pluhové na fotografii s pomníkem. Oba jsou již celokovové konstrukce a vybaveny zařízením umožňujícím regulaci hloubky orby. Konstrukčně je pluh umístěn vlevo jednodušší. Regulace hloubky orby se prováděla posouváním táhla pákou umístěnou na hřídeli. Kloubovitě zařízený v přední části hřídele zaručovala tato nastavení. Plužná kolečka jsou taky železná. Pluh této konstrukce získal František Bezděk ve Starojické Lhotě od rolníka Šnajdra v roce 1932. Pluh opravil a také s ním orál. Dochoval se u jeho syna až do roku 1960, kdy byl odevzdán do sběrných surovin.

Pluh na fotografii vpravo má s předcházejícím společné pouze kladce. Konstrukčně je daleko složitější. Zajišťování hloubky orby se provádělo již přes ozubený půlkruh se západkou. Klasická plužní kolečka byla nahrazena jedním kolem.

Pluh na fotografii č. 2 se již zásadně liší od svých předchůdců ať již tvarem kladce, tak i mechanismem umožňujícím hloubku orby. Hřídel je spojena přes kloub s plužními kolečky. Kloubové spojení ovládané táhlem zakončeným pákou umožňovalo zvyšování nebo snižování přední části hřídele, a tím i regulaci hloubky orby.

Pluh na fotografii č. 3 nese znaky pluhu přetrvávajícího již až do padesátých let 20. století. Jeho hřídel již není pevný, nýbrž v jedné třetině rozdělený. Pevné spojení s plužními kolečky a kloubovitě spojení s pákou opatřenou zajišťovací západkou umožnilo plynulou a přesně stavitelnou hloubku orby.

Všechny tyto pluhové vznikly v dílně Jana Vahaly v rozmezí, které omezuje léty 1863–1894. Byly celokovové konstrukce. V uvedené době se ještě v okolí používaly pluhové dřevěné a Vahala se na jejich výrobě také podílel.

Problém je vymezení okruhu nejčastějšího výskytu pluhů zhotovených Janem Vahalou. Za vodítko je možné vzít okruh jeho zákazníků, který tvořily vesnice: Starojická Lhota, Polom, Dub, Libhošť, odbytíště měl také v nedalekém Starém Jičíně, nevyjímaje Nový Jičín. Otázka využití železných pluhů úzce souvisela s kvalitou půdy a zápahu do pluhu. S pluhem bylo možné orat jen se silným zápahem. Kravský zápah byl pro pluh v těžší půdě slabý.⁴⁶⁾ To předem vylučovalo využití v horských, ekonomicky slabších hospodářstvích. Svou roli sehrála i cena, která obnášela 10 zl. Srovnáme-li ji s 8 zlatými, které stál vůz a s 15 zlatými, což byla cena ruční mlátičky, byla to cena vysoká. To byly faktory, které omezovaly používání pluhů jen u hospodářsky silných zemědělců. Domníváme se,

že tyto pluhy byly rozšířeny ponejvíce na severovýchodní Moravě, kde se šířily prostřednictvím hospodářských spolků a prostřednictvím nich se také prodávaly.⁴⁷⁾ Pluhy byly zakoupeny také císařskou komisí pro statky v Hodoníně roku 1876. Obchodník Jan Životský ze Vsetína je prodával do Uher.⁴⁸⁾

Se jménem Jana Vahaly spojuje zavedení oboustranného pluhu na Valašsku Jaroslav Šťastný.⁴⁹⁾ Toto tvrzení lze doložit dopisem pro farní kroniku: „Nejdříve rozšířil a nově formoval radlici, pak zhotovil celý pluh a zhotovil pluh o dvou radlicích, z nichž jedna se na konci záhona spustila a orala se po obratu druhou.“⁵⁰⁾ Je nepravděpodobné, aby tak všímavý člověk, jakým Vahala bezesporu byl, si neuvědomil výhody, které se naskytly možností nahrazení tradičního škobrtáku pluhem s oboustrannými železnými radlicemi ruchadlového tvaru. Vynikající zkušenosti s jednostrannými pluhy přímo nabízely tuto možnost.

Konstrukčně blízkými jednostranným pluhům zhotovovaných Vahalou, byly pluhy vyráběné Františkem Bezděkem, kovářem v Bystřici pod Hostýnem. Měl na co navazovat, neboť se u Vahaly učil v letech 1892–1894. Výrobě pluhů se věnoval také jeho syn Vlastimil Bezděk, který vyráběl pluh na fotografii č. 4 v roce 1946. Vyráběli s otcem 4–5 pluhů ročně. Výrobě se věnovali v zimním období. Cena pluhu byla 600 korun. Pluhy odebírali zemědělci z Bystřice pod Hostýnem, Křtomil, Rychlova, Dřevovsi, Hustopeč, Lhotky, Lešné a Vysoké.

Jan Vahala byl typickým představitelem své doby, kovářem-zemědělcem. Jeho angažovanost v hospodářských spolcích mu kromě informovanosti poskytla i možnost vyniknout ve své profesi. Rozvoj výrobních sil, nástup nové techniky, donutil Vahalu věnovat se výrobě a zdokonalování pluhů. Jeho zásluha spočívá v zdokonalení a zavedení železných pluhů s radlicí ruchadlového typu. S největší pravděpodobností se podílel na zavedení oboustranného pluhu „levňáku“ v horských oblastech Starojicka a Valašska. Byl to opět rozvoj výrobních sil, které sebou přineslo budování socialismu, aby výroba pluhů v té formě, v jaké se vyvíjela bezmála sto let, zanikla.

Redakční sdělení: fotografii s pomníkem a fotografií č. 3 nebylo možno reprodukovat.

Poznámky:

- 1) Olomoucké noviny „Pozor“ č. 101 ze dne 26. 8. 1888 uveřejnily pozvánku k odhalení pomníku. Pozvánka byla opakována 4. 9. 1884.
- 2) Domlúvil E.: Jan Vahala, zdokonalitel nářadí rolnického. In: Sborník Muzejní společnosti ve Valašském Meziříčí 1898, č. 2, str. 39–41. Tento článek byl hlavním zdrojem informací pro pozdější práce zabývající se orným nářadím na Valašsku.
- 3) Moravské Kravaňsko, 1898, str. 188, udává rok smrti 1895.
- 4) Segefa F.: K odhalení pomníku hrdinům práce ve Starojické Lhotě. In: Kravaňsko, 1933, str. 1.
- Urban F.: Vzpomínky na rok 1893. In: Kravaňsko 1933, str. 145.
- Váhalo F.: F. V. Vahalík, vůdce Mladé omladiny v letech 1890–1900. In: Kravaňsko, 1936, str. 157.
- 5) Bezděk F.: Památce velkého moravského kováře J. Vahaly. In: Kovář československý, 1935, č. 22, str. 339.
- Bezděk F.: Úvaha pro představenstvo Zemské jednoty. In: Kovář československý, 1937, č. 5, str. 50.
- Bezděk F.: Odhalení pomníku hrdinům práce ve Starojické Lhotě. In: Kovář československý, 1938, č. 5, str. 51.
- 6) Šťastný J.: Tradiční zemědělství na Valašsku, AUC, Praha 1971, str. 37.
- 7) Mendl B.: Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských, Praha 1947, str. 65.
- 8) Ruchadla vyráběla již od třicátých let strojírna v Běchovicích, od čtyřicátých let strojírna v Josefodoli a na počátku padesátých let pražské továrny na hospodářské stroje (Borrosch, Eichmann, Weiss).
- 9) Křofa K.: Dějiny seelského stavu, Praha 1949, str. 438.

- 10) Kováři se platila zpravidla jednou ročně, obvykle na sv. Havla. Přišel-li sedlák na mizinu, postihlo to i kováře.
- 11) Vynikající teoretik a praktik František Horský sestavil několik typů ruchadel.
- 12) Kovář československý 1922, č. 12–13, str. 2. Na prvních výstavách vidíme kováře-pluháře: Šimčík, Slaný, Motal, Vymětalík, Duda, Vahala, Zandška, Šrámek.
- 13) Jméno Vahalů se psalo v matrice Vahala, Vahal, u žen Vahalin (v německých textech).
- 14) Pravděpodobně kulhal. Ve farní kronice Starého Jičína je uvedeno, že měl kratší nohu.
- 15) Za tuto informaci děkuji dr. Adolfu Turkovi.
- 16) Domlúvil E.: cit. dílo, str. 40.
- 17) Svatební smlouva Jana Vahaly s Petronilou Papákovou uzavřená 3. ledna 1850, v majetku J. Pavlíka.
- 18) Tento údaj shodně potvrdil J. Pavlík a J. Hrník ze Starojické Lhoty.
- 19) Jednu z nich tzv. německou vlastní J. Pavlík.
- 20) Inventář o pozůstalosti, vlastní J. Pavlík.
- 21) Domlúvil E.: cit. dílo, str. 40.
- 22) Kronika kováře Františka Bezděka z Bystřice pod Hostýnem. V současné době v držení jeho syna Miloslava Bezděka, Křtomil č. 23.
- 23) V seznamu vydaných pracovních knížek pro r. 1876–1919 byli zapsáni tito kovářští pomocníci: 10. 3. 1878 Šmídek František, 1. 1. 1883 Josef Bubík, 23. 4. 1892 Josef Hypek.
- Sčítací operát pro rok 1880 uvádí Jan Vahala narozeného 29. 12. 1863 z Kojetína a Josefa Sentenského narozeného 4. 3. 1863 z Bělčína.
- Sčítací operát pro rok 1890 uvádí Josefa Macka narozeného 1870 ze Zubří a Josefa Hypek narozeného 10. 9. 1867 ze Starojické Lhoty.
- O. A. Nový Jičín, Seznam pracovních knížek 1876–1919 vydaných obcí Starojická Lhota.
- O. A. Nový Jičín, Operáty ze sčítání lidu 1880, 1890 obce Starojická Lhota.
- 24) Domlúvil E.: cit. dílo, str. 40.
- 25) Vzhledem k rušnému provozu na silnici bylo v hostinci živo ve dne v noci. Vesničané nechodili ani na trhy a všechny své zemědělské přebytky a výrobky prodávali přímo v hostinci. Kronika obce Starojická Lhota, str. 11–13, uložena na MNV.
- 26) Domlúvil E.: cit. dílo, str. 40.
- 27) O. A. Nový Jičín, Protokolární kniha Občanské Besedy v Jičíně.
- 28) Reich E.: Prof. Jan Rudolf Deml, průkopník zemědělského pokroku na Moravě. In: Věstník Československé akademie zemědělské, r. 1936, str. 19.
- 29) Domlúvil E.: cit. dílo, str. 40.
- 30) Zpráva vyšla jako příloha časopisu Hospodář moravský r. 1865.
- 31) Domlúvil E.: cit. dílo, str. 41.
- 32) Petr Nedoma prodával vozíky a bryčky na dluh židům, kteří je vozili do Polska. Když úvěr dosáhl značné výše, židé utekli a Nedoma musel hlásit úpadek. In: Kravaňsko, 1933, str. 48.
- 33) Jan Vahala byl nepetržitě od roku 1871 členem obecního výboru ve Starojické Lhotě. Od roku 1881 do roku 1886 ve funkci radního. O. A. Nový Jičín, Účetní kniha obce Lhoty.
- 34) 1. O 8. hodině slavnostní mše v Chrámu Páně starojičinském.
2. O 9. hodině seřazení účastníků před Občanskou besedou v Starém Jičíně a pochod do Lhoty za průvodu hasičské kapely ze Starého Jičína pod řízením kapelníka p. Františka Opluštila.
3. O 10. hodině připojení se dalších účastníků ve Lhotě před hostincem p. Josefa Adamčíka číslo 45 ve Lhotě a pochod k pomníku.
4. Slavnostní kantáta od Vojáčka: Teď mocný vane světem duch.
5. Slavnostní řeč a odhalení pomníku.
6. Odevzdání pomníku představenstvu obce výborem pro zbudování toho pomníku.
7. Slavnostní hostina v hostinci paní Anny Mackové č. 24.
8. O 3. hodině schůze Českomoravského spolku seelského v místnostech páně Adamčíkových č. 45.
9. Po schůzi koncert kapely hasičského spolku ze Starého Jičína a přátelské posezení tamtéž. Pro tancechtivé bude taneční zábava u paní Mackové č. 24.

- Ve Lhotě 24. 8. 1884, podepsán Výbor pro zbudování pomníku bratrancům Veverkovým. Druhá strana pozvánky obsahovala koncertní program, O. A. Nový Jičín, Pozůstalost dr. Pavlíka.
- 35) Pozor č. 105 ze dne 4. září 1884 kromě pozvání otiskuje i vlakové spojení s výzvou k hojné účasti.
- 36) „Drazí přátelé! Nemohouce se dostavit k vaší dnešní slavnosti odesíláme Vám srdečný pozdrav a přání, aby slavnost co nejlépe se vydařila. Voláme z naší Hané Vám srdečně Na Zdar! Zdráv buď rolník náš.“ Text spolu s dalšími došlými telegramy otiskl Pozor, č. 118, 7. října 1884.
- 37) Památná kniha Františka Riedla, mlynáře č. 24 a později majitele hostince č. 29 ve Straníku. O. A. Nový Jičín, Pozůstalost dr. Pavlíka.
- 38) Žaloba Magdaleny Vahalové o uhrazení nedoplatku za J. Vahalu. V majetku J. Pavlíka.
- 39) Urban F.: Vzpomínky na rok 1893. In: Křavařsko, r. 1933, str. 145. Jméno majitele pluhu uvedl pan Horník ze Starojické Lhoty.
- 40) Domluvil E.: Chvála poctivému řemeslu. Val. Meziříčí 1902, str. 34. Potřeba lepší organizovanosti řemeslnictva se netýkala J. Vahaly, který v tomto směru sloužil za příklad.
- 41) Sčítací operát pro rok 1880 uvádí Terezií Šnajdardovou narozenou r. 1861 z Vysoké. Sčítací operát pro rok 1890 uvádí Annu Hasalíkovou narozenou r. 1870 z Hostašovic. O. A. Nový Jičín, Operáty ze sčítání lidu 1880, 1890 obce Starojická Lhota.
- 42) Těžkou situaci kovářů v těchto letech nejlépe vystihuje rezoluce schválená na prvním sjezdu kovářů československých v Praze dne 7. července 1895.
- 43) Österreichischer Zentralkataster, Vídeň, 1903.
- 44) Fotografie jsou uloženy ve Vlastivědném muzeu Vsetín, i. č. 15 406, i. č. 13 546, i. č. 13 545.
- 45) Domluvil E.: cit. dílo, str. 40.
- 46) Dle sdělení Vlastimila Bezděka. Otec se pokoušel orat pluhem dovezeným ze Starojické Lhoty. Musel doplnit radlici s deskou a kolečka. Krávy pluh neutáhly, museli si půjčit koně.
- 47) Šťastný J.: cit. dílo, str. 53.
- 48) Jan Živatský měl v roce 1894 odebrané nářadí v hodnotě 40 zl. Inventář o pozůstalosti, v majetku J. Pavlíka.
- 49) Šťastný J.: cit. dílo, str. 52.
- 50) Dopis Františka Vahaly adresovaný Václavu Vlachovi, farářovi v Starém Jičíně. O. A. Nový Jičín, oddělení farní úřad.

KATALOGY OKRASNÝCH ROSTLIN ZÁMECKÉHO ZAHRADNICTVÍ VE FULNEKU

Emanuel Opravil

U sídel světské a církevní vrchnosti vznikala v 17. a 18. století řada reprezentačních zahrad a parků, majících dodat lesku a zdůraznit postavení majitele. Jejich nedílnou součástí bylo zahradnictví s oranžerií; zásobovalo park a květinové partery potřebným sadbovým materiálem a kuchyní zámeckého panstva zeleninou a ovocem. Panský zahradník měl velké vědomosti a býval váženou osobností. Jak vzpomíná F. Černý¹⁾ na zahradníky minulého století, byli to všumělci: zámecký zahradník udržoval botanické sbírky, aranžoval stolní výzdobu i zimní zahradu, uměl stejně pečovat o květiny a park, jako o zeleninu a ovoce. Míval titul „umě-

lecký zahradník“. Vrcholu dosáhli zámečtí zahradníci v 1. pol. 19. stol.; při většině panských sídel byly bohaté oranžerie a mnohdy i specializované sbírky exotických rostlin vyžadující velké botanické vědomosti. Zámecký zahradník v této době zhotovoval již každoročně seznamy pěstovaných květin. Seznamy přestaly být pouhými inventáři a sloužily k výměně pro obohacení sbírky a pozvolna v padesátých letech přerůstaly v tištěné obchodní katalogy nabízející květinové výpěstky.

Po roce 1848 však začal upadat význam šlechty, a tím i její zájem o nákladnou reprezentaci bohatě osázenými zahradami a oranžeriemi. Na sklonku 19. stol. zůstaly bohatší sbírky rostlin při zámeckých zahradnictvích jen výjimečně, tam kde šlo o botanickou zálibu majitele. Zahradníci byli propouštěni ze služeb a panstvo se spokojovalo často jen s méně kvalifikovanými silami pro údržbu parku a zásobování zámecké kuchyně zeleninou.²⁾

Počátek a vývoj zámeckého zahradnictví a parku ve Fulneku nelze pro nedostatek pramenů vysledovat. Uchoval se však aktový materiál z doby, kdy fulnecké zámecké zahradnictví dosáhlo největšího rozkvětu.³⁾ Z historického hlediska jsou zvláště cenné dochované nabídkové katalogy, které jsou obrazem květinového sortimentu padesátých a šedesátých let minulého století.

Sortiment zámeckých zahrad a oranžerií byl již na konci 18. stol. a poč. 19. stol. velmi obsáhlý. Současný stav v Evropě dokumentují soupisy pěstovaných domácích a introdukovaných rostlin.⁴⁾ V našich zemích se jen výjimečně uchovaly inventární seznamy, ačkoli u nás byla řada významných zahrad. V archívech Národního muzea v Praze se uchoval neúplný soupis s vyobrazeními rostlin zaniklé kanálské zahrady.⁵⁾ O tom, jak výborně byly vedeny panské zahrady v první polovině minulého století, svědčí i drobná zpráva botanika P. M. Opítze z roku 1846⁶⁾ o valdštejnské zahradě v Praze, nad jejíž úpravou bděl umělecký zahradník Dittrich. Opitz chválil honosné skupiny sporýšů, dračíků (Penstemon), laskavců a petunií, obdivoval dosny, fuchsie, kvetoucí paulownii, girlandy exotických svlačů (z rodu Ipomea) a po zděch se vinoucí révu a fíkovníky.

Nabídkové seznamy okrasných rostlin z panských zahradnictví se však zachovaly jen výjimečně. Teprve nedávno byl např. zveřejněn sortiment seznamů a nabídkových prodejních katalogů zámecké zahrady a oranžerie děčinských Thunů z poloviny 19. stol.⁷⁾ Katalogy zachované ve fondech fulneckého panství představují proto další významný dokument pro historii našeho zahradnictví, nejen květinářství a sadovnictví, ale i ovocnictví⁸⁾ v polovině minulého století na severní Moravě. Přesvědčivě dokazují, že i v méně příznivých klimatických podmínkách bylo možné udržovat velmi bohatý sortiment nejen skleníkových, ale i venkovních rostlin a zásobovat jimi široké zázemí. Zámecký zahradník K. Čermák⁹⁾ vydával koncem padesátých a v šedesátých letech minulého století tištěné katalogy okrasných rostlin. V roce 1857 vydal „Seznam rostlin zámeckého zahradníka Karla Čermáka ve Fulneku na Moravě“, ¹⁰⁾ vytištěný v témže roce J. N. Endersem v Novém Jičíně. Na přebalu je kromě názvu reprodukce květinového koše; na vnitřní straně sděluje Čermák, že vydáváním katalogu sleduje rozhojnění zámecké sbírky koupí a výměnou. Katalog má 24 stran (mimo přebal). V následujícím roce vydal k tomuto seznamu čtyřstránkový doplněk.¹¹⁾ V roce 1858 vychází i další Čermákovův katalog „Seznam výtečných anglických, francouzských a německých jílín čili dahlií, které jsou k dostání u K. Čermáka, zámeckého zahradníka ve Fulneku“, ¹²⁾ celkem na 16 stranách ve žlutém přebalu s ornamentem a s pokyny na vnitřních stranách. Poslední katalog, který se ve fondu zachoval, pochází z roku 1866 „Seznam skleníkových rostlin se všemi druhy konifer, růží, kvetoucích módních květin, pestrolistých rostlin etc., které jsou k dostání ze zámecké zahrady ve Fulneku na Moravě pro roky 1866 a 1867“, ¹³⁾ 36stránkový seznam v přebalu okrové

barvy, na vnitřních stranách s pokyny o zasilání a tiskář Enders tam nabízí publikaci o pěstování ovocných dřevin; je to v podstatě rozšířené a vylepšené vydání prvního katalogu. Více se jich nezachovalo, z aktových materiálů není zřejmé, kolik katalogů Čermák doopravdy vydal, zdá se však, že jich asi více nevyšlo. Kromě toho zveřejňoval Čermák příležitostně nabídky k odprodeji rostlin i v novinách.¹⁴⁾

Samotné názvy jednotlivých katalogů naznačují velký a pestrý sortiment zámeckého zahradnictví ve Fulneku.¹⁵⁾ Srovnáme-li to s dnešními zahradnickými podniky, stěží kde tak obsáhlý sortiment nalezneme, i když budeme přihlížet k novodobým podmínkám a specializaci produkce; pochopitelně je třeba brát zřetel i na tehdejší obchodní poměry. Nahlížíme-li do Čermákových katalogů, neubráníme se dojmu seznamu botanické zahrady.

Katalog z roku 1858 zahajuje obsáhlý seznam rostlin teplého skleníku o 216 položkách (druhů i odrůd). Mezi typickými skleníkovými rostlinami rozpoznáme i mnohé teplotně náročnější pokojové druhy. Pokusíme se nyní rozčlenit Čermákov katalog podle praktických kritérií. K obligátním druhům všech teplých skleníků náleží druhy nápadné svými listovými čepelemi; sortiment rostlin s dekorativními listy je zastoupen těmito druhy a rody: *Aletris fragrans*, *Aspidistra lurida* fol. var., 6 druhů rodu *Begonia*¹⁶⁾ ozdobných listem i květem, *Cordyline cannaefolia*, *C. terrea*, *Cissus discolor*, *C. velutinosus*, *Coleus plumaril*, *Dichorisandra ovata*, *Dracaena brasiliensis*, *D. paniculata* (oba druhy dnes již vyšlé z módy), *Ficus elastica*, *F. nitida*, *F. stipulata* (popínavý druh), *Mimosa pudica*, *Phyllanthus*¹⁷⁾ *speciosus*, *Ruellia*¹⁸⁾ *picta*, *Tradescantia zebrina*, *Yucca filamentosa* (dnes běžně pěstovaná venku), *Y. speciosa* Mecico; kapradorosty jsou zastoupené druhy *Adiantum capillus*, *A. cuneatum*, *Blechnum occidentale*, *Gymnogramma dealbata*, *Nephrolepis dealbata*, *Pteris serrulata*, rod *Selaginella* 6 druhů; z pole jsou uvedeny *Chamaerops humilis*, *Phoenix dactylifera*, *Rhapis flagelliformis*, *Sabal adansonii*, z cykasovníků *Cycas circinalis*, *Dion edulis*. Mezi skleníkovými rostlinami pěstovanými pro květy mají mnohé rovněž dekorativní listy; řada ze skleníkových květin z Čermákov katalogu se dodnes těší oblibě — rod *Achimenes* nabízel ve 20 druzích a odrůdách, dále druhy *Adonia versicolor*, *Centradenia floribunda*, *Coffea arabica*, *Clerodendron* ve 2 druzích, *Erythrina crista galli*, *Douglasia integrifolia*, *Gesneria* v 6 druzích, *Gloxinia* v 15 druzích a odrůdách, *Jachroma tubulosa*, *Plumbago larpentae*, *Scutellaria venetiana*, *Thysacanthus rutilans*, *Lobelia*¹⁹⁾ *bicolor*, *Spatula*²⁰⁾ *ramulosa*, *Torenia asiatica*; dnes tak oblíbené rostliny z čeledi bromeliovitých se teprve začínaly uplatňovat a jsou zastoupeny 3 druhy — *Aechmea fulgens*²¹⁾, *Pitcairnia angustifolia*, *P. undulata*; rovněž orchideje nejsou zastoupeny velkým počtem druhů a ve Fulneku jim nebyla věnována tak velká pozornost jako např. v zahradě děčínských Thunů²²⁾ — v Čermákov seznamu je *Acropera loddigesii*, *Bletilla striata*²³⁾, *Phajus tankervilleae*²⁴⁾, *Cimbidium aloefolium*, *Cypripedium insigne*, *Stanhopea grandiflora*, *S. oculata*, *Vanilla planifolia*; okrasné popínavé a ovljivé druhy květin jsou zastoupeny *Echites melaleuca*, *Ficus pumila*, *Mitraria coccinea*, *Stephanotis*²⁵⁾ *floribunda* a 4 druhy rodu *Aeschinanthus*; cibulovité květiny reprezentuje v seznamu rod *Amaryllis* se 7 druhy a odrůdami (*amabilis*, *curviflora*, *crocata* Jonsony, de Roy a Paris, *equestris*, *major*, *psitacina*, *regina*); relativně početná je skupina sukulntů a kaktusovitých: *Aloe arborescens*, *A. imbricata*, *A. verrucosa*, *Hoya*²⁶⁾ *carnosa*, *Crassula falcata*, *Euphorbia caput medusae*, *E. heptagona*, *E. triangularis*²⁷⁾, *E. splendens*, *E. milii* (hybrid od *E. splendens*), *Stapelia asterias*, *Cereus peruvianus* f. *monstrosus*²⁸⁾, *Trichocereus candicans*, *Austrocylindropuntia cylindrica*²⁹⁾, *Echicereus cinerascens*, *E. cheihassii*³⁰⁾, *Medlocactus*³¹⁾ *coccineus*, *C. emarginatus*³²⁾, *C. exigomus*³³⁾, *Aporocactus flagelliformis*³⁴⁾, *Selenicereus gran-*

diflorus, *C. jenginsoni*³⁵⁾, *Aporocactus leptophis*, *Echinopsis multiplex*, *Acanthocereus baxaniensis*³⁶⁾, *C. racinii*³⁷⁾, *Hellocereus speciosus*, *Acanthocereus tetragonus*, *Echinopsis tubiflora*³⁸⁾ v rodě *Echinocactus* jsou uvedeny *E. eyriessii*, *Notocactus mammulosus*³⁹⁾, *N. scopa* a *Echinopsis turbinata*, do rodu *Epiphyllum* byla zahrnuta *Nopalxochia ackermannii* a *Rhipsalis pachyptera*⁴⁰⁾; rod *Mamillaria* je zastoupen druhy *M. angusta*⁴¹⁾, *M. compressa*⁴²⁾, *M. crispa*⁴³⁾, *M. polythela*⁴⁴⁾, *M. coronata* (botanicky popsána v roce 1840), *M. cornifera*, *M. discolor*, *M. obconella*⁴⁵⁾, *M. obconella* var. *galeottii*⁴⁶⁾, *M. glochidiata*, *M. anancistraria*⁴⁷⁾, *M. polyedra*, *M. obscura*, *M. simplex*, *M. elongata* var. *stella-aurata*⁴⁸⁾, *M. vetula*, *M. wildii* (botanicky popsána roku 1837); rod *Opuntia* je zastoupen pouze druhy *O. lutescens* (což je patrně *O. ficus-indica*, psaná někdy s přídavkem *frutescens*), u druhů *O. microstachys* a *O. trilobata* je však jejich identifikace problematická.

Oddíl rostlin studeného skleníku obsahuje sortiment teplotně méně náročných a odolnějších rostlin; je mezi nimi řada běžných pokojových květin, ba dokonce i venkovních druhů, které se dají pěstovat v příznivých polohách jako letničky (*Cobaea scandens* aj.) nebo okrasné dřeviny (zimostřez s panášovými listy apod.). Vůbec však, jak vyplývá z následujícího, je sortiment studeného skleníku podstatně bohatší na druhy pěstované především pro květ než pro dekorativní listy; tyto rostliny jsou v menšině: *Aralia trifoliata*, *Aucuba japonica*, 3 druhy rodu *Helichrysum*⁴⁹⁾, *Buxus balearica*, *B. sempervirens* fol. var., *Casuarina stricta*, *Eucalyptus pulverulenta*, *E. resinifera*, *Eugenia myrtifolia*, *Eutaxia baxteri*, *Euonymus japonica* (základní zbarvení i fol. var.), *Ficus macrocarpa*, *Frankoa ramosa*, 8 druhů rodu *Grevillea*, *Hedera helix* v 7 odrůdách, *Ilex aquifolium* v 5 odrůdách, 4 druhy rodu *Myrtus* (*M. communis* též fol. var.), *Myoporum punctatum*, *Olea argentea*, rod *Phyllica* ve 3 druzích, *Physolobium gracile*, *Polygonum complexum*, *Rhamnus alaternus*, *Rhus crenata*, *R. angustifolia*, *Vinca major* f. *reticulata*, *Yucca draconis* též fol. var., *Laurus camphora*, *L. nobilis*, 13 druhů dnes již málo pěstovaného rodu *Melaleuca* a ze skleníků téměř vymizelý rod *Indigofera* (*I. australis* a *I. purpurea*). Pochopitelně mnohé druhy s dekorativními listy nalezneme i v bohatě zastoupeném sortimentu rostlin pěstovaných především pro květy: tehdy oblíbený rod *Acacia* je v Čermákov seznamu presentován v počtu 28 druhů, dále *Abelia uniflora*, *Adenandra* se 2 druhy, *Agapanthus umbellatus*, *Anagallis coerulea* grdf., *A. collina* s dnes již neznámou odrůdou, *Andromeda polifolia*, *A. rosmarinifolia*, *Leucothoe buxifolia*⁵⁰⁾, *Aster sufruticula*, rod *Banksia* se 4 druhy, *Bauera rubioides*, *Boeckia virgata*, *Beaufortia splendens*, *Brachylaena latifolia*, *Boronia* se 2 druhy, *Bouvardia jacquinii*, *Brugmansia bicolor*, *Calceolaria angustifolia*, *C. harlequinii*, *Callistachys obovata*, rod *Callistemon* s 5 druhy, *Calothamnus longifolia*, *Calluna vulgaris* (též fl. pl.), *Campanula pyramidalis* s květy modrými a bílými, *Carmichaelia angustifolia*, *Cassia glauca*, *Vestia*⁵¹⁾ *dependens*, *V. splendens*, *Cestrum aurantiacum*, *Chausneria californica*, *Chorizema* zastoupena 7 druhy, *Citrus aurantium* se nabízí ve 4 odrůdách (z toho 1 pestrolistá), dále druhy *C. discolor*, *C. hystrix* *rosmarinifolia*, *C. myrtifolia*, *C. salicifolia*, *Cilanthus puniceus*, *Coleonema pulchrum*⁵²⁾, *Coronilla coronata*, *C. glauca*, *Cobea scandens*, *Correa* v 17 druzích, *Crotalaria elegans*, *Crovia latifolia*, *Cuphea platycentra*, *Cyclamen europaeum*, *Daphne delphinii*, *D. laureola* fol. var., *D. odora*, *Diosma* ve 4 druzích, *Dracocephalum hügelii*, dnes již na ústupu jsoucí rod *Epacris* v 9 druzích, *Eupatorium altissimum*, *Erythrina laurifolia*, *Escallonia floribunda*, *E. macrantha*, *Gaillardia picta*, rod *Genista* se 6 druhy, *Glaudiolus floribundus*, *G. gandavensis*, *G. psittacinum*, *Gnidia verticillata*, *Habrothamhus hügelii*, dnes málo pěstovaný rod *Hakea* v 5 druzích, *Halenia lucida*, *Hellanthemum formosum*, *Helichrysum proliferum*, *Heliotropium*

v 8 druzích a odrůdách, *Hydrangea hortensis* (též fol. var.), *Iberis sempervirens*, *Jasminum lancifolium*, *Kalmia latifolia*, *K. glauca*, rod *Kennedya* v 6 druzích (dnes se pěstuje málokde), *Lachnea purpurea*, rod *Lantana* ve 2 druzích, *Lachenaultia formosa*, *L. splendens*, 6 druhů rodu *Leptospermum*, 2 druhy rodu *Leucopodon*, *Lobelia bicolor*,³³⁾ *Lobelia erinus racemosa*, *L. fulgens*, *L. limburghii*, *L. speciosa*, *L. undulata*, *Loddigesia oxalidifolia*, *Magnolia grandiflora*, *Maurandia barclayana*, *Mimulus speciosus*, *Myosotis aruzica*, *Nerium oleander* ve 3 odrůdách, *Oxitalium buxifolium*, *Palargonium triste*, *Penstemon* v 8 druzích a odrůdách, *Petrophylla sessilis*, *Phlox criterion*, *P. drummondii* „Radetzki“, *Primelea* v 5 druzích, *Pittosporum speciosum*, *P. undulatum*, *Polygala dalmatina*, *P. grandiflora*, *P. oppositifolia*, *Prostranthera rotundifolia*, *Pultanea* ve 3 druzích, *Punica granatum*, *Russelia juncea*, *Salvia azurea grandifl.*, *S. fulgens*, *S. leucantha*, *S. patens*, *Sollya heterophylla*, *Spartium odoratissimum*, *Swainsonia coronillifolia*, *S. osburney*, *Campsis jasminiflora*, *Tropaeolum pentaphyllum*, *T. schultzei*, *Viburnum tinus*, *Viola arborea*, Sukulentní rostliny jsou zastoupeny pouze druhy *Sedum sieboldii*, *Agave americana* (též fol. var.), z cibulovin *Amaryllis formosissima* a *Lilium lancifolium* v odrůdách *album*, *punctatum* a *rubrum*, z palmů pouze *Hovea celsii*.

Skleníkový sortiment zámeckého zahradnictví obsahuje řadu zajímavých druhů, z nichž pochopitelně mnohé již vyšly z módy a byly nahrazeny výkonnějšími příbuznými druhy, rody případně hybridy, kteří dnes zcela převládli, např. u mečíků apod. Citovaný sortiment ukazuje na čilé a dlouhodobé styky se zahraničními firmami, neboť mnohé z uvedených druhů byly popsány teprve ve dvacátých až třicátých letech minulého století. Nápadné je hojné zastoupení jihoafrických rodů a druhů, zvláště z čeledi *Proteaceae*, která opět v dnešní době přichází ve zvýšené míře do obliby. Souhrnně jsou tyto jihoafrické rostliny označovány „novo-holandské“³⁴⁾ a je pravděpodobné, že jejich dovoz byl v té době usnadněn zvýšeným stykem se západoevropskými zeměmi: majitelem panství byla po r. 1855 belgická královská rodina.³⁵⁾

V samostatných oddílech pak následují tehdejší módní skleníkové a pokojové rostliny — azalky, dmulorety a kamélie. Azalka *Azalea indica*³⁶⁾ je v Čermákově katalogu zastoupena účtyhodným sortimentem, neboť nabízel 146 odrůd. Dnes se s takovým množstvím neselekujeme ani na specializované výstavě. Ceny se pohybovaly okolo 20 kr. Jména odrůd jsou věrným obrazem doby kdy vznikla, neboť vesměs mezi nimi nalézáme soudobá slavná jména z řad příslušníků panovníckých rodin a významných veřejných osobností — „Erzherzogin Sophie“, „Erzherzog Carl“, „Prinz Camille Rohan“, „Marschall Radetzky“, „Goethe“ apod. Naprostá převaha jmen uvedeného typu zároveň naznačuje provenienci u německých šlechtitelů. Ve zvláštním odstavci uvedl Čermák i venkovní *Azalea pontica*,³⁷⁾ kterou doporučuje přes zimu zakrývat; zda je měl ve větším výběru nevíme, neboť jména odrůd neuvedl, pouze oznamuje silné rostliny (které již pokvetou) za 20 kr, slabší rostliny za 6 kr.

Poté následují zahradní „pantoflíčky“ či dmulorety — *Calceolaria hybrida* — nejnovější hybridy bez udání sortimentu a *C. rugosa hybrida*, silnější rostliny uvedeny v 10 odrůdách.

Značnou část celého katalogu pak zaujímá nejdůležitější módní rostlina, dosahující vrcholu obliby — kamélie. Velký samostatný oddíl je nadepsán „Camelia japonica“ a uváděné ceny se týkají rostlin vysokých 1 stopu v rozmezí 24 kr — 40 kr — 50 kr; většina odrůd byla za 40 kr. Kromě toho se nabízela kolekce rostlin vysokých 15 coulů (cca 40 cm) a sice 12 kusů za 5 zl., 20 kusů za 8 zl. a 50 kusů za 30 zl. Čermák nabízel 210 odrůd kamélií. V dnešní době si stěží můžeme něco takového představit v jednom zahradnictví. Uvážíme-li, že v ceníku dráž-

čanské firmy T. J. Seidel z r. 1858 je uvedeno přes 500 odrůd,³⁸⁾ pak teprve můžeme náležitě ocenit, jak zámecký zahradník ve Fulneku držel krok s dobou.

Následující oddíl konifer rovněž dokazuje znamenité jméno fulneckého zámeckého zahradníka — nabízí na 50 druhů, ze studeného skleníku i venkovní; mnohé z jím uvedených skleníkových konifer pěstovat se zimním zákrytem nebo i bez něj v teplejších polohách na chráněných místech, což je v podmínkách Fulneku obtížné. Některá jména se ale nepodařilo jednoznačně identifikovat, zvláště u nižších taxonů některých variabilnějších druhů. Čermák měl ve své sbírce mnohé cenné rarity — exoty — které i dnes patří ke skvostům botanických zahrad a na trhu se s nimi prakticky neselekujeme. Ve skleníku pěstoval *Cunninghamia lanceolata*,³⁹⁾ *Callitris montana*, *Cryptomeria japonica*, *Cupressus sempervirens* v. *indica*,⁴⁰⁾ *C. sempervirens* subg. *horizontalis*, *C. sempervirens*, *C. funebris*,⁴¹⁾ *C. torulosa* (který je v kultuře od r. 1824), *C. lusitanica*,⁴²⁾ *C. pyramidalis* (což je snad forma od *C. sempervirens*), *Dacrydium cupressinum*, *D. spicatum*, *Juniperus phoenicea*,⁴³⁾ *J. oxiedrus*, *Phyllocladus trichomanoides*, rovněž některé borovice spíše do studeného skleníku než venku jako *Pinus brutia*, *P. halepensis*, *P. pinea*, *P. taeda*, pravděpodobně i citlivou *P. pinaster*, *Tetraclinis articulata*.⁴⁴⁾ Ke druhům vysazovaným venku můžeme počítat *Juniperus recurva*,⁴⁵⁾ *J. sabina* (též fol. var.), *J. sabina* f. *tamariscifolia*, *J. squamata*, *J. virginiana* a pravděpodobně i blíže obtížně určitelné druhy (?) nebo variety *J. bockfortensis* a *J. flabelliformis*, dále *Picea glauca*,⁴⁶⁾ *Abies balsamea*,⁴⁷⁾ *Larix laricina*,⁴⁸⁾ *P. nigra* v. *cebenensis*,⁴⁹⁾ *P. griffithii*,⁵⁰⁾ *P. pumilla montana*, *P. strobus*, snad i *P. pinaster*⁵¹⁾ a snad i blíže identifikovatelnou *P. altissima* (laricio) — patrně varieta od *P. nigra*, *P. nigra* v. *caramanica*,⁵²⁾ dále rovněž obtížně identifikovatelnou *P. von corte* náležející snad k *P. pinaster*; *Cedrus libani*⁵³⁾ však asi nenabízel ven; dále k venkovním náleží *Ginkgo biloba*,⁵⁴⁾ *Sequoia sempervirens*, *Taxus baccata pyramidalis*, *Thuja orientalis*, *T. orientalis* f. *gracilis*,⁵⁵⁾ *T. occidentalis*; zůstává obtížně identifikovatelná *T. prisec*. Tak jako u některých jiných položek je i v oddílu jehličnanů několik jmen, hlavně jména variet použitá na úrovni druhu, jejichž platné synonymum nelze jednoznačně určit; ve jménech rodů se vyskytly různé přesmýčky a chybné tvary psaní. Nepodařilo se identifikovat druh *Elexocarpus glaucescens*.

Po jehličnanech následuje několik menších oddílů zahrnujících sortiment rostlin s oblibou používaných jako hrnkové květiny i vysazovaných přes léto do květinových záhonů. *Cineraria* obsahuje 12 odrůd, 1 kus za 10 kr, oddíl *Erica* má 66 jmen různých odrůd a dokazuje značnou oblibu této rostliny ve své době. Oblíbenými květinami pro okenní výzdobu byly nepochybně následující fuchsie a pelargonie. U fuchsii uvedl Čermák dobu květu, poukazuje na barvu a celkovou krásu květů, zvláště upozorňuje na plnokvěté a podotýká, že fuchsie jsou ozdobou zahrady. První část seznamu fuchsii obsahuje 22 odrůd novinek (po 12 kr); delší část seznamu je nadepsána jako starší část odrůdy a má 73 položek (po 8 kr), mezi nimiž kromě odrůd *Fuchsia speciosa* je zahrnut i druh *F. fulgens*. Přihlížíme-li ke skutečnosti, že rozvoj šlechtění fuchsii se rozvíjel teprve ve třicátých letech minulého století a že monstrosní plnokvěté fuchsie byly nalezeny ve výsevech v roce 1847 v Paříži,⁵⁶⁾ pak tu opět máme pěkný doklad Čermákových styků — jeho zahradnictví zásobovalo novinkami pěstitele prakticky s minimálním nebo žádným zpožděním.

Rovněž další oddíl svědčí o velkém Čermákově přehledu — jsou to dva odstavce věnované pelargoním, nejlidovějším květinám. Ihned po jejich přivezení z jižní Afriky do Evropy v 18. stol. bylo započato s jejich křížením a došlo k jejich rychlému šíření.⁵⁷⁾ Heynholdův *Nomenclator*⁵⁸⁾ z r. 1840 obsahuje několik set odrůd a druhů pelargoní, podobně i ostatní dobové monografie jsou neobyčejně

obsáhlé a s nepřeberným sortimentem. Čermák má na prvním místě „Anglické pelargonie“ — celkem 162 odrůd — dnes bychom u nás tak bohatou kolekci anglických pelargoní ani nenašli. Není vyloučeno, že v tehdejší zahradnické třídě se přesně nerozlišovala botanická kritéria a že mezi tímto velkokvětým *Pelargonium grandiflorum* byly i mnohé *P. zonale*.⁷⁹⁾ Čermák u nich poukazuje na velikost květů, jejich trvanlivost a jasné barvy. Silnější rostliny nabízel za 10 kr, slabší za 6 kr. Jména odrůd jako „Foster“, „Garth“, „Gaines“, označují jejich anglický a německý původ. Jako specialita jsou nabízeny „Fancy“ nebo „Phantasie“ pelargonie vyznačující se barevností květů a bohatstvím květenství, celkem 34 odrůd. Zvláště pro venkovní výsadby do skupin doporučuje „Scarlet“ pelargonie v počtu 8 odrůd po 6 kr. Jde o křížence *P. inquinans* a *P. zonale* vzniklé záhy po jejich dovozu poč. 18. stol.⁸⁰⁾

Z následujícího malého oddílu „Nové petunie“ zjistíme, že i tato mladá květina, která tehdy začínala dobývat zahradnický svět, nešla Čermákovu zájmu; nesmíme totiž zapomínat, že rodičovské druhy *Petunia nyctaginiflora* a *P. violacea* přišly do Evropy teprve v r. 1824.⁸¹⁾ Z označení „nové“ můžeme soudit, že i na tomto rozvíjejícím se úseku sledovala zámecké zahradnictví přísun novinek — v katalogu je uvedeno 8 odrůd (cena po 10 kr).

Poté následuje odstavec věnovaný venkovní dřevině pěnišníku s nadpisem „Rhododendron“. Celkem obsahuje 111 položek, z toho připadá 88 odrůd na *Rhododendron arboreum*; snad jde o křížence *R. arboreum* s *R. catawbiense*. Kromě toho nalezneme v seznamu ještě *R. amoenum*, *R. caucasicum*, *R. minus*⁸²⁾ a *R. ponticum* (ve 4 odrůdách); obtížně se identifikují *R. althaicum novum*, *R. ochroleucum*, *R. odoratum* a *R. smithii* (v 7 odrůdách).

Následující menší oddíl se týká sporýšů — „Verbena“ a „Nové skvostné verbeny“ — 28 starších odrůd v ceně po 4 kr a 16 novinek po 6 kr.

V oddíle chrysantém odstavec „Chrysanthemum indicum“ obsahuje 24 odrůd, 1 rostlina za 5 kr. Odstavec trpasličích chrysantém (bez botanického označení) obsahuje 11 odrůd po 5 kr.

Dostí velký oddíl venkovních trvalek s volně připojeným seznamem růží obsahuje následující: *Aconitum elegantissimum*, *A. sieboldii*, *A. variegatum*, *Althaea rosea*, *Anemone japonica*, *Antirrhinum* v 6 druzích a odrůdách (obtížně identifikovatelná synonyma), *Aquilegia vulgaris*, *Campanula medium*, *C. rhomboidalis*, *Delphinium grandiflorum*, *Dicentra spectabilis*,⁸³⁾ *Dictamnus albus*, *Epimedium grandiflorum*, *Iberis tenoreana*, *Lathyrus latifolius*, *Lychnis bungeana*, *L. chalcedonica* fl. pl., *L. coronaria*, *Viscaria vulgaris*⁸⁴⁾ fl. pl., *Lilium bulbiferum*, *L. candidum*, *L. tigrinum*, *Linum lewisii*, *Lythrum roseum*, *Matricaria grandiflora* (snad některý druh rodu *Pyrethrum*?), *Paeonia arborea*, *P. chinensis* (5 odrůd), *Phlox paniculata* (38 odrůd), *Potentilla fruticosa*, *Primula auricula*, *Saponaria officinalis* fl. pl., *Spiraea ulmifolia*, *S. remota*, *Statice latifolia*, *Centranthus ruber*.⁸⁵⁾ Z tohoto seznamu je patrný dobový sortiment zahradních trvalek, mezi nimiž se značné pozornosti těšily plaménky (*Phlox paniculata*). Sortiment lilí je kupodivu dosti chudý. Některé druhy uvedených rostlin z dnešních zahrad značně ustoupily, jako např. mydlice lékařská (*Saponaria officinalis*), rovněž některé hledíky (dnes zcela převládá *Antirrhinum maius*) nebo naopak ve 20. stol. se velmi rozšířil sortiment ostrožek atd. Vedle trvalek se v katalogu nabízejí i rostliny pěstované obvykle jako dvouletky perennující v příznivých podmínkách — topolovka, hvozdík bradatý, zvonek zahradní, náprstník červený. Do seznamu byly zahrnuty i některé méně vzrůstné dřeviny, jako např. mochna křovitá, dřevitá pivoňka nebo tavolníky.

Na tento seznam pak volně navazuje sortiment růží. Nejprve je uvedena *R. banksiae*, dnes používaná jako podložka; v anglosaském světě se však dosud ně-

které její variety uplatňují v sadovnictví: Čermákova *Banksia alba* je patrně bíle kvetoucí *R. banksia banksiae*⁸⁶⁾ a „lutea plena“ je *R. banksiae lutea*, identifikace „*Banksia Diadem*“ je však obtížná. Po té následují růže odvozené od růže indické a čínské — 26 odrůd *Rosa bengalensis et semperflorens*, *Rosa bourbonica*, což jsou kříženci *R. chinensis* a *R. damascena*,⁸⁷⁾ je zastoupena 24 odrůdami, mezi nimiž pochopitelně uvádí i proslulou odrůdu „Souvenir de Malmaison“ vzniklou v r. 1831. Hybridy bourbonek v počtu 17 odrůd jsou označeny *Rosa bourbonica hybrida*. Oddíl *Rosa noisettiana* obsahuje 18 odrůd; s nimi je také uvedena *R. multiflora*. Čajovky — *Rosa thea* — jsou zastoupeny 34 odrůdami, čajohybridy „*Rosa hybrida*“ 18 odrůdami. Závěrem jsou uvedeny 4 odrůdy prastaré *R. damascena*, poloplná růže damascenská; nikde nenalézáme u Čermáka růži stolistou. Zcela poslední jsou v katalogu hrnkové karafiáty *Dianthus caryophyllus*, fl. pl ve 12 odrůdách.

K tomuto katalogu vyšel ihned v následujícím roce 1858 čtyřstránkový dodatek. Mezi teplomilnými skleníkovými nalézáme další 3 druhy rodu *Achimenes*, *Bongardia floribunda*,⁸⁸⁾ *Canna indica*, *C. warczewiczii* (pěstovány tehdy celoročně ve skleníku), *Clerodendron fragrans*, *Gloxinia erecta* v 8 odrůdách; *Jacobinia carnea*,⁸⁹⁾ nelze identifikovat *Congyllum santalum*,⁹⁰⁾ nové popínavé zastupují *Bignonia grandiflora* a *Passiflora deformis*, ze sukulentních přibylly *Ceropegia elegans* a *Hoya picta*. V oddíle studeného skleníku se nabízejí 2 druhy rodu *Abutilon*, nějaké *Acaratum aureum*,⁹¹⁾ *Antirrhinum jungii*, *Bouwardia leucantha*, *Campanula latifolia* fl. pl., *Cerastium tomentosum*, *Cuphea eminens*, *Delphinium hendersonii*, *Eupatorium splendens*, *Cestrum*⁹²⁾ *ogemii*, i odrůda *Heliotropium*, 4 druhy rodu *Lantana*, 3 odrůdy *Pelargonii*, *Pentstemon bacharadifolius*, 3 odrůdy petunií, *Salvia coccinea* se 2 obtížně identifikovatelnými odrůdami, *Symphytum asperillum* (u kterého Čermák doporučuje, že je vhodný do skupin na slunci); nelze identifikovat *Camaelium aurantiacum*. Dále tento doplněk pokračuje 14 novinkami fuchsí, 15 odrůdami plamének a 7 odrůdami sporýšů.

Ve stejném roce jako dodatek vydává Čermák další katalog prozrazující bohatství sortimentu zámeckého zahradnictví ve Fulneku, tentokrát u Jiřin. Jeho katalog nabízí 375 očíslovaných položek odrůd Jiřin. U jednotlivých odrůd má stručné popisy květů a výšku rostlin ve stopách — převážně měřily 4 stopy, některé jen 3 stopy, nechybí však ani odrůdy 5 nebo 6 stop vysoké. Sortiment je rozdělen do pěti oddílů. V 1. oddílu se nabízejí „skvosty, nové a nejnovější sorty“ (celkem 53 odrůd) — vyrašené a zakořeněné hlízy v hrncích; pokud se zákazník spokojil s výběrem zahradníka, pak zaplatil za rostlinu 15 kr, pokud si vybral sám, platil 20 kr. Ve 2. oddíle jsou nabízeny již jen hlízy — „nové odrůdy“ (v počtu 88) s obdobně rozlišenými cenami za 10 a 12 kr. Ve 3. oddílu „vynikajících a nejoblíbenějších starších odrůd“ se nabízejí hlízy 63 odrůd po 3 kr a 8 kr. Ve 4. oddílu „vynikající starší odrůdy“ je 69 položek po 6 kr a 8 kr, obdobně v 5. oddílu „starších odrůd, které se ještě vyplatí“ je 102 položek. Obliba a pěstování i šlechtění Jiřin dosahovalo v té době již svého vrcholu. Přestože se jejich šlechtitelství začalo rozvíjet teprve počátkem 19. stol. probíhalo velmi intenzivně, takže se nedivíme, že již koncem padesátých let inzeruje zahradnictví za minimální cenu i Jiřiny vycházející z módy.

Po tomto katalogu je v aktovém materiálu určitý hiát, z následujících kalendářních roků se žádný nezachoval. Domnívám se, že nelze vyloučit větší počet a periodicitu ve vydávání nabídkových seznamů Čermákova zámeckého zahradnictví. Nejmladší zachovaný katalog je totiž výslovně⁹³⁾ určen pro léta 1866 a 1867. Nelze tudíž vyloučit, že Čermák vydával své katalogy v jedno až dvouletých intervalech a ani nevíme, zda poslední zachovaný katalog z roku 1866 byl vskutku poslední, neboť až do r. 1869 měl zahradnictví v pachtu a o penziono-

vání požádal v r. 1878.⁹⁴⁾ Poslední katalog je totiž velmi zajímavým dokladem prosperity fulneckého zámeckého zahradnictví: obsahově zahrnuje materiál nabízený v prvním zde rozebraném katalogu okrasných rostlin, ale v daleko větší šíři, v bohatějším sortimentu. Zračí se to i v jeho členění a označení jednotlivých oddílů. Z dochovaných tarz objednávek resp. dodacích listů je patrné, že značnou část sortimentu přebíral a doplňoval v těchto letech od specializovaných firem — zakoupené řízků kamelií, azalek atd. Nicméně však jistě i vlastními prostředky a silami udržoval dostatečně velký matečný materiál. Těba si uvědomit, že kromě vlastní práce — výkonné a administrativní — měl Čermák k dispozici převážně jen 3 pomocné síly.⁹⁵⁾ Z výkazu prací v zahradnictví uveďme aspoň jeden inventární přehled zásob okrasných rostlin, z doby kdy již převzal zahradnictví syn Karel Čermák jun., ze dne 30. 6. 1888. Sortiment byl v té době již poněkud zúžen, obsahoval 60 rodů. Zřejmě i na fulneckém zahradnictví se projevil určitý dobový úpadek, jak se o zámeckých zahradnictvích zmiňuje např. Černý.⁹⁶⁾ V inventáři byly zapsány tyto rody (číslo za jménem značí počet nádob s rostlinami): *Achimenes* 315, *Aechmea* 2, *Acropera* 5, *Adiantum* 8, *Aeschinanthus* 14, *Aletris* 1, *Aloe* 7, *Amaryllis* 47, *Asclepias* 17, *Aspidistra* 1, *Begonia* 26, *Bleilla* 6, *Blechnum* 2, *Centradenia* 3, *Cereus* 67, *Coffea* 2, *Cordylina* 5, *Cycas* 1, *Cypripedium* 3, *Cymbidium* 1, *Cissus* 9, *Clerodendron* 8, *Coleus* 7, *Crassula* 4, *Dichorandra* 2, *Dion* 1, *Douglasia* 1, *Dracaena* 7, *Echinocactus* 7, *Echites* 2, *Erythrina* 6, *Epiphyllum* 13, *Euphorbia* 12, *Ficus* 11, *Gesneria* 21, *Gloxinia* 79, *Gymnogramma* 4, *Jochroma* 3, *Mammillaria* 17, *Mimosa* 5, *Nephrolepis* 3, *Opuntia* 13, *Pitcairnia* 3, *Phoenix* 3, *Plumbago* 1, *Pteris* 2, *Ruellia* 3, *Rhopis* 1, *Scutellaria* 17, *Stanhopea* 11, *Stapelia* 3, *Selaginella* 27, *Stephananthus* 5, *Thyracanthus* 3, *Torenia* 9, *Tradescantia* 1, *Vanilla* 1, *Xylophilla* 7, *Yucca* 3 — úhrnem 876 nádob.

Chronologicky poslední zachovaný katalog Čermákova zahradnictví obsahuje pestřejší nabídku; můžeme z toho soudit, že ve druhé polovině šedesátých let dosáhlo zámecké zahradnictví vrcholu. Oproti roku 1857 zahajuje katalog z r. 1866 samostatným oddílem rostlin ozdobných květem nebo listem „ke zkrášlení trávníkových ploch na volné půdě během léta“. Jsou tu rostliny, které je třeba na zimu přenášet do skleníku a některé z těch druhů, které Čermák uvedl v prvním katalogu, výlučně jen jako skleníkové rostliny. Jde o tyto rostliny: *Amicia mexicana*, 2 druhy rodu *Brugmansia*, *Canna indica*, *C. latifolia*, *C. warczewiczii*, *Cineraria petasites*, *Clerodendron bungei*, *C. fragrans*, *Erythrina crista galli*, *E. laurifolia*, *Euthales arborea*,⁹⁷⁾ *Helianthemum salicifolium*, *Senecio siebergii*, *Wigandea caracasana*, *Verbesina alata*; z druhů ozdobných listem je to *Aralla papyrifera*, *A. pramosa*, *A. sieboldii*, *Caladium nymphaeifolium*, *Gunnera scabra* (s poznámkou, že jde o jednu z nejkrásnějších listem dekorativních rostlin), *Ricinus communis*,⁹⁸⁾ *R. giganteus*, *R. sanguineus*, *R. tricolor*, 8 druhů rodu *Solanum*, *Sparmanlia africana* a po prvé se tu objevují dekorativní trávy *Arundo donax* (zelené i fol. var.) a známá pampová tráva *Gynerium argenteum*.

V oddíle rostlin teplého skleníku se sice objevuje několik druhů uvedených i v katalogu z roku 1857, nicméně je tam velká převaha zcela nových jmen dokazujících, že Čermák plně inovoval svůj sortiment. U popínavejších rostlin je v katalogu písmeno „S“ (Schlingpflanze). Jde o druhy *Ceropegia elegans*, *Cissus discolor*, *C. velutinus*, *Hoya carnosus*, *H. picta*, *Passiflora deformis*. Z druhů ozdobných květem se vedle rostlin uvedených v prvním katalogu objevují navíc tyto: *Amorphophallus*, *Aphelandra* ve 2 druzích, *Bignonia grandiflora*, *Plectranthus fruticosus*, *Polanisia*,⁹⁹⁾ *speciosa*, *Ruellia floribunda*, *R. juncea*, *Scutellaria venetiana*, rod *Achimenes* se 16 položkami, *Begonia* ve 14 odrůdách a druzích, *Gloxinia erecta* v 11 odrůdách, *G. pendula* v 6 odrůdách, *Montanoa*,¹⁰⁰⁾ ve 2 druzích, 46 Sortiment cibulovitých květin se rozšířil o *Cyrtanthus*,¹⁰¹⁾ *sanguineus* a *Haemanthus*

puniceus. Druhy ozdobné listem jsou rozšířeny o následující nové: *Calodium maffaflor*, *Coleus veschafeltii*, *Cyperus alternifolius* fol. var., *Dioscorea discolor*, *Dracaena australis*, *D. heliconifolia*, *D. longifolia*, *D. paniculata*, *Ficus elastica* (uvedený i v minulém katalogu) je tu nabízen v různých velikostech v ceně od 50 kr do 1 zl. 50 kr, *Moranta bicolor picta*, *Calathea zebrina*,¹⁰²⁾ *Pandanus graminifolius*, *Vinca rosea* ve 2 varietách, *Vinca minor variegata*, *Urtica lancifolia*, k rodu *Yucca* přibýly *Y. aloifolia*, *Y. gloriosa*, *Y. recurvata*, z polep nepříbyly však žádné druhy; z rostlin pěstovaných pro list nutno uvést i pro svou vůni tehdy oblíbený *Pogostemon patchouli*, dnes rovněž stejně jako některé z ostatních uvedených druhů dávno vyšlé z módy. Orchideje jsou tu nabízeny ve stejném sortimentu jako dříve, přibýly jen *Cypripedium venustum*. Dalším zlepšením tohoto katalogu je vyčlenění sukulentů a kaktusů do samostatného oddílu, i když jejich sortiment zůstal v podstatě nezměněn; Čermák se zřejmě kaktusy zevrubněji nezabýval. Pro některá jména kaktusů v jeho katalogu nelze najít synonyma, např. *Echinocactus oxyacanthus*,¹⁰³⁾ problematické jsou jeho rostliny *Cereus species* a *C. speciosissimus* — nepochybně jde o *Heliocereus speciosus*, jeho některé variety,¹⁰⁴⁾ novým v nabídce je snad *Trichocereus chilensis*,¹⁰⁵⁾ problematictější je *Echinocactus sobolatus*,¹⁰⁶⁾ a *E. truncatus*,¹⁰⁷⁾ *E. turbinatus* je *Echinopsis turbinata*; v rodu *Mammillaria* nepřibýlo v tomto ceníku nic, podobně u *Opuntia*. Mezi sukulenty se objevila problematické jméno *Aloe europaea* a druh *Rochaea*,¹⁰⁸⁾ *coccinea*.

Do samostatného oddílu jsou rovněž vyčleněny kapradorosty, v podstatě rozšířeném sortimentu. Kromě druhů uvedených v prvním katalogu objevují se tu jména jako *Acrostichum alciacorne*, *Adiantum trapeziforme* (mylně je tu uvedeno i *Aspidistra*), *Ceropteris*,¹⁰⁹⁾ *colomelans*, *Gymnogramma sulphurea* (omylem je tu *Isolepis pygmaea*), *Nephrodium molle*, *Polypodium aureum*, obtížně určitelné *P. racemosum* a *P. tricolor*, *Pteris argyrea*,¹¹⁰⁾ *P. cretica*, nelze určit ani *Pteris species*; problematické (patrně zkomolené) jsou i jména *Aspidium virgidum* a *Aspidium species*; závěrem je připojeno 6 vraneček.

Následující velký oddíl rostlin pro studený skleník je rovněž obzvláště než v prvním katalogu. Nicméně i tu se zmíníme jen o druzích neuvedených v dřívější nabídce: *Abutilon striatum*, *Adamia versicolor*, 2 obtížně identifikovatelné druhy *Antirrhinum*, *Calceolaria* ve 4 odrůdách, *Beaufortia*, *Cosuarina stricta*, *Centaurea argentea*, *Cerastium biebersteinii*, *Cissus heterophyllus*, 2 druhy rodu *Cilianthus*, podobně *Cuphea*, *Daviesia linearis*, rod *Erica* tu má 27 položek, *Elaeagnus sieboldii*, *Eriostemon*, *Eugenia unguis* (obtížně identifikovatelná), *Eupatorium morissianum* podobně, *Fabiana imbricata*, *Fragaria vesca* fol. var., *Goodia media*, 3 druhy *Habrothamnus*, *Kennedya*,¹¹¹⁾ *monophylla*, *Leucadendron ovale*, *Lilium giganteum*, *Lomatia silaifolia*, *Jasobinia pauciflora*,¹¹²⁾ *Magnolia fuscata*, *Mimetes*,¹¹³⁾ *purpurea*, *Passerina liliformis*, *Phormium tenax*, *Phygellus capensis* (možno i venku), *Primula sinensis*, *Psoralea*,¹¹⁴⁾ se 2 druhy, *Royena lucida*, *Serissa*,¹¹⁵⁾ *foetida*, *Tristania laurina*,¹¹⁶⁾ *Veronica* v 8 druzích a odrůdách (dříve nebyla vůbec zastoupena), *Viburnum japonicum*, *Westringia grandiflora*. Nahlédneme-li do domovského listu nových přírůstků v tomto katalogu, vůbec mezi skleníkovými rostlinami, u valné většiny z nich zjistíme původ v kapské oblasti. V Čermákových sbírkách byla např. silně zastoupena čeleď *Proteaceae* kromě celé řady druhů a rodů vyskytujících se v přírodě jen v Kapsku.

Dále pokračuje nabídka skleníkových rostlin azalkami a kaméliemi. „Nové a nejnovější“ odrůdy *Azalea indica* se nabízejí v počtu 74 (podle Čermákova kus za 30 kr, podle výběru zákazníka je o 10 kr dražší), starší vlastního výběru odrůdy se nabízejí v počtu 78 po 25 kr. Kamélie byly cenově výše: novinky v počtu 125 odrůd byly v cenách různých, nejnížší za 60 kr, nejdražší za 100 kr; 47

„starší“ odrůdy v celkovém počtu 164 byly po 50 kr za kus. Celkem se tu nabízelo 125 odrůd azalek a 294 odrůd kamelií, což samo o sobě představovalo i na soudobé poměry velmi solidní sortiment.

Oddíl konifer zahrnuje podobně jako v prvním katalogu vedle skleníkových rostlin i druhy pro venkovní použití — jsou pro snadnější orientaci označeny hvězdičkou. Za zmínku stojí též častější použití modernější nomenklatury, např. místo staršího *Cupressus pendula* je tu již i dnes používané *C. funebris* aj. Zatímco v prvním katalogu bylo v oddílu konifer jen 49 položek, v tomto je jich 86; nenabízí se tu z dřívějšího sortimentu pouze Gírsko. Z nových to jsou: *Araucaria araucana*,¹¹⁷ *Actinostrobus pyramidalis*, *Cryptomeria japonica* (která byla teprve 1842 přivezena do Kew v Anglii) se nabízí ve 3 varietách,¹¹⁸ *Cupressus baccabiana*¹¹⁹ (pěstován v Evropě od r. 1854), *C. expansa*,¹²⁰ *Chamaecyparis thuyoides*,¹²¹ *Dacrydium franklinii*, *Fitzroya patagonica*, dnes ve sklenících řídce se vyskytující *Callitris*¹²² *australis*, *C. ericoides*, *C. macrostachya*, *C. higelii*, *C. fathegii*, *Juniperus*, *bedfordiana*, *J. formosana*,¹²³ obtížně identifikovatelný *J. pendula* (může jít o formu několika druhů), *Libocedrus chilensis*, *L. doneana*, *Chamaecyparis*¹²⁴ *pisifera*, *Ch. obtusa*, *Thuja orientalis* f. *compacta*,¹²⁵ *T. occidentalis* f. *ericoides*,¹²⁶ *T. plicata*,¹²⁷ *T. orientalis* f. *intermedia*,¹²⁸ *Chamaecyparis lawsoniana*¹²⁹ v. *nana* a v. *vera*, *Thuja orientalis* f. *meldensis*¹³⁰ a f. *tatarica*,¹³¹ *Chamaecyparis nootkatensis*,¹³² *Sequoiadendron*¹³³ *giganteum*; obtížná je identifikace jeho *Taxodium sempervirens*, což je obvyklé starší synonymum pro *Sequoia sempervirens*, nabízenou již v prvním katalogu. Z uvedeného výčtu je však patrné, že v podmínkách Fulneku se nabízely jako skleníkové mnohé druhy a formy, běžně snášející naše klima. Je možné, že do té doby nebylo dostatek zkušeností s aklimatizací některých rostlin, a proto je Čermák vedl raději mezi rostlinami náročnějšími na teplo. Sortiment venkovních jehličnanů se v tomto katalogu však rozšířil jen o málo druhů: *Tsuga canadensis* (nebo *T. heterophylla*,¹³⁴ *Taxodium distichum*, *Thuja orientalis* f. *aureo-variegata*, *T. plicata*.¹³⁵ Všechny konifery byly dodávány ve velikosti 1/2 až 1 1/2 stěvce (cca 15–47 cm).

Následující samostatný oddíl *Ilex* (*aquifolium*) obsahuje 18 variet, je to více než v prvním katalogu. Podobně oddíl *Rhododendron arboreum* je rozšířen na 56 položek. Zvlášť jsou vyčleněny některé pěnišníky pod označením „Diverse Rhododendron“ kam zařadil *R. azaleoides*, *R. cartine*,¹³⁶ *R. cinnamomum*,¹³⁷ *R. elegantissimum*,¹³⁸ *R. fortunei*,¹³⁹ *R. fragrans*, *R. spectabile*,¹⁴⁰ *R. viola*,¹⁴¹ *R. gibsonii* a *R. Victoria* — oba obtížně identifikovatelné (snad rovněž od *R. arboreum*?); *R. ponticum* je tu uvedeno v 6 varietách.¹⁴²

Velký oddíl „Módních květin“ zahrnuje nejvíce žádané rostliny do květinových nádob a na záhony letniček. Na prvním místě jsou *calceolarie* a *cinerarie* (bez uvedení odrůd, po 20 kr); tehdejší zájem o novinky fuchsii a rychlý oběh odrůd vůbec je zvláště jasně jejich rozčleněním do tří kategorií: „nové a nejnovější“ — jinými slovy novinky posledních dvou let — v počtu 22 odrůd, „nové“ fuchsie z let 1863–1864 v počtu 49 odrůd a konečně „Fuchsie pěkné, starší“ (starší než 4 roky) v počtu 82 odrůd. Mezi módními rostlinami bylo též *Heliotropium*, nabídnuté v 7 odrůdách a příbuzná *Lantana* v 8 odrůdách. Pro velký počet a patrně i trvalý zájem o nové výpěstky jsou i pelargonie rozděleny na více skupin: na prvním místě jsou anglické pelargonie ve 140 odrůdách, dále „Fancy“ čili fantastické pelargonie ve 34 odrůdách, pelargonie Ordier¹⁴³ ve 115 odrůdách, nové a nejnovější *P. zonale* (Scarlett) ve 36 odrůdách; odstavec se staršími odrůdami obsahuje pouze 10 položek, jako poslední jsou uvedeny 4 pestrolisté odrůdy. *Penstemon gentianoides* je nabízen ve velkokvětých novinkách (po 20 kr) a 4 odrůdy ze staršího sortimentu. Prohlédneme-li v tomto odstavci uváděné novinky

48 Čermákovy doby z dnešního hlediska zjistíme, že některé z nich již dávno upadly

v zapomnění i jako druhy — málokdy se ještě v některém skleníku naleznou *lantany* a *calceolarie* se objevují spíše na parkových záhonech letniček; v květináčích za okny nalézáme dnes již jen chudý sortiment fuchsii a pelargonii. Nejinak jsou na tom i některé z dalších módních rostlin katalogu. Verbeny, rovněž nacházející dnes uplatnění převážně v parkových výsadbách letniček, jsou v Čermákově katalogu rozděleny takto: nejdříve 26 novinek (italské žihané), potom nejnovější a nové v počtu 14 odrůd a ze staršího sortimentu se nabízí 24 odrůd. Podle fulneckého katalogu je zřejmé, že pruhované sporyše italské proveniencce byly v minulém století oblíbené a Čermák sledoval novinky i u těchto rostlin. Uvážíme-li, že teprve v roce 1829 byl dovezen rumělkově červený brazilský *Verbena chamadryfolia*, pak „populační exploze“ jeho hybridů byla velmi prudká a nástup mezi soudobé módní rostliny velmi rychlý. Dnešní sortiment používaných sporyšů (*Verbena hybrida*) je ve srovnání s minulým stoletím velmi jednoduchý. V minulém století začala též éra petunii, Čermák má ve svém katalogu 18 většinou pinokvětých odrůd. Jak píše ve svých pamětech F. Černý,¹⁴⁴ dováželo se jejich semeno k nám až do prvních let ČSR a vlastní šlechtění započalo vlastně až ve 20. letech tohoto století. Je to prakticky jediná rostlina ze sortimentu módních květin minulého století, která se dočkala skutečného rozvoje teprve ve 20. století.

Další z žádaných rostlin, již z kategorie trvalek, jejíž obliba přetrvávala do první poloviny tohoto století, je plaménka *Phlox paniculata*¹⁴⁵ — Čermák nabízel 19 odrůd.

Pod označením „Nové japonské chrysanthemy“ je uvedeno 6 položek, které lze obtížně identifikovat: *Ch. grandiflorum* v této skupině může být jednak toho platné jméno ze sekce *Genuini*, ale může jít i o synonymum *Ch. maximum* ze sekce *Leucanthemum*, což nelze jednoznačně rozhodnout; co je tu nabízeno pod *Ch. japonicum*, což je synonymem více užívaného jména *Ch. indicum*, rovněž nevíme. *Ch. roseum* je *Pyrethrum roseum*; málo jasné je však *Ch. laciniatum* a položky se jmény odrůd „Bronce Diagon“ a „Yellow Diagon“ by bylo možné rozpoznat jen v některé staré soudobé monografii. Podzimní resp. až zimní chrysanthemy jsou tu nabídnuty jako *Ch. indicum* velkokvěté ve 20 odrůdách a nízké v 10 odrůdách. Samostatně jsou uvedeny chrysanthemy kvetoucí po celé léto, které v současné době z našich záhradek i ze sadových výsadb prakticky vymizely: „Letní nebo ranné kvetoucí...“ — doporučuje jejich výsadbu do skupin a podotýká, že kvetou celé léto. V katalogu se nabízí 21 odrůd.

V tomto vydání katalogu jsou i růže rozděleny do skupin. Nejdříve jsou uvedeny hrnkové růže: *Rosa banksiae* ve třech odrůdách (*alba*, *Diadem*, *lutea plena*) jako ve starším vydání; tato byla zřejmě na položce, protože u dalších hrnkových je uvedeno, že jde o provokované — *R. semperflorens* (*bengalensis*), *R. bourbonica*, *R. noisettiana* a *R. thea*. Odrůdy nejsou uváděny, rovněž tak u následujících venkovních druhů, mezi nimiž se nabízí *R. centifolia muscosa* (očkováná polokmeny), *R. gallica* (polokmeny), *R. damascena* (polokmeny) a *R. hybrida bifera*, patrně varieta od *R. damascena*. Zvláště je nabízena popínávací růže — hybrid americké přírodní růže *R. rubifolia*.

Značná změna v sortimentu i v rozsahu doznal seznam venkovních trvalek — ze 46 položek v prvním katalogu se rozrostl na 81. Některé druhy ze staršího sortimentu se neopakují, např. *Paeonia arborescens* (snad nezdár s přezimováním), *Lathyrus latifolius*, *Althaea rosea sinensis*, naopak rody jako *Delphinium*, *Dianthus* aj. jsou ve větším rozsahu. Celkem přibýly tyto nové rostliny: *Actaea spicata*, *Anchusa azurea*, *A. italica*,¹⁴⁶ *Bellis perennis* fl. pl., *Campanula pyramidalis* var. *alba* a var. *coerulea*, *C. rhomboidalis* fl. pl., *Delphinium cheilanthum*¹⁴⁷ fl. pl., *D. formosum* — též ve var. *coelestinum*, *D. hendersonii* a obtížně určitelné

D. Mons Loddiges, *Dianthus barbatus* v odrůdě „Dunetti superbus“, *D. hedvigii*, *D. chinensis* fl. pl., *D. caryophyllus* hrnkovaný i ven, *Funkia undulata* — též *albo marginata*, *Helianthemum salicifolium*, *Funkia subcordata*,¹⁴⁸⁾ *F. ovata*,¹⁴⁹⁾ zcela nově se v tomto katalogu objevuje rod *Iris* — *I. arenaria*,¹⁵⁰⁾ *I. germanica*, *I. laurida*, dále *Lathyrus californicus*, *Morina longifolia*,¹⁵¹⁾ *Belamcanda chinensis*,¹⁵²⁾ *Phytolacca americana*, *Paeonia* ve 3 odrůdách od *P. chinensis*, *Pleuropterus cuspidatus*,¹⁵³⁾ nová odrůda od *Potentilla fruticosa*, *Primula cortusoides*, *P. veris*, rod *Rudbeckia* je rozšířen o druhy *R. fulgida*, *R. grandiflora* — není jasná *R. nemanni*,¹⁵⁴⁾ novým je rod *Salvia* — *S. argentea*, *S. officinalis* (též fol. var.), *Sedum sieboldii*, *Symphytum asperum*, *Filipendula hexapetala*,¹⁵⁵⁾ *F. lobata*,¹⁵⁶⁾ *F. lobata* var. *venusta*,¹⁵⁷⁾ *Centranthus ruber* var. *alba*,¹⁵⁸⁾ *Viola arborea*, *V. odorata*.

Mezi trvalkami jsou četné druhy, které se dodnes těší zájmu pěstitelů a v Čermákově době teprve začínaly být populárními (např. *Delphinium*, *Rudbeckia* aj.), některé naopak dnes stěží nalezneme i v botanické zahradě jako *Rudbeckia fulgida* nebo *Salvia argentea* apod.; u rodu *Rudbeckia* došly trvalé oblíbené variety od *R. speciosa* a další druhy, které ještě Čermák neměl ve svém sortimentu. Ze seznamu je rovněž patrné, že po úspěšné aklimatizaci doplnil sortiment venkovních trvalek i o druhy, které dříve pěstoval v nádobách ve studeném skleníku — *Sedum sieboldii*, *Viola arborea* aj. Závěr tohoto katalogu tvoří nabídka různých kolekcí „módních“ rostlin sestavených zahradníkem.

Srovnání sortimentu Čermákových katalogů a celkové orientace v tehdejší době nám umožní publikované obsahy některých katalogů děčínského zahradnictví.¹⁵⁹⁾ Zatímco z fulneckého zámeckého zahradnictví se nám zachovaly pouze tištěné katalogy z padesátých a šedesátých let, v Děčíně se uchovaly i rukopisné seznamy z 1. pol. 19. stol. Jeho hlavní rozvoj se však zhruba kryje se stejnými léty jako ve Fulneku. H. Dolečková zveřejnila v příloze ke svému pojednání o děčínské zahradě seznam rostlin z r. 1828 (všechny druhy jmenovitě), u seznamu z r. 1855 se již omezila na citování rodů s udáním počtu druhů.¹⁶⁰⁾ Nicméně nám tyto publikované seznamy ve srovnání s Fulnekem naznačují určité shody soudobého sortimentu i specifika obou zámeckých zahradnictví. Podle Dolečkové se na děčínské sbírce obrázela až do padesátých let záliba majitele panství v orchidejích; ale ani ostatní rostliny nezůstaly stranou jeho zájmu, jak to dokazuje obrovská sbírka kamelí, množství exotických vodních rostlin, kapradorostů atd. Podle toho byl v té době obchodní zřetel až na druhém místě. V průběhu padesátých let se však ekonomická situace začala zhoršovat, takže došlo k omezení dalšího rozvoje sbírky a postupně převládá obchodní zájem. Z oktového materiálu fulneckého zahradnictví vyplývá, že sloužilo již od čtyřicátých let jako jeden ze zdrojů příjmů. Zatímco děčínská zahrada vykazovala pasíva — zisk z prodeje výpěstků (včetně prodeje ananasových plodů) nestačil krýt náklady na udržování velké sbírky, Čermák i při podstatně nižším celkovém obrátu vykazoval vesměs zisk.¹⁶¹⁾

Pro srovnání sortimentu jsou zajímavé oba zveřejněné děčínské seznamy; v r. 1828 nedosahovaly děčínské sbírky rozměrů z padesátých let. V seznamu jsou souhrnně uvedeny rostliny teplého i studeného skleníku s rostlinami venkovními, bylinami i dřevinami; orchideje a kapradorosty jsou v tomto starším seznamu zastoupeny jen nepatrně, kaktusy jediným druhem, sukulenty nepatrně. Je to v podstatě sortiment základních druhů, které se v tehdejších zámeckých oranžeriích, zimních zahradách a v parcích vyskytovaly. Děčínský katalog z padesátých let obsahuje podle H. Dolečkové na prvním místě velmi obsáhlý seznam rodů sbírky orchidejí a prozrazuje tak majitelovu zálibu. Čermákov seznam obsahuje 8 druhů orchidejí. Rovněž seznam kapradorostů byl v zámeckém zahradnictví ve Fulneku

podstatně chudší. Zatímco v děčínských sklenicích nebyl patrný žádný zájem o kaktusy, nabízel jich Čermákov zahradnictví docela slušnou kolekci o více než 40 druzích a rovněž sukulentům se tam věnovalo více pozornosti než v Děčíně. Čermák nebyl zaveden na vodní a masožravé rostliny, kterých byla v Děčíně pěkná sbírka. Ostatní skleníkové rostliny, v teplém i studeném skleníku, však leží poněkud pestřejší sortiment ve Fulneku. I když v děčínských sklenicích byly dostatečně zastoupeny druhy kapské oblasti a jižní Afriky vůbec, při detailnějším zkoumání jich nalezneme více ve Fulneku. Fulnecké zahradnictví se lišilo od děčínského též větším sortimentem konifer ať skleníkových nebo venkovních; rovněž sortiment venkovních trvalek a módních letniček tam byl nesrovnatelně bohatší. Děčínské zahradnictví se zabývalo především skleníkovými rostlinami, a proto jsou pochopitelné i jeho hospodářské problémy od konce padesátých let. Ekonomicky slábnoucí feudální snižují rozpočty na nákladnou reprezentaci tohoto typu, a proto i odbyt skleníkových rostlin se potýkal se slábnoucím zájmem. Čermákov zahradnictví věnovalo již od svých v aktech postižitelných začátků (na sklonku 1. pol. 19. stol.) velkou pozornost venkovním rostlinám, které vždy skýtaly záruku více méně stálého odbytu.

Jak bylo naznačeno již při hodnocení katalogu ovocných dřevin, tak i na poli okrasného zahradnictví v minulém století, sehrála fulnecké Čermákov zámecké zahradnictví důležitou úlohu na severní Moravě — vydatně přispěla k obohacení místního sortimentu okrasných rostlin. Na příkladu dochovaných některých objednávek školkařského zboží jsme demonstrovali¹⁶²⁾ věhlas Čermákov zahradnictví i mimo region. Nejinak tomu bylo i u květinového materiálu — zachovala se např. objednávka z pohraničí tehdejšího Pruska,¹⁶³⁾ i tato zachovaná torza naznačují velké zázemí Čermákov zahradnictví.

Bohatý sortiment fulneckého zahradnictví byl zřejmě umožněn modernějším pojetím zahradnického podnikání. Matečné rostliny udržoval Čermák pouze v nevelkém množství, při velké šíři nabízeného sortimentu by na to svým personálním vybavením ani nestačil. Od velkých specializovaných firem odebíral předpěstovaný materiál, který ve Fulneku dopěstoval do tržní kvality a dával do prodeje. V oktovém materiálu se dochovalo několik dodacích listů, jedním z dodavatelů byl např. „Kunst- und Handelsgärtner“ Franz Dewoty z rakouského Meidlingu.¹⁶⁴⁾

Katalogy zámeckého zahradníka K. Čermáka ve Fulneku jsou cenným svědectvím z historie našeho zahradnictví, zajímavým dokladem neobvykle široké působnosti zámeckého zahradnictví, které značně přesáhlo region. Bylo by možno se ještě podrobněji zabývat i jeho ekonomickou stránkou, nicméně se však domnívám, že hlavní přínos tohoto zajímavého historického materiálu spočívá v poznání soudobé úrovně sortimentu zahradnictví v našich zemích vůbec. Katalogy dokazují, že Fulnek byl zásobován tehdejšími evropskými novinkami a vůbec nestál, jak by se na první pohled zdálo s ohledem na jeho geografickou polohu, na okraji zahradnického podnikání v bývalém mocnářství. Jak dokazuje jeho sortiment, Čermák sledoval poslední novinky a rarity, které byly teprve krátce předtím dovezeny do Evropy. Jeho sortiment padesátých a šedesátých let minulého století hodnocený dnešními měřítky by spíše představoval bohatou sbírku botanické zahrady než nabídku prodejního zahradnictví.

Poznámky:

¹⁾ F. Černý, *Sei zahradník do zahrady*. Hradec Králové, 1971.

²⁾ F. Černý, o. c.

³⁾ Velkostatek Fulnek, *Aktový a účetní materiál ústřední správy*, I. č. 1988 (kart. 498, 299), I. č. 2075 (kart. 392). Za laskavé upozornění na tento pozoruhodný materiál, jakož i za cenné připomínky při vlastním studiu děkuji dr. A. Turkovi.

- 4) Např. G. Heynhold, *Nomenclator botanicus hortensis*, Dresden-Leipzig 1840.
- 5) Knihovna Národního muzea v Praze, Blíže V. Skalický, *Index iconum plantarum vascularium initio botanicae bohemicae 1. Folia geobot. phytotax.*, Praha, 17, 393–420, 1982.
- 6) P. M. Opitz, *Der gräflich Waldstein'sche Garten in Prag. Ost und West* 10, 9, 1846 Prag.
- 7) H. Doležalová, *Zásady Františka Jošta o děčínskou zámeckou zahradu. Příroda Děčína 1*, Děčín 1974, 122–136.
- 8) E. Opravil, *Ovocná školka zámeckého zahradnictví ve Fulneku a její katalog. Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín*, č. 26, 1980, 43–53. Tamtéž rovněž o osobě K. Čermáka.
- 9) E. Opravil, o. c., pozn. 9: v úřední korespondenci a v matrikách se objevuje označení „umělecký zahradník“ (herrschaftl. Kunstgärtner).
- 10) *Pflanzen-Verzeichnis des Karl Czermak Schlossgärtner zu Fulnek in Mähren 1857*. V témže roce vytištěno v Novém Jičíně, 24 stran.
- 11) Nachtrag zum *Pflanzenverzeichnis vom J. 1857*, 4 strany.
- 12) *Verzeichniss der vorzüglichsten englischen, französischen und deutschen Georginen oder Dahlien welche zu beziehen sind bei Carl Czermak Schlossgärtner in Fulnek*. V témže roce vytištěno v Novém Jičíně, 16 stran.
- 13) *Verzeichniss über Gewächshaus-Pflanzen so mit alle Arten von Coniferen, Rosen, Flor-Modeblumen, Blatt-Pflanzen etc. welche aus dem Schlossgarten zu Fulnek in Mähren zu beziehen sind pro 1866 und 1867*. Neutitschein 1866 Joh. Nep. Enders, 36 stran.
- 14) Kopie dopisu ze 22. 8. 1869 s textem inzerátu a s připojeným výstřížkem po jeho otištění, název novin (časopisu) není uveden. V nabídce se oznamuje, že před uklizením rostlin do skleníku nabízí K. Čermák v době od 5. do 25. 9. vysokokmeny jihoafrických rostlin (orig. Neuholländer), *Azalea indica*, kamelií, *Rhododendron arboreum* a *R. ponticum*.
- 15) Jeho součástí byla též ovocná školka, E. Opravil o. c.
- 16) Vesměs v sortimentu dnes již málo frekventovaném; dnes se ještě setkáváme s *B. manicata*, s ostatními jen řídce.
- 17) Orig. *Xylophylla*, zastaralá, dnes nepoužívaná nebo již zcela zapomenutá synonyma z Čermákových katalogů uvádím v novější podobě podle následující literatury: C. Backeberg, *Die Cactaceae I.–VI.*, Jena 1958–1962; S. M. Gault a P. M. Synge, *The dictionary of roses in colour*, London 1971; G. Heynhold, o. c.; K. Hieke, *Pelargonie*, Praha 1969; H. Jacobsen, *Handbuch der sukkulenten Pflanzen*, 1. 2., Jena 1954; K. Kavina (edit.), *Zahradnický a ovocnicko-vinařský slovník 1.–3.*, Praha 1934–1942; J. Klíka, *Dendrologie*, Praha 1927; A. Pilát, *Jehličnaté stromy a keře našich zahrad a parků*, Praha 1964; A. Pilát, *Listnaté stromy a keře našich zahrad a parků*, Praha 1953; C. Reiter, *Zierpflanzen*, Berlin 1954; W. Richter, *Zimmerpflanzen von Heute und Morgen: Bromeliaceen*, Radebeul 1962; E. Silva Tarouca a C. Schneider, *Unsere Freiland-Stauden*, O. Smrž, *Dějiny květin III.–IV.*, Chrudim 1923/24; L. Večeřa a kol., *Růže*, Praha 1967.
- 18) Orig. *Raellia*.
- 19) Orig. *Syphocampylus*.
- 20) Orig. *Spadostylis*.
- 21) Tato rostlina byla dovezena do Evropy teprve v r. 1842 (Richter, o. c.).
- 22) H. Doležalová, o. c.
- 23) Orig. *Bletia hiacinthina*.
- 24) V originále rod *Bletia*.
- 25) Orig. *Stephatantus*.
- 26) Orig. *Asclepias*.
- 27) Orig. *E. Grandida*.
- 28) Orig. *C. abnormis*.
- 29) Orig. *C. cylindricus*.
- 30) Nelze najít synonymum ani v Backebergovi.
- 31) Orig. *Cereus coccineus*.
- 32) Jako pozn. 30.
- 33) Jako pozn. 30.
- 34) Orig. *Cereus flagelliformis*.
- 35) Jako pozn. 30.
- 36) Orig. *Cereus quadrifissus*, identifikace je sporná.
- 37) Jako pozn. 30.
- 38) Orig. *Cereus zuccarini*.

- 39) Orig. *Echinocactus hypocrateriformis*.
- 40) Orig. *Epyphyllum alatum*.
- 41) Jako pozn. 30.
- 42) Orig. *M. cirrhifera*.
- 43) Jako pozn. 30.
- 44) Orig. *M. columnaris*.
- 45) Orig. *M. dolichocentra*.
- 46) Orig. *M. galetti*.
- 47) Orig. *M. inunctata*.
- 48) Orig. *M. stella aurata*.
- 49) Orig. *Aplexis* – patrně zkomolená *Aphelexis*.
- 50) Orig. *Andromeda buxifolia*.
- 51) Orig. rod *Cantua*.
- 52) Orig. *Callonema pulchella*.
- 53) Orig. *Syphocampylus bicolor*.
- 54) „Neuholländer“, (Jižní Afrika – Nové Holandsko).
- 55) Viz A. Turek, *Fulnecko*, Brno 1940.
- 56) Orig. *Rhododendron indicum*.
- 57) Orig. *Rhododendron ponticum*.
- 58) O. Smrž, o. c. III, p. 131.
- 59) Orig. *Belis lanceolata*.
- 60) Orig. *C. australis*.
- 61) Orig. *C. pendula*.
- 62) Orig. *C. tournefortii*.
- 63) Orig. *C. Lycea*, správné znění je však *J. lycia*.
- 64) Orig. *Thuja articulata*.
- 65) Orig. *J. nepalensis*.
- 66) Orig. *Pinus alba*.
- 67) Orig. *Pinus balsamea*.
- 68) Orig. *Pinus laricina*.
- 69) Orig. *P. monspeliensis*.
- 70) Orig. *P. excelsa*.
- 71) Orig. *P. maritima*.
- 72) Orig. *P. taurica*.
- 73) Orig. *Pinus zedrus*.
- 74) Orig. *Salisburea adianthifolia*.
- 75) Orig. *T. nepalensis*.
- 76) O. Smrž, o. c., III, p. 65.
- 77) O. Smrž, o. c., IV, p. 103–110; K. Hieke, o. c.
- 78) G. Heynhold, o. c.
- 79) Srovnej např. poznámku o jejich klasifikaci u zahradníků, O. Smrž, o. c., IV, p. 105.
- 80) O. Smrž, o. c., IV, p. 105.
- 81) O. Smrž, o. c., IV, p. 121.
- 82) Orig. *R. punctatum*.
- 83) Orig. *Diclythra spectabilis*.
- 84) Orig. *Lychnis viscaria fl. pl.*
- 85) Orig. *Valeriana rubra*.
- 86) S. M. Gault a P. M. Synge, o. c.
- 87) L. Večeřa, o. c.
- 88) Orig. *Bonradia floribunda*.
- 89) Orig. *Cyrtanthera magnifica*.
- 90) Pravděpodobně totéž co *Conoglossum santicum* v posledním katalogu – nelze vyloučit zkomolení od *Cynoglossum siculum* apod.
- 91) Snad zkomolenina od *Ageratum*?
- 92) Orig. *Habrothamnus*.
- 93) Viz pozn. 13.
- 94) E. Opravil, o. c., poznámka 2.
- 95) Viz např. pracovní výkaz k 11. 1. 1859: 1. pomocník Dominik Meissner pobíral mzdu 216 zl., 2. pomocník Carl Unger 192 zl., 3. pomocník Franz Procházka 168 zl.
- 96) F. Černý, o. c.
- 97) Orig. *Eutale arborea*.
- 98) Orig. *R. Africanus*.
- 99) Orig. *Polinsia*.

- 100) Orig. Uhdea.
 101) Orig. Citranthera.
 102) Orig. Maranta.
 103) Podle C. Backeberga, o. c. III., pochybné jméno.
 104) Viz C. Backeberg, o. c. IV., p. 2119–2121.
 105) Orig. Cereus subulata.
 106) Snad se jedná o zkomolené jméno E. subuliferus.
 107) Mohl by to být zkomolený E. trincogonus = Neopteris subgibbosa.
 108) Orig. Crassula.
 109) Synonymum Pityrogramma, ačkoliv nelze vyloučit zkomolení od Gymnogramma calamelanos.
 110) Orig. Pterisorgyia species.
 111) Orig. Hardenbergia; jako mnohé z tohoto katalogu tak i tuto rostlinu dnes stěží nalezneme i v botanické zahradě – rovněž tento rod pochází z jižní Afriky.
 112) Orig. Libonia floribunda.
 113) Orig. Mimetis.
 114) Orig. Psoralea.
 115) Orig. Seris fetida.
 116) Orig. T. laurifolia.
 117) Orig. A. imbricata.
 118) Var. eminens, var. Lobiana (dnes f. lobbii hort.) a var. viride.
 119) Orig. C. glandulosa.
 120) Nelze jednoznačně identifikovat, patrně se jedná o Juniperus chinensis f. expansa.
 121) Orig. Cupressus thymoides.
 122) Orig. Frenella, u posledního druhu rodu v originále F. Portergillii.
 123) Orig. J. oblonga pendula vera.
 124) Orig. Retinospora pisifera obtusa.
 125) Orig. T. compacta.
 126) Orig. T. ericoides.
 127) Orig. T. gigantea.
 128) Orig. T. intermedia.
 129) Orig. Thuja lawsoniana.
 130) Orig. T. meldonensis.
 131) Orig. T. tatarica.
 132) Orig. Thujopsis borealis.
 133) Orig. Wellingtonia.
 134) Čermák uvádí jména rostlin bez autorů, proto nelze jednoznačně posoudit jeho položku Pinus canadensis: Tsuga canadensis je v Evropě od r. 1736, T. heterophylla od r. 1851.
 135) Dovezena do Evropy r. 1853.
 136) Snad kříženec R. x cartonianum?
 137) Asi R. arboreum v. cinnamomeum.
 138) Snad var. elegans od R. arboreum.
 139) Orig. R. Fortuneanum.
 140) Snad R. ponticum v. spectabile?
 141) Snad R. arboreum v. violacea?
 142) Formosissimum, magnoliaefolium, hyacinthiflorum, pictum, roseum, salicifolium.
 143) Orig. Odier.
 144) F. Černý, Zahradníci, Hradec Králové, 1975.
 145) Orig. P. decussata.
 146) Jsou uvedeny zvláště, ačkoliv to jsou synonyma.
 147) Orig. D. Barlowii.
 148) Orig. Hemerocalis alba.
 149) Orig. Hemerocalis coerulea.
 150) Orig. I. atomaria(?).
 151) Snad se jedná o M. laevigata.
 152) V originále rod Pordanthus, dnes též u některých autorů rod Ixia.
 153) Orig. Polygonum Siboldi.
 154) Jedná se totiž o synonymum R. speciosa, uvedenou v minulém katalogu.
 155) Orig. Spiraea filipendula.
 156) Orig. S. lobata.
 157) Orig. S. venusta.

- 158) Orig. Valeriana alba.
 159) H. Dolečková, o. c.
 160) Autorka má ve své práci nadepsáno na příslušném místě „odrůdy“, ačkoliv jde ve většině případů o botanické druhy; jmenovitě uvedené odrůdy cituje pouze u kamelií a azalek. Autorka bohužel nerevidovala nomenklaturu jednotlivých taxonů a opsala staré a často již neplatná jména včetně zkomolenin v rukopise nebo jejich chybné čtení (např. rod Manulea zkomolená na Manuela, Pelargonium smithii na P. Smijtlii, Sedum zkomolené na Sepium, Tusilago na Thusfilago apod.).
 161) Viz E. Opravil, o. c., poznámka 49: ve Fulneku byl na rozdíl od Děčína v prodeji i školkařský ovocnářský materiál, který v příjmech mírně převažoval nad okrasnými rostlinami.
 162) E. Opravil, o. c., poznámka 7.
 163) Zahraniční objednávka pochází z pohraničí tehdejšího pruského Slezska, z Německých Kravaf – O. Beck odtud si objednal u Čermáka orchideje; na objednávce je Čermákovou rukou uvedeno, jaké zboží dodal: 6 Stanhopea, 1 Vanilla, 18. 7. 1858 (oktový materiál, karton 392, viz pozn. 3).
 164) Velkostatek Fulnek, oktový materiál, karton 392, XIV, viz pozn. 3.

CH. DARWIN A G. MENDEL V HODNOCENÍ UNESCA

Vítězslav Orel

Ve 27. svazku Vlastivědného sborníku jsme upozornili na úsilí mezinárodní organizace UNESCO o výchovné působení také ve prospěch rozvoje genetiky a molekulární biologie. V roce 1982 se uskutečnily v rámci projektu „Století biologie“ mimořádné akce ve Francii a ČSSR. Účastníci jedné z těchto mezinárodních akcí podporovaných organizací UNESCO navštívili v srpnu minulého roku také Novojičínsko, a z toho důvodu stručně informuji o jejich průběhu.

Označení programu „Století moderní biologie“ souvisí se stým výročním úmrtím Ch. Darwina, s jehož jménem je spojen vývoj biologických věd ve druhé polovině minulého století a současně s blížícím se stým výročním úmrtím G. Mendla (zemřel 6. 1. 1884), jehož vědecký odkaz rozhodujícím způsobem ovlivnil vývoj biologie v první polovině 20. století. Program UNESCO však především zaměřuje pozornost na mimořádný význam moderní biologie při rozpracování nových poznatků do výrobních oblastí, označovaných jako biotechnologie. Představitelé UNESCO se domnívají, že současný stav biotechnologií odpovídá podmínkám rozpracování mikroelektroniky před 20 lety, kdy se jen ojediněle poukazyvalo na její dalekosáhlý význam pro vývoj společnosti. Rozvoj moderních biotechnologií má sloužit především pro řešení naléhavých potřeb lidstva.

V rámci projektu „Století moderní biologie“ vydalo UNESCO ve spolupráci s Mendelianem Moravského muzea v roce 1981 knižní publikaci „Od biologie k biotechnologii“, která seznamuje čtenáře členských zemí UNESCO s rozvojem stěžejních vědních oborů a má upozornit na význam rozvíjení genetiky a molekulární biologie pro využívání genetického inženýrství ve výrobní praxi. Do publikace přispěli autoři různých zemí. V první části označené „Pokrok“ se čtenář seznamuje s rozvojem molekulární biologie. Druhá část nazvaná „Protagonisté“ dává nahlédnout do tvůrčího myšlení geniálního Ch. Darwina, G. Mendla, F. Mieschera, L. Pasteura, J. Watsona, F. Cricka, H. G. Khorany a B. L. Astaurova. V závěrečné části „Výhledy“ autoři naznačují, jaké možnosti biotechnologie skýtá pro řešení závažných problémů budoucnosti při zajišťování výživy stále stoupajícího počtu obyvatelstva a ochrany jeho zdraví.

V květnu 1982 se v Paříži sešlo slavnostní shromáždění věnované vědeckým odkazům Ch. Darwina a G. Mendla, jehož spoluorganizátorem byla ČSAV. Při této příležitosti jsem byl pověřen předáním publikace „Od biologie k biotechnologii“ představitelům UNESCO. V úvodním projevu generální ředitel této mezinárodní organizace, Amadou-Mathar M'Bow, zdůraznil význam vědeckého odkazu Darwina a Mendla a poukázal na skutečnost, že objasnění mechanismu dědičnosti dala mendlovská genetika Darwinově teorii novou náplň, aby se mohla systematicky dále rozvíjet. V závěru věnoval pozornost některým vlastnostem, kterými se vyznačovali Darwin a Mendel a které jsou nezbytné ve vědecké zvědavosti. Uvedl, že oba spojovalo zaujetí pro výzkum, srovnání, trpělivost při řešení složitých problémů a opatrnost při vyvozování závěrů, spojené s neustálou zvědavostí a intelektuální odvahou, což je přivedlo k objevům předtím neznámých horizontů, jednoho na cestách po oceánech, druhého za zdmi klášterní zahrady. Za jejich nejvýraznější vlastnost považoval Amadou-Mathar M'Bow „nadání vpravdě estetické, které dokáže odhalit ze záhadné rozmanitosti věcí tajemství jejich základní struktury, nadání, ve kterém jsou vědecký pracovníci spřízněni s básníky a každý po své vlastní cestě vnímá skrytou hudbu tohoto světa“.

V následujícím projevu pařížský profesor A. Jacquard poukázal na význam Darwinova díla pro rozvoj přírodních věd. Upozornil na skutečnost, že člověk od nejstarších dob hledá vysvětlení procesu vývoje v přírodě, jehož je sám předmětem. Teprve Ch. Darwin však podal první teoretický výklad tohoto procesu. Zmínil se také o nových směrech bádání, které vysvětlují na základě nových poznatků molekulární genetiky a biologie stále složitější jevy vývojového procesu. Místopředseda ČSAV, akademik J. Říman, ve své přednášce připomenul průkopnický výzkum G. Mendla a zdůraznil význam rozvíjený výzkum genetiky a molekulární biologie v současnosti ve prospěch rozpracování biotechnologií.

Na závěr shromáždění v Paříži jsem přítomné účastníky informoval o přípravě mezinárodního symposia „Minulost, přítomnost a budoucnost genetiky“, které organizoval Ústav molekulární genetiky ČSAV ve spolupráci s Mendelianem Moravského muzea ve dnech 28. 8. – 1. 9. 1982. Záštitu nad uspořádáním symposia převzala Mezinárodní genetická federace a UNESCO. První, historická část symposia se konala v renovovaném zámku v Kupařovicích, nynějším sídle JZD Pohrlaví, jehož členové se zasloužili o obnovu tohoto po válce devastovaného historického objektu. Jednání se zúčastnilo 47 historiků věd a genetiků ze 17 zemí. Na nádvoří zámku připravili pracovníci Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Brně působivou výstavu vybraného sortimentu fuksií v historickém pojetí. Poukazovalo se v ní na dříve neznámou skutečnost, že vlastně šlechtění tohoto druhu květin začalo v Brně v souvislosti s Mendlovým výzkumem hybridizace rostlin. Brněnský zahradník J. Tvrďý se po roce 1850 stal brzy známým téměř ve všech hlavních evropských městech vystavováním stále nových

druhů fuksií. V zahraničních časopisech také zveřejňoval krátké zprávy o svém šlechtění, ze kterých nyní poznáváme využívání teoretických poznatků Mendlova výzkumu. Z archivních dokladů se také prokazuje, že Mendel byl v té době častým hostem ve skleniku Tvrďého a se zájmem spolu diskutovali o šlechtění. Ne náhodou v roce 1882 pojmenoval Tvrďý novou odrůdu také „Prelát Mendel“. Jestliže se po roce 1800 na Moravě začaly šlechtit nové odrůdy ovocných stromů, a mezi průkopníky byl J. Schreiber v Kuníně, pak po roce 1850 se zájem o využívání hybridizace přenesl na šlechtění okrasných květin a mezi jeho průkopníky byl Mendel, kterého v jistém smyslu můžeme považovat za Schreiberova žáka.

V zahraniční literatuře se dosud uvádí, že Mendel se věnoval pokusům s křížením rostlin jako osamělý mnich v kulturní izolaci kláštera a malého provinčního města. Jeho teorie se také dosud vysvětluje i u nás velmi zjednodušeně jako zákony dědičnosti, spojené s jeho jménem, které objasňují jen vyštepování znaků rodičovských forem rostlin v potomstvu jejich kříženců. Na základě výzkumu pracovníků Mendeliana ve spolupráci s dalšími badateli u nás i v zahraničí jsme připravili 19 základních studií o Mendlově badatelské práci, ve kterých prokážeme Mendlovu výzkum zcela v novém světle. Zařazujeme jej do souvislosti vývoje ekonomiky a kultury v naší zemi a zároveň vývoje světové vědy. Kopie těchto studií jsme zaslali účastníkům jednání v Kupařovicích předem, takže vlastní jednání se pak soustředilo na kritické hodnocení nových informací o Mendlově badatelské práci ve čtyřech tematických částech.

V první části se pozornost věnovala hodnocení specifického sociálního vývoje v širokém slova smyslu na Moravě v souvislosti se stanovením Mendlova badatelského úkolu a jeho řešením. Prokazovalo se, že Mendel ve svém výzkumu vycházel z bohaté tradice šlechtění zvířat a rostlin a bezprostředně navazoval na evropský výzkum hybridizace rostlin. V této souvislosti se ukázala působení vzdělávacího ústavu v Kuníně na konci 18. století a na začátku 19. století v novém světle. Zejména zahraniční účastníci se tak seznamovali s novými poznatky z historie naší země, které doposud při popisování badatelské práce G. Mendla zůstávaly buď opomíjeny nebo nedoceny. V tomto počátečním vývoji byl pozoruhadnou osobností farář v Dolním Vražném J. Schreiber, na jehož působení již dříve poukázal dr. F. Schwarz. Objevily se dotazy na původ Schreiberova zájmu o přírodní vědy. Otevřenou otázkou zůstává, zda na něj neměl vliv J. Dobrovský, který působil v Olomouci, kde Schreiber studoval. U Dobrovského také obdivujeme jeho průkopnické zaujetí o zmatematizování systematiky rostlin. Jeho vliv na Schreibera zůstává k objasnění historikům v souvislosti s ojedinelou působností kunínského ústavu.

O jednání první tematické skupiny se zmiňují podrobněji, poněvadž živý zájem o Mendlovo rodiště a jeho okolí provázal účastníky symposia z Japonska, SSSR, NDR, NSR, Bulharska, Rumunska, Maďarska, USA, Španělska, Francie, Velké Británie a Holandska do Hynčic, Kunína a Fulneku. S pletou si prohlíželi památník v Mendlově rodném domě a vyslechli se zájmem odborný výklad ředitele vlastivědného ústavu v Novém Jičíně dr. F. Schwarze. Potvrdila se jejich nově získané přesvědčení, že později proslulý badatel si odnesl z rodného kraje do klášterního prostředí v Brně nejen zájem o přírodu, ale i zvědavost pro poznávání zákonitostí přírody ve prospěch činnosti člověka. Při vysvětlování původu Mendlova zájmu o přírodovědný výzkum jsme také poukazovali na vývoj výuky základů přírodopisu v naší zemi a uváděli jsme jej do souvislosti s působením Idel J. A. Komenského. Z tohoto důvodu jsme také zahrnuli do exkurze zahraničních účastníků památník J. A. Komenského ve Fulneku.

Ve druhé tematické části symposia se poprvé analyzovala struktura Mendlova objevu podle novodobých zásad historiků věd. Místo dříve uváděných zjedno-

dušených definicí Mendlových zákonů dědičnosti se vycházelo z analýzy teoretických a metodologických předpokladů pro Mendlovo úspěšné řešení záhady dědičnosti. Prokazovalo se, že ve svém výzkumu pouze zpřesnil empirické poznatky svých předchůdců ve výzkumu hybridizace rostlin. Zavedl však zcela nový, metodický přístup pro studium přenosu dědičnosti, který se po roce 1900 stal základní metodou genetického výzkumu všech živých soustav včetně člověka. Nejvýznamnějším přínosem Mendlova výzkumu však je teoretický výklad materiálních jednotek dědičnosti, které určují přenos vlastností prostřednictvím pohlavních buněk na základě teorie pravděpodobnosti, která byla teprve tehdy rozpracována. Během studia přírodních věd na univerzitě ve Vídni si Mendel vytvořil novou teorii přenosu znaků rodičů na potomky, ve které spojoval vědecké ideje z různých přírodovědných disciplín. Poprvé se na symposiu také prokazovala souvislost Mendlova výzkumu s rozpracováním buněčné teorie a s úsilím o vysvětlení záhady oplození u rostlin. To již souviselo s badatelskou činností J. E. Purkyně, který po roce 1850 býval hostem kláštera augustiniánů.

Ve třetí tematické skupině se hodnotily nové informace týkající se osobnosti Mendla badatele. Poukazovalo se také na jeho sepětí s rodným krajem. V době, kdy se opat Mendel dostával do společenské izolace v důsledku svého nekompromisního postoje při hájení ekonomických zájmů kláštera, si nechal vyzdobit strop příjímacího salónu čtyřmi grafickými výjevy, u nichž se prokazovala vazba na rodný kraj. Na jednom se hlásil ke svému rolnickému původu, ve druhém vyjadřuje své zaujetí pro včelařství, se kterým se poprvé setkal v rodné vsi, a na třetím je symbolizováno šlechtění ovocných stromů roubováním. V pozadí ovocné zahrady vystupuje věž kostela v Dolním Vražném a hřbet Pohoří vypínající se nad Kravařskem.

Ve čtvrté části se vysvětlovala složitá cesta opožděného uznání Mendlova objevu na základě rozboru vývoje různých přírodovědných disciplín a jejich vzájemného ovlivňování.

Stručný závěr z jednání v Kupařovicích může být formulován tak, že Mendlův badatelský úkol vycházel ze specifického rozvoje kultury na Moravě a z vývoje evropské vědy a že podstatou objevu je důkaz jednotky dědičnosti. Mendel také rozpracoval metodické základy výzkumu dědičnosti. Tím nejen položil základy nauky o dědičnosti, ale také významně přispěl k jejímu počátečnímu vývoji po roce 1900. Výsledky jednání jsou obsaženy v pečlivě vypracovaném sedmistránkovém textu, který byl předán prezidentu Mezinárodní genetické federace, akademiku D. K. Beljajevovi. Při zahájení XV. mezinárodního genetického kongresu v New Delhi v prosinci roku 1983, krátce před stým výročím úmrtí G. Mendla, vzpomene tato vrcholná mezinárodní genetická organizace na základě závěru z našeho jednání zakladatele genetiky podrobnějším vysvětlením jeho úlohy při vzniku a počátečním vývoji genetiky.

Během jednání odborníků v Kupařovicích se zahraniční účastníci také dověděli o působení proslulého novátora v lékařství T. B. Paracelsa (1493–1541) v Moravském Krumlově, s jehož jménem se spojují začátky novodobé vědy a lékařství. Při návštěvě Fulneku jsme mohli poukázat také na nové informace o Komenského účasti na rozvíjení novodobé vědy v tzv. hnutí „růžových křížáků“. Významná anglická historička vědy, F. A. Yates, zveřejnila na základě dlouholetého studia rozsáhlou studii o prvním organizovaném osvícenském hnutí v souvislosti s rozvojem vědy. Dvě ze 16 kapitol jsou věnované naší zemi a činnosti J. A. Komenského. Koncem 17. a začátkem 18. století začali nositelé vědeckého pokroku v Anglii, Holandsku, v protestantských německých státech a také v Čechách a na Moravě vytvářet mezinárodní organizační základnu. Komenský přišel záhy do styku s tímto hnutím a stal se jeho významným stoupencem. Volbu

Fridricha Falckého za českého krále vysvětluje autorka zmíněné publikace v souvislosti s hnutím „růžových křížáků“. Komenský těžce želel nad tragédií Bílé hory, kterou Yates vysvětluje jako důsledek sporu mezi představiteli aliance, kterou vislosti s hnutím „růžových křížáků“. Komenský těžce želel nad tragédií Bílé hory, psal Labyrint světa, ze kterého jsou v citované knize zveřejněny rozsáhlé části. V exilu dále udržoval styky s nositeli rozvoje vědy i za velmi složitých podmínek a uvítal pozvání do Anglie, kde se měl postavit do čela nového pokusu o organizování rozvoje vědy. Vypuknutí revoluce v Anglii mu však znemožnilo novou činnost, na kterou se připravoval. V závěru knihy uvádí Yates úryvek z Komenského spisu *Via lucis*, v němž je vyjádřena pevná víra v další rozvíjení vědeckého poznání.

Během zájezdu na Novojičínsko byli zahraniční účastníci našeho jednání překvapeni dosahem kulturní tradice naší země v souvislosti s vývojem poznání a snah toto poznání vyučovat. Na základě přesvědčivých dokladů z působnosti kunínského ústavu tento náš výklad získal na přesvědčivosti. Vyjadřovali se i v tomto smyslu, že Komenského ideje nemohly v bezprostředním okruhu jeho posledního působení ve Fulneku zcela zaniknout. Přinejmenším musely přežít snahy o získání dalšího vzdělání, což se u Mendla projevilo už v dětství. Jestliže jeho učitel Schreiber byl stejně jako Dobrovský nositelem osvícenských idejí, pak si uvědomujeme, že Komenský patřil k evropským předním průkopníkům prvního osvícenského hnutí a jeho vliv na Mendla tak mohl být zprostředkovaný. Profesor R. Wood z univerzity v Manchesteru, který byl v naší zemi patřet, dospěl po zájezdu k přesvědčení o souvislosti působení idejí „růžových křížáků“ a pozdějších osvícenců. Poznamenal k tomu, že jako biolog obdivuje Mendla badatele, ale nyní se ještě navíc sklání před myslitelem a průkopníkem vědeckého myšlení, J. A. Komenským.

Druhá část symposia se konala na Vysoké škole zemědělské v Brně a byla zaměřena na hlavní směry současného genetického výzkumu pro mírové účely. Během tří dnů upozorňovali přední genetické ze šesti zemí na nejnovější poznatky molekulární genetiky a jejich přednášky vydá Ústav molekulární genetiky ČSAV.

Čtenáře tohoto sborníku upozorňuji jen na obsah jednání první, historické části, ve kterém se objevily motivy z historie Novojičínska, zejména v souvislosti s památníky v Hynčicích a ve Fulneku.

Historie má ve společnosti své nezastupitelné místo. Přispívá k rozvíjení poznání minulosti pro současnost. Nové informace o původu Mendlova badatelského zájmu a struktury jeho ojedinělého objevu jednotek dědičnosti by měly podněcovat zájem o studium přírodních věd v naší době, kdy se klade velký důraz na využívání vědy ve prospěch harmonického rozvoje společnosti. Hledání poučení v minulosti vedlo představitel UNESCO ke spolupráci s vědeckými institucemi v ČSSR při organizování akcí „Století moderní biologie“. Rozvíjení povědomí o vývoji vědy by mělo být pobídkou k promyšlenému využívání památníků v Hynčicích a ve Fulneku v základním výchovném působení.

VEGETAČNÍ POKRYV MEZÍ V TROJANOVICÍCH

Drahomír Strnadel

Meze v Trojanovicích, které vznikly jako průvodní jev pasekářského způsobu zemědělství, jsou většinou pokryty flyšovými kameny, vysbíranými z půdy. Patří k antropogenním formám reliéfu, ke skupině agrárních valů. Pokud vytvářejí současně mez, jsou tyto agrární valy označeny jako kamenné valy nebo mezní kamenné valy. (Sperling et Zigris 1970).

V Trojanovicích nazývali tyto valy „hráze“, bez ohledu na to, vytvářejí-li současně hranici pasek či nikoliv. Na Novohrozenkovsku jsou podobné kamenné valy zvané „hromadiska“. (Kunc 1955).

Mezní kamenné valy v Trojanovicích zvýrazňují pasekářský charakter obce, jsou významným krajinným prvkem, němými svědky lidské námahy, vytrvalosti, houževnatosti a v neposlední řadě místem mezních, lesních a lučních rostlinných společenstev. Patří k přírodnímu dědictví obce.

Řada mezních kamenných valů byla zlikvidována, pasekářský způsob hospodaření dohasíná. Vegetace kamenných valů byla doposud okrajovou záležitostí botanického průzkumu, proto jsem se pokusil zachytit současný vegetační stav zbylých mezních kamenných valů.

Vymezení území a hranice zkoumané oblasti

Vzhledem ke značné rozloze obce Trojanovice (3583,86 ha), (Schneider 1931), soustředil jsem výzkum na části obce Lomná a Karlovice (dřívější Mjaši). Rozloha zkoumaného území je 260,8 ha. V těchto částech obce je také největší počet zachovalých kamenných valů.

Území je na východě ohraničeno říčkou Lomnou, na jihu úpatím hory Mjaši (878 m n. m.) s výběžkem Mjašanského gruníku (667 m n. m.). Západní hranici tvoří Radhošťový potok a severní uzavírá silnice Solárka.

Reliéf není příliš členitý, mírně se svažuje k severu, výškový rozdíl mezi nejnižším bodem při Solárce (485 m n. m.) a nejvyšší položenou lokalitou (575 m n. m.) je 90 m. Středem protéká potok Lánský na horním toku zvaný Mjašanka, který vytváří mělkou brázdu a celou oblast dělí na dva úvoly. Celé území je téměř odlesněno, pouze úzké pruhy smíšeného lesa lemují říčku Lomnou a Radhošťový potok. Souvislé pásy stromů jsou na současných nebo bývalých kamenných valech. Zkoumané území je součástí Chráněné krajinné oblasti Beskydy a geomorfologicky patří do Frenštátské brázdy.

Území je v oblasti mírně teplé s vlhkým a málo teplým létem a mírnou zimou. Průměrná roční teplota je 7° C, průměrné množství srážek 1269,1 mm a průměrný sluneční svit činí 1166 hodin za rok. (Zelený 1978).

Historický vývoj mezních kamenných valů

První paseky a role v podradhošťské kotlině vznikaly brzy po založení Frenštátu roku 1299. (?) O jejich velikosti a poloze však do roku 1600 nemáme podrobných zpráv. Původních 36 pasek (majitelé nejsou známi) se rozrostlo do druhého přeměření roku 1659 na 56. (Strnadel B. 1944).

Seznam pasekářů z roku 1769 uvádí celkový počet pasek v Trojanovicích 219. (Státní archiv v Kroměříži inv. č. 8707 sig. E 9(17-1). Srovnáním obou údajů vyplývá, že za 110 let došlo téměř ke čtyřnásobnému zvýšení počtu pasek. Hukvaldská vrchnost podporovala kolonizaci podhorských oblastí po celé 17. a 18. století. Také na začátku 19. století počet pasek nadále stoupá na úkor lesů. Seznam pasekářů z roku 1813 obsahuje 264 jmen majitelů pasek. (Státní archiv v Kroměříži inv. č. 8707 sig. E 9(17-1)).

Dřevo bylo především třeba pro frenštátské a frýdlantské hamry. Roku 1720 byl dokonce zřízen hamr na říčce Bystrá v Trojanovicích. (Strnadel B. 1957). Katastrální mapa z roku 1833 zachycuje celou oblast Trojanovic již odlesněnou až k úpatí hor. Z bývalých rozsáhlých lesů zbyl jen Kostelní les a malé torzo lesa na Lomné. Dokonce povodí říčky Lomné a Radhošťového potoka byla v té době odlesněna (katastrální mapa z roku 1833, Státní archiv v Opavě inv. č. 181). Srovnáním katastrální mapy z roku 1833 a z roku 1962 je na první pohled patrna velká podobnost (katastrální mapa z roku 1962).

Po vykácení stromů a vykopání pařezů nastala pasekářům namáhavá práce s vybíráním kamenů. Hromadili je převážně na mezích a podél cest v dlouhé pásy, které se postupně zvyšovaly a rozšiřovaly, tak jak trpělivé ruce pasekářů z generace na generaci vybíraly kameny při orání, vláčení a uhrabování krtin. Lze říci, že první kamenné valy vznikaly současně s prvními pasekami a jejich stáří lze odhadnout na dvě až tři sta let. Pouze malé množství kamenných valů vzniklo po roce 1833.

Antropogenní činnost nespočívala jen v hromadění kamenů, kameny omýté deštěm pasekář používal jako stavební materiál na stavbu stodol, chlévů, studní a dláždění dvorů.

V nejbližším okolí kamenných valů se pravděpodobně uchovaly původní rostlinné druhy dodnes např.: *Asarum europeum* (kopytník evropský), *Asperula odorata* (mařinka vonná), *Vaccinium myrtillus* (brusnice barůvka), náletem se uchovávaly *Acer pseudoplatanus* (javor klen), *Betula verrucosa* (bříza bradavičnatá) a *Tilia cordata* (lípa srdčitá). Vzrostlé stromy pasekář kácel, a tak docházelo ke zmrazování porostů.

Pasekářský způsob hospodaření vytvořil nový typ krajiny, ve které se ustálila rovnováha mezi hospodářskou činností a přírodou. Rostlinný pokryv kamenných valů nebyl příliš lidskou činností ovlivněn. Příležitostné kácení stromů nebo získávání semenáčů ovocných stromů, např. třešně nebo jabloně, byly jediné zásahy do vegetace. Pokud se mezní kamenné valy zachovaly dodnes, mají šířku 3 až 5 metrů, výjimečně i 10 metrů a jejich výška je 0,5 až 1,5 metrů nad terénem.

Metodika práce

Průzkumem vymezeného území jsem se zabýval v letech 1978 a 1979. Zimní období jsem věnoval studiu archivního materiálu, studiu dřívější botanické literatury, která se týká Beskyd a především okolí Frenštátu a Trojanovic. Při terénním výzkumu jsem věnoval pozornost nejen vegetačnímu pokryvu samotných kamenných valů, ale sledoval jsem též jejich kontaktní společenstva a lokality chráněných rostlin.

Vzhledem k tomu, že vegetační pokryv kamenných valů nepatří fytoocenologicky k vyhraněným přirozeným společenstvům, je výsledný přehled jednotlivých druhů uveden a zpracován do dvou částí, které tvoří:

1. seznam s charakteristikou sledovaných lokalit s uvedením významnějších a zajímavějších druhů,
2. přehled zjištěných druhů vyšších rostlin s čísly lokalit.

Nomenklatura druhů je uvedena podle Dostála. (Klíč k úpiné květeně ČSR 1958).

Při popisu mezních kamenných valů je uvedeno:

- nadmořská výška, určená vrstevnicemi,
- směr (vrstevnicový nebo spádnicový),
- současný stav,
- převládající rostlinné patro,
- pozemek v okolí valu,
- chráněné rostliny,
- uvedení na mapě z roku 1833 nebo 1962,
- skládky odpadků.

Z celkového počtu 41 lokalit jako ilustraci uvádím val, který byl v souvislosti s výstavbou vodních nádrží na potoku Lánský zlikvidován na podzim v roce 1980.

Lokalita č. 27

Mezní kamenný val podél západního břehu potoka Lánský, mezi vrstevnicemi 485 až 495 m n. m. Vrstevnicový směr převládá nad spádnicovým. Zakreslení na mapách z roku 1833 a 1962 je shodné. Ve východní části valu se nachází zachovalá přirozená louka, na níž se vyskytuje *Menyanthes trifoliata* (vachta trojlístá) a *Gladiolus imbricatus* (mečík střežovitý). Výjimečná rozloha celého valu při délce 100 m a šířce 10 m má charakter remízku. Ve stromovém patru se mimo *Acer pseudoplatanus* (javor klen) a *Fraxinus excelsior* (jasan ztepilý) vyskytuje ve velkém množství *Alnus glutinosa* (olše lepkavá). Z keřů převládají *Corylus avellana* (liska obecná), *Crataegus oxyantha* (hloh obecný) a *Frangula alnus* (krušina olšová). V bylinném patru je mimo většího množství *Asarum europaeum* (kopytník evropského) též *Maianthemum bifolium* (pstroček dvoulistý), *Phegopteris polypodioides* (bukovinec osladičovitý) a *Polygonatum multiflorum* (kokořík mnohokvětý). Skládky odpadků jsou zanedbatelné, pozemek v okolí je družstevní.

Při průzkumu a dokumentaci stávajících mezních kamenných valů podařilo se zachytit 220 druhů cévnatých rostlin. Při zpracování nebyl zjištěn nový druh, který by nebyl dříve uveden v literatuře (Gogela 1900), (Kajdoš 1954), (Kajdoš 1957), (Sedláčková 1976), (Sedláčková 1978 a, b), (Zbavítel 1957). Byly potvrzeny a zaznamenány nové lokality chráněných a částečně chráněných rostlin. Z chráněných rostlin se na úpatí některých valů vyskytuje *Lilium martagon* (lilie zlatohlavá), *Orchis masculis* (stavoč májový), *Platanthera bifolia* (vemeník dvoulistý) a *Lycopodium clavatum* (plavuň vidlačka). Z částečně chráněných ve větším množství *Primula elatior* (prvosěnka vyšší) a *Vinca minor* (brčál menší). Z dalších zajímavějších nálezů je možno uvést: *Abies alba* (jedle bělokora), *Aquilegia vulgaris* (orlíček planý), *Ballota nigra* (měrnice černá), *Betonica officinalis* (bukvice lékařská), *Calluna vulgaris* (vřes obecný), *Colchicum autumnale* (ocún jesenní), *Dianthus deltoides* (hvozdík kropenatý), *Gallium verum* (svízel jarní), *Geranium columbinum* (kokost holubičí), *Leonurus cardiaca* (buřina srdečník), *Lysimachia nemorum* (vrbina hajní), *Malva moschata* (sléz pížmový), *Millium effesum* (pšeníčko rozkladité), *Phegopteris dryopteris* (bukovinec kapradovitý), *Phyteuma spicatum* (zvonečník klasnatý), *Prenanthes purpurea* (věsenka nachová), *Rhinanthus serotinus* (kokrhel pozdní), *Solvia glutinosa* (šalvěj lepkavá), *Thlaspi alpestre* (penízek alpský), *Viscum album* (jemel bílý).

Lokality rosnatky okrouhlolisté (*Drosera rotundifolia*) uváděné z tohoto území v literatuře (Kajdoš 1957), (Zbavítel 1958) nebyly potvrzeny. Zdá se, že tento druh již v Trojanovicích vymizel, podle ústního vyjádření místních občanů patrně v souvislosti se združstevňováním po roce 1959.

Ačkoliv mezní kamenné valy vznikaly od 17. století činností lidí, představují v současné době ekotyp krajiny bez zřetelného antropogenního zásahu, zatímco přilehlé pozemky jsou intenzivně zemědělsky využívány. Vegetace mezních kamenných valů vytváří podmínky pro úkryt řadě živočichů, např. z ptáků bažantů, drozdů, hýlů, kosů, pěnkav, sýkor, tuhyků, dále ještěrků, žábů, lasiček, zajíců a v poslední době také srnců.

Mezní kamenné valy mají tedy širší biologicko-ekologický i estetický význam, hlavně v částech obce Lomná a Karlovice, protože téměř celá tato oblast je bez lesů.

Negativní význam mezních kamenných valů je zanedbatelný. Částečně ztěžují mechanizované obdělávání polí a svou plochou zabírají zemědělskou půdu. Z podkladů provedeného průzkumu byl radě MNV v Trojanovicích podán návrh na ochranu významnějších kamenných valů studovaného území.

Za přečtení a připomínky k rukopisu srdečně děkuji RNDr. Marii Sedláčkové.

Literatura:

- Dostál J. (1957): Fytogeografické členění ČSR, Sborník Čs. Společ. Zeměp., 62: 10–11.
- Dostál J. (1968): Klíč k úpiné květeně ČSR, Praha.
- Gogela F. (1899): Z jarní květeny na Valašsku, Sborník Mus. Spol. Valašské Meziříčí, 3: 39.
- Gogela F. (1900): Z květeny Radhoště, Sborník Mus. Spol. Valašské Meziříčí, 3: 39.
- Horečka F. et al. (1931): Vlastivěda Frenštátska, Kniha o památném Radhošti, Valašské Meziříčí, 1: 55 až 56, 124.
- Kajdoš V. (1954): K botanickému výzkumu Frenštátska, Hlasy 2.
- Kajdoš V. (1957): Příspěvek ke květeně Frenštátska, Přír. Sborn. Ostrav. kraje, 4: 579 až 582.
- Kunc E. (1955): Staré zemědělství na Valašsku, Valašsko, IV: 20–23.
- Sedláčková M. (1976): Rozšíření některých druhů rostlin v okrese Nový Jičín, Zpr. Čs. Bot. Společ., 11: 36–34, Praha.
- Sedláčková M. (1977): Rozšíření některých druhů rostlin v okrese Nový Jičín, Zpr. Čs. Bot. Společ., 12: 67, 129–139, 191–196, Praha.
- Sedláčková M. (1978 a): Lesní společenstva radhošské skupiny Moravskoslezských Beskyd (Západní Karpaty), Preslia, Praha, 50: 26–47.
- Sedláčková M. (1978 b): Floristické poznámky k výskytu mečíku střežovitého (*Gladiolus imbricatus* L.) ve Frenštátské kotlině, Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín, 22: 59–68.
- Schneider F. et al. (1931): Monografie obce Trojanovic, inv. č. 290, knihovna ZDS Trojanovice - Lomná.
- Sperling W. et Žigral F. (1970): Die antropogenen Kleinformen, Geograf. Čas., 22: 97–131.
- Strnadel B. (1944): Hory a lidé, M. Ostrava.
- Strnadel B. (1957): Stručná historie Trojanovic v deseti otázkách a odpovědích, zpracováno pro místní školy, inv. č. 291, knihovna ZDS Trojanovice - Lomná.
- Strnadel D. (1979): Vegetační pokryv mezi v Trojanovicích, diplomová práce.
- Zbavítel A. (1957): Významné floristické nálezy z Frenštátska, Přírod. Sborník Ostravského kraje, Opava, 17: 599–601.
- Zelený V. (1958): Příspěvek ke klimatu Moravskoslezských Beskyd, Výsledky pozorování v letech 1952–1957.
- Zelený V. (1978): Dílčí závěrečná zpráva k úkolu C-16-331-01-06: Vliv obnovy a přeměn lesních porostů na vodní režim malých povodí ve středohorské flyšové oblasti (tabulky 6, 7, 8), Výzkumný ústav meliorací Praha.

ZPRÁVY

Frenštát pod Radhoštěm ke svému výročí

Rok 1982 byl ve Frenštátě pod Radhoštěm ve znamení oslav 600. výročí první prokazatelně písemné zmínky o městě. Komise pro řízení oslav pod vedením ing. Ant. Vaverky spolu se širokým aktivem dobrovolných spolupracovníků zajistila na celý rok bohatý kulturně-politický program. Už od počátku roku připomínaly výročí novinové články, rozhlasové relace, besedy či kulturní pořady, koncipované většinou jako konfrontace historie a současného rozvoje města.

První velkou významnou událostí bylo zahájení výstavy „Nejstarší prameny k dějinám města“ 18. dubna ve výstavních prostorách muzea, (viz k tomu Vlast. sborník okresu N. Jičín č. 29, str. 72–75), k níž byla vydána jako katalog stejnojmenná publikace. Hlavním darem k výročí pro širokou veřejnost bylo znovuootevření rekonstruované budovy kina, k němuž došlo při slavnostním aktu po ukončení prvomájové manifestace. Tato čtyři roky trvající přestavba přinesla městu dokonale prostředí pro film i divadlo, které patří k nejlepším v okrese. Díky za to patří ing. arch. A. Krkoškovi za promyšlenou projekci a pracovníkům Divadelní tvorby z Újezdu u Brna a Okresního stavebního podniku v Novém Jičíně za kvalitní práci. Hned 2. května byla otevřena výstava „Výstavba a další rozvoj města“ ve výstavní síni Domu kultury ROH, která zachytila vedle perspektiv výstavby města a jeho nového průmyslu i dokumentaci výstavby města v posledních 35 letech.

Slavnostní zasedání městského národního výboru, MěV KSČ a MěV NF v DK ROH 6. května 1982 za přítomnosti mnoha hostů v čele s náměstkem ministra financí Jar. Oršulíkem jako zástupcem vlády ČSR mělo bohatý kulturní program s obsáhlým projevem o historii i současnosti města předneseným předs. MěstNV Milošem Vlčkem. Radě organizací a zasloužilým pracovníkům posledních let byly předány pamětní listy a medaile. Vyvrcholením večera a nejnámotnější kulturní akcí oslav vůbec se stal slavnostní koncert Janáčkovy

filharmonie Ostrava, která provedla pod taktovkou Ivana Paříka předehru k Smetanově Libuši, Dvořákovu houslovému koncertu a moll, op. 53 a Symfonii č. 8 G-dur, op. 88.

Na počátku května vyšlo také 28. číslo Vlastivědného sborníku okresu Nový Jičín, cele věnované 600. letům Frenštátu p. R. Největší pozornost je přirozeně věnována počátkům města, takže nejnovější historie by potřebovala dodatečného podstatného rozšíření. Sborník nese i určité známky spěchu, který se projevil drobnými chybami a neshodami s titulky obrazových příloh, ale jinak jde o nedocenitelný ediční čin okresního vlastivědného muzea v Novém Jičíně, protože Frenštát p. R. neměl již od roku 1904, kdy vyšla Felixova monografie (resp. od r. 1908, kdy byla v podstatě beze změny reprodukována ve Vlastivědě Moravské), která nutně zastarala, seriálně zpracované dějiny města. Sborník ve vkusné obálce F. Cahla tuto mezeru důstojně vyplňuje. Pořetnost publikace dokumentuje nejenom příznivý ohlas v recenzích (např. Lidová demokracie 21. 7. 1982) a v citacích (Stator 12/1982), ale hlavně ta skutečnost, že celý náklad sborníku je dnes rozebrán. Vedle toho vyšel jako katalog k výstavě „Radhošť ve výtvarném umění“ drobný svazek veršů, nazvaný „Město Frenštát p. R. a Radhošť v poezii“, který byl rovněž velmi příznivě přijat regionální literární kritikou. Městský národní výbor vydal nadto k výročí plakát podle návrhu J. Drozda, pamětní listy (litografie J. Hrnčárka a F. Cahla), medaile K. Vašuta, odznaky podle návrhu M. Strnadla a další. Je třeba se ještě zmínit o tom, že od 2. do 8. května používala frenštátská pošta slavnostní razítko s emblémem výročí.

Od 21. března do poslední dubnové dekády byla v DK výstava „Pohlednice ze Starého Frenštátu ze sbírky V. Štěrby“. Unikátní pohledy na město z minulého století, reprodukce uměleckých děl B. Bartoše, Z. Vorlové a L. Parmy se těšily mimořádnému zájmu občanů, jichž se přišlo podívat na exponáty více než 3700. Další dvě byly spojeny se soutěží. První z nich, otevřená 22. 6., soustřeďovala soutěžní práce žáků MS a ZŠ pod názvem Naše město. Frenštát p. R. včera a dnes byl název fotosoutěže vyhlášené k 600. výročí města a nejlepší snímky byly oceněny a vystaveny v DK od 22. srpna. Po dobu

prázdnin od 4. července byla v téže výstavní síni díla frenštátských umělců spojená tématem výstavy „Radhošť ve výtvarném umění“. Setkali jsme se zde s díly J. Knebla, B. Bartoše, Ant. Strnadla a s obrazy a plastikami současných umělců. Na konci září instaloval klub filatelistů pozoruhodnou výstavu „Historie frenštátského poštovníctví“, zahrnující i doklady o poštovní na Pustevnách, od 7. 11. byla v DK výstava „Frenštát v obrazech Jar. Zemana“ a od 21. 11. Frant. Konvička — Obrazy, kresby, grafika z Frenštátu p. R. a okolí.

K dalším kulturním událostem pořádaným v rámci oslav patřil koncert Orchestru Čs. televize Praha dne 8. května, dále zájezd souboru Elma VEB Dessau z NDR, jehož kapela, balet a zpěváci absolvovali ve Frenštátě p. R. tři úspěšná vystoupení ve dnech 13. a 15. května. K oslavám výročí města připojilo se svým koncertem Pěvecké sdružení Radhošť, které zde 24. června provedlo kromě písní Kubínových, Janáčkových a Báčhorkových i premiéru Kubínova melodramu na slova Seifertovy básně Pozdrav do Frenštátu p. R. Závěrečnou kulturní akcí byl Valašský družstevní den v divadle v přírodě na Horečkách 19. září s vystoupením pěti folklorních souborů okresu.

Důležitou složku oslav tvořily rozhlasové a televizní pořady, sledované ve městě s velkou pozorností. Ostravský rozhlas zařadil již od 13. února do svého pořadu „5 x 5 Magazin zajišťovaný ze Severomoravského kraje“ v pěti odpoledních relacích vyprávění o historii města, o programu oslav, o průmyslu ve městě, o hudebním životě a o sportu. Na vlně Ostravy byl pak 2. května uveden hodinový pořad pod názvem „Do Frenštátu pospěšte...“, jehož scénář zpracoval Pavel Tobiš. Televize věnovala výročí druhý z večerů cyklu „Města našich dnů“. V televizních novinách 9. listopadu promluvil nejprve předseda MěstNV Miloš Vlček o nejpálčivějších současných problémech města, následujícího dne byl nejprve uveden dokument o minulosti a přítomnosti města a poté následoval „Koncert z Frenštátu p. R.“, natočený zde 22. září 1982.

Rok oslav 600. výročí přinesl po mnoha stránkách zvýšení občanské aktivity a angažovanosti, uskutečňování programu oslav byla užitečná i radostná práce. Vladimír Plachý

Výtvarní umělci Vsetínska a Novojičínska dneška

Dne 16. září 1982 byla závěrečnou besedou s autory oficiálně ukončena společná výstava vsetínských a novojičínských výtvarníků v okresním vlastivědném muzeu v Novém Jičíně. Výstava se setkala s mimořádným ohlasem publika jak ve Vsetíně, kde byla uvedena v premiéře od 30. května do 20. června, tak později i v Novém Jičíně. Provázel ji katalog s drobnými medallónky, přibližujícími život a práci jednotlivých umělců. V repríze proběhla tato výstava jako součást programu Novojičínského kulturního léta.

Především je třeba vyzdvihnout ideový záměr výstavy, její netradiční koncepci — jde totiž o tvůrčí konfrontaci autorů žijících a tvořících ve dvou sousedních okresech našeho kraje. Snaha obou pořadajících organizací, okresních vlastivědných muzeí ve Vsetíně a v Novém Jičíně, o reprezentativní přehledku a konfrontaci výtvarných snah rozhodně nevzněla naprázdno. Veřejnost se zde přesvědčila o dobré úrovni výtvarné práce profesionálních umělců, malířů a sochařů, jejichž tvorba zde byla prezentována v přehledných kolekcích. Koncepce výstavy jistě přinesla užitek i vystavujícím umělcům, kteří si mohli ověřit výsledky vlastní práce na širším pozadí regionální umělecké tvorby, případně našli své místo v celkovém jejím kontextu. Pro publikum to byla nejen příležitost k nevšedním uměleckým zážitkům, ale i k průřezovému poznání současné výtvarné tvorby regionu — dvou okresů, zastoupených pracemi dvaceti výtvarníků.

Společná výstava byla přehledkou různorodých výtvarných názorů a metod, současně však poukázala na zásadní moment, vlastní všem zúčastněným umělcům: silný a spontánně přiznaný vztah ke kraji a jeho lidu. Tato přesvědčivá ideová hodnota, prostá samoúčelného patriotismu, se uplatňuje ve stále nových a živých námětech, v tvůrčích postojích k současné skutečnosti kraje, v zásadě neulpívá na ověřených schématech. Proměny krajiny a života lidu v ní si vynucují neustále nová umělecká ztvárnění a odpovědi; jsou studnicí inspirace a přivádějí umělce k osobnímu vyznání, zpovědi.

Portréty nedávno nečekaně zesnulého Jaroslava Frydrycha jsou dokladem charakterizačního mistrov-

ství a schopnosti kresebné zkratky. Vybaví se nám kresby Jana Kobzáně a jeho rázovitých valašských typů. Ilja Horlinger ve virtuózních akvarelech podává své dojmy z krajiny v proměnách ročních období, dovede vystihnout přesvědčivou náladu přírody. Jeho obrazy jsou výtvarně svrchné, jakoby lehce a snadně provedené. Zasloužilý umělec Karel Hofman vystavoval vedle svých mistrných portrétů i obrazy, v nichž postihuje nejen proměny rodného kraje, ale současně nahlíží do nitra prostého člověka; zobrazuje život na valašské vesnici — masopust, hody, svatbu. Jeho malba je především pocitová, spoléhá na barvu a její význam, na malířské kvality v pravém slova smyslu. Kromě těchto symbolických kompozic vystavoval také dvě menší krajiny a grafiku. Jaroslava Hýžové se představila obrazy, v nichž transformuje realitu kraje a lidí do metaforické, poetické roviny. Zobrazuje ideu práce, mateřství, lásky a míru. Její obrazy jsou příznačně charakteristickým rukopisem a expresivní barevností, působivou strukturou barevné hmoty. Větší krajinné kompozice Ludka Majera jsou poznamenány lidskou přítomností, často symbolického významu. Složitě budované kompozice vycházejí z kresebné arabesky, autor se snaží o nalezení výtvarného typu krajiny. Osobitá je barevnost, redukováná na modře, žlutí a zeleně. Ambrož Špetík vystavoval model ke zdařilé realizaci „Matka“ pro Rožnov p. R. a několik drobných plastik se symbolickou tematikou. Jeho kolekci uzavřela zajímavě pojatá dřevorezba.

Jiří Drozd je především orientován na krajinomalbu. Pokouší se zachytit měnící se tvář současné valašské krajiny nejen v proměnách přírodních, ale rovněž v proměnách vzhledu krajiny, které přineslo budování průmyslu. Obrazy Vlastislava Holuba nás upoutají svými „simultánními“ motivy. Charakteristický detail má zástupnou funkci a vypovídá o sobě i o celku. Jsou to hlavně zátiší a krajiny, přehledně komponované a malířsky rafinovaně řešené. Jan Hrnčířek se soustřeďuje na tradiční valašské motivy — klidné, statické kompozice. Podobně jako Luděk Majer se pokouší postihnout typ krajiny. Zemité tóny a spora barevnost svědčí o osobním vztahu k rodné zemi. Autor vystavoval také grafické listy. Josef Treichel dramatickou, expresivně pojatou technikou odvážně buduje ob-

razy, v nichž se vyznává z lásky ke svému kraji, postihuje sám přírodní koloběh v krajině, kterou se v obraze pokouší oprostít a redukovat na základní. Nepopírá své zaujetí barokním dynamismem a téměř osobní vztah k van Goghovi. Karel Vašut se na společné výstavě reprezentoval řadou modelů k monumentálním realizacím a několika mimořádně zajímavými komorními plastikami, dokládajícími jeho spojení s realistickou tradicí českého sochařství. Vedle soch, prozrazujících umělcovu občanskou angažovanost, byly tu osobní, ba intimní výpovědi. Otakar Zelenka našel zálibu v technickém inventáři předmětného světa; hledá jeho vnitřní harmonii na jedné straně, na straně druhé objevuje absurditu a poezii v jakoby surrealistických setkáních předmětů, které spolu na první pohled zdánlivě nesouvisí. V jeho obrazech má nezastupitelné místo také figura.

Julie Chládková

Pionýrská rezervace v okrese Nový Jičín

V našem okrese s vysokou průmyslovou i zemědělskou výrobou spojenou se značnou devastací krajiny je zapotřebí chránit i maloplošná území s výskytem přírodních vzácností, ať už botanických nebo zoologických.

Pionýrská rezervace je maloplošně chráněné území, v němž se vyskytují chráněné druhy rostlin (dle vyhlášky č. 54/58 Sb.) nebo chráněné druhy volně žijících živočichů (dle vyhlášky č. 80/65 Sb.). Vyhláškou se formou uzavření dohody mezi patronátní školou nebo pionýrskou či svazáckou skupinou, pracovištěm státní ochrany přírody okresního vlastivědného muzea v Novém Jičíně, uživatelem pozemku, na němž se rezervace nachází a příslušným místním nebo městským národním výborem, v jehož správě je katastrální území s navrhovanou pionýrskou rezervací.

Ve smyslu zákona č. 40/56 Sb. o státní ochraně přírody, § 1 odstavec 1 slouží pionýrské rezervace k zachování přírodního bohatství naší vlasti a k praktické výchově a poučení především školní mládeže a k upevňování socialistického vztahu k přírodě a její ochraně.

V okrese Nový Jičín bylo v letech 1980-82 vyhlášeno šest pionýrských rezervací. Jsou to: „Vstavačová loučka u Kacabajky“ v kat. území Hodslavice, „Pod Bílou horou“ v kat. ú-

Lipa u Husiho potoka ve Fulneku, přírodní chráněná památka.
Foto Eva Lukášová 1980

zemí Kopřivnice, „Nad Solárkou“ v kat. území Trojanovice, „U rybníčka“ v kat. území Frenštát p. R., „U Rovně“ v kat. území Libhošť a „Kamenárka“ v kat. území Stramberk.

Pionýrská rezervace „Vstavačová loučka u Kacabajky“ zaujímá plochu louky a výměře asi 750 m², na níž se nachází ve více méně přirozeném společenstvu některé vzácné a mizující druhy rostlin (*Aquilegia vulgaris* — orlíček planý, *Orchis maculata* — vstavač plamatý, *Orchis majalis* — vstavač májový, *Platanthera bifolia* — vemeník dvoulístý, *Vinca minor* — brčál menší). Uživatelem pozemku jsou Sm státní lesy, lesní závod Frenštát p. R.

Zájmová plocha se nachází uvnitř lesních porostů a hrozí jí zánik v důsledku přirozeného náletu dřevin. Rostlinné společenstvo proto vyžaduje stálý patronát a udržování. Dozor nad touto pionýrskou rezervací vykonávají žáci a pionýři základní školy v Hodslavicích.

Pionýrská rezervace „Pod Bílou horou“ zaujímá plochu lesa o výměře asi 5600 m², na níž se nachází v přirozeném společenstvu značný po-

čet exemplářů (až dvě stě kvetoucích jedinců) chráněné rostliny *Lilium martagon* — lilie zlatohlávek. Uživatelem pozemku jsou Sm státní lesy, lesní závod Frenštát p. R.

Zájmová plocha se nachází v extravilánu města na úpatí Bílé hory, volně přístupná náhodným návštěvníkům, od nichž hrozí nebezpečí trhání chráněné rostliny, případně ničení jejich podzemních částí. Rostlinné společenstvo vyžaduje proto stálý patronát a udržování. O pionýrskou rezervaci „Pod Bílou horou“ se starají žáci základní školy na Pionýrské ulici v Kopřivnici.

Pionýrská rezervace „Nad Solárkou“ představuje zbytek zamokřené, neodvodněné louky o ploše asi 800 m², na níž se nachází značný počet exemplářů částečně chráněné rostliny vachty trojlísté — *Menyanthes trifoliata*. Jedná se o jedinou lokalitu v okrese Nový Jičín, na níž byl uvedený taxon navržen k ochraně. Uživatelem pozemku je JZD Javorník se sídlem v Tiché.

Zájmová plocha se nachází v extravilánu obce, blízko místní komunikace, volně přístupná turistům a ná-

hodným návštěvníkům, od nichž hrozí nebezpečí trháni chráněné rostliny, případně ničení jejich podzemních částí při sběru (vachta trojlistá je zároveň i léčivou rostlinou). Rostlinné společenstvo vyžaduje proto stálý patronát a udržování, který zabezpečují studenti gymnázia ve Frenštátě p. R.

Pionýrská rezervace „U rybníčka“ zaujímá plochu louky kolem neregulované vodoteče o výměře asi 2000 m², na níž se vyskytuje ve více méně přirozeném společenstvu značný počet exemplářů několika druhů chráněných rostlin (*Gladiolus imbricatus* – mečík střechovitý, *Orchis* sp. – vstavače, *Primula elatior* – prvosenka vyšší). Uživatelem pozemku, na němž byla PR vyhlášena, je Čs. stát, MěstNV ve Frenštátě pod Radhoštěm.

Chráněné území se nachází v extravilánu města, poblíž zahrádkářské kolonie, volně přístupné občanům, od nichž hrozí nebezpečí trháni chráněných rostlin nebo narušování jejich přirozeného vývoje. Rostlinné společenstvo vyžaduje stálý patronát a dozor, který zajišťuje rovněž gymnázium ve Frenštátě pod Radhoštěm.

Pionýrská rezervace „U Rovně“ představuje fragment lučního porostu vytvořeného na pramenech pravostranného přítoku Bartošovického potoka, v nadmořské výšce asi 300 m. Díky dosud příznivému vodnímu režimu, vzhledem k okolní zemědělské využívané a narušené krajině, se zde zachovalo společenstvo vlhkých a podmáčených údolních luk. Vlivem dřívějších postupných změn vodních poměrů způsobujících i nadále snižování hladiny spodní vody, zde ještě doznívají některé rostlinné druhy příslušející pravděpodobně k podmáčeným slatinným loukám.

Z hlediska výskytu chráněného a mizějícího druhu vstavače májového – *Orchis majalis* v množství asi 20 až 30 exemplářů a ohroženého karpatského endemického druhu kozlíku celolistého – *Valeriana simplicifolia*, který se v této zemědělsky využívané krajině Moravské brány patrně nalézá na západní hranici svého souvislého areálu, si tato lokalita zasluhuje právní ochrany. Plocha lokality je asi 1 ha, uživatelem pozemku Vojenské lesy a statky v Lipníku nad Bečvou. Patronát nad pionýrskou rezervací „U Rovně“ zajišťuje pionýrská skupina při základní škole v Libhošti.

Pionýrská rezervace „Kamenárka“ zaujímá plochu bývalého lomu o výměře asi 4 ha, jejímž uživatelem je Čs.

stát, MěstNV ve Štamberku. Na této lokalitě se nachází původní xerothermní květena (především *Sedum album* – rozchodník bílý), která je vhodná pro reintrodukci motýla jasoně červeno-okého – *Parnassius apollo*.

Jmenovaný motýl byl ještě na začátku tohoto století běžným a typickým druhem na vápencových útvarech v okolí Štamberka. Vlivem devastace krajiny (těžba vápence, zalesňování, odchyt motýla pro soukromé sbírky, vymizení rostlin, kterými se živí jeho housenka) došlo k vymizení populace původní geografické rasy tohoto motýla.

V současné době se na zmíněné lokalitě vytvořily podmínky, především rozvojem bylinného krytu, k reintrodukci jmenovaného druhu. Pokusem o reintrodukci jasoně červeno-okého se bude zabývat pionýrská skupina základní školy ve Štamberku ve spolupráci se základní organizací ČSOP ve Štamberku. Celá reintrodukce je naplánovaná na dobu asi pět let.

Pracoviště státní ochrany přírody OVM v Novém Jičíně děkuje všem pionýrům, žákům a studentům základních i středních škol a jejich učitelům, profesorům a vedoucím pionýrských skupin za pochopení ochrany jedinečnosti naší přírody a za práci, kterou ve svých patronátních rezervacích vykonávají.

Eva Lukášová

Ještě ke starším dějinám Závěšic

K tomuto článku, otištěnému ve VSONJ č. 27, str. 87 a násl., doplňuji, že manský díl Závěšic náležel ještě r. 1445 k Šostýnu resp. k Hukvaldům, a zůstával asi i nadále v držení Jana Čapka ze Sán a jeho nástupců. K dočasnému spojení obou částí Závěšic došlo patrně až kolem r. 1466, kdy Pukllové z Pozořic ztratili Štamberk s okolní částí Závěšic ve prospěch pánů z Boskovic, kteří se v té době stali i držiteli statků hukvaldského a šostýnského (srv. k tomu VSONJ, č. 28, str. 22, 26, 32; Alois Adamus, *Codex diplomaticus civitatis Ostraviae*, 1929, č. 26, 31). Ostatně ještě na sklonku 16. věku patřila pravobřežní část vsi k faře a městskému právu ve Frenštátě. – R. 1538 náležel olodní i manský díl Závěšic i s Ženklovou ještě stále Karlovi z Žerotína k Fulneku (J. Radimský v ČMM roč. 72, 1953, str. 332). – Prodej olodního dílu Závěšic olomouckým jezuitům se uskutečnil již 18. 6. 1640, kdy novojičinský měšťan Michal Schindler po-

Kostel sv. Kateřiny v Tamovčích.
Foto Miloš Lossmann 1980

stoupil za 4000 zlatých k panství novojičinskému Horní Závěšici, (Oberseufersdorf), které svého času podědil po své zesnulé ženě, vdově po Eliášovi Repovi z Greifendorfu. Svědky kupní smlouvy byli „urozený a statečný“ Pavel Hirnbein, služebník císařův a hejtman panství kunínského (viz o něm více v knize podepsaného Hrad a panství Starý Jičín, 1978, str. 76 a 77), dále urození Jiří Reichel z Neuwaldu (bývalý úředník na Odrách a Blíhovci) a Jan Lipovský z Lipovic, oba na svobodných dvorech v Kuníně. (Státní oblastní archiv Brno, sbírka Františkova muzea 19/2, Otto-palova kronika, p. 130–133). V téže kronice, díl 1, p. 33–34 je výpis ze starší kroniky starojičinského a pak novojičinského hejtmána Czinglera, že v Tamovčích byla za vpádu Tatarů ves, ale za dnešních dnů (tj. na sklonku 17. stol.) zbyl zde jen dvůr a 4 sedláci na konci Ženklovy, kteří sem (ke sv. Kateřině resp. do Štamberka) odvádějí desátky, ale jinak spadají po všech stránkách do Ženklovy.

Adolf Turek

Generál Laudon v novojičinských matrikách

Starý proslulý rakouský válečník, generál Laudon, známý dosud ze zlidovělé písně „Generál Laudon jede přes vesnici“, zemřel jako vrchní velitel rakouských armád 14. července 1790 v Novém Jičíně za inspekční kontroly vojenských opevnění a právě ho křídla vojsk, rozložených podél celé moravskoslezské hranice s Pruskem proti očekávanému vpádu pruských armád. Podle dějin města Nového Jičína dr. Josefa Becka z r. 1854 Laudon zemřel v rožním domě na náměstí č. 45, na němž byla v té době umístěna pamětní deska s německým nápisem „Zde zemřel Laudon 14. července 1790. Věnováno od Sebastiana Billimka“. V roce 1868, kdy město a dům navštívil W. Janko, autor rozsáhlé biografie generála Laudona, vydané tiskem r. 1869, byl dům hostincem a kavárnou a jméno dárce na pamětní desce bylo již nečitelné. Karel Otto v přehledu dějin města Nového Jičína (Čtení o Novém Jičíně, 1963, s. 23), uvádí že Laudon zemřel na náměstí v domě č. 29.

Zcela nepovšimnuty zůstaly zatím dva zápisy v novojičínských matrikách, týkající se posledních dnů Laudonova života. V matrice křtů tom: IV z let 1784–1799 je na fol. 88 německý zápis, že dne 5. července 1790 byl z domu č. 1 ve městě pokřtěn Gideon Jan Nepomuk Kreutzburg, syn šenkovního měšťana Jana Kreutzburga a jeho ženy Roziny Lecklerové z Schrottenthalu. Kmotry byli generál Laudon, městský kaplan Jan Bittner a Eleonora, manželka Františka Jakuba Damkovského ze Starého Jičína, správce panství Starý Jičín. Laudon se jako kmotr dítěte v matrice vlastnoručně podepsal „Gideon Baron von Laudon, wirklicher gehelmer Rat, des militärischen Ordens Grosskreutz und Obrist eines Regiments zu Fuss, Feldmarschalle en Chef“. K vlastnoručnímu podpisu Laudonovu, který je jedním z posledních, je vlepena mědirytina Laudonova portrétu v oválu. Laudon bydlel totiž v téměř domě č. 1 na náměstí od 28. června, kdy za jezdecké inspekce vojenských opevnění u Jakubčovic a Hradce náhle vážně onemocněl horečnatou nemocí, byl kočárem dopraven do Nového Jičína a musel ulehnout. Dne 5. července se však opět cítil lépe a z radosti nad pozdravením přijal kmotrovství novorozeného syna svého hostitele a dokonce si pak vyjel opět na koni do okolí města. Ale už 8. července se objevily opět horečky, bolesti stěvní a otoky na břiše. Laudon musel opět ulehnout a z lože již nevstal. Zemřel 14. července 1790 ve věku 74 let.

Zápis o jeho úmrtí v úmrtní matrice města Nového Jičína tom. II z let 1784–1814 na fol. 47, psaný latinsky a německy je následující: Datum: 1790 14. července. Zoopatřil: Jan de Bettmon, kanovník u sv. Hyppolita v Rakousku a polní superior (castrensium per Moraviam vicarius generalis). Pochován: na venkovském statku Hadersdorf v Rakousku. Místo úmrtí: dům č. 1 město. Jméno zemřelého: Gideon Baron von Laudon, skutečný tajný rada, nositel Velkého kříže vojenského řádu Marie Terezie a majitel jednoho pěšího pluku, generál polní maršál (Feldmarschalle en Chef). Stáří: 76 let. Nemoc, příčina úmrtí: zápal stěv (an Därmer Entzündung). K zápisu je vlepena vystřižená mědirytina s portrétem Laudona v oválu s nápisem na podstavci Gideon Baron von Laudon. Zápis zapsal farář Václav Mund.

Vlepen je též druhý ozdobný mědirytinový oválný rámeček s ručně vepsaným textem „Hir starbe / Der nie Vns sterben sollte / Der siegte / VVann er nVr siegen VVoLLte / Hir starb / LaVDon / den 14. Julii / tj. Zde zemřel, jenž nám nikdy neměl zemřít, který vítězil, kdy jen chtěl zvítězit. Zde zemřel Laudon 14. července. Patrně jde o opis nápisu, kterým byl při úmrtí ozdoben dům, v němž Laudon zemřel. Chronogram římských číslic dává dohromady rok 1790. V zápisu matriky je však mylně uveden věk zemřelého 76 let, místo správného 74 let! Laudon se narodil 10. října 1716!

Mrtvola Laudonova oblečená v maršálské uniformě byla v Novém Jičíně vystavena veřejně do druhého dne 15. července odpoledne a večer za přítomnosti suity všech generálů a vysokých státních hodnostářů odvezeno vozem, taženým koňským čtveřicí, za vojenských poct, hlolu všech zvonů, vojenským špalírem za přítomnosti všeho obyvatelstva města do Vídně a 17. 7. uložena do hrobky v Hadersdorfu. Hrozičí vojenská srážka Rakouska s Pruskem byla brzy nato odvrácena dohodou obou států v kladském Reichenbachu.

Bohumír Indra

50 let Palackého pamětní školy v Hodslavicích

Významnou dominantou obce Hodslavic je Palackého pamětní škola. Původní budova byla rozšířena o prostory dílen, a náhodou o samostatný vstup do areálu tělovýchovných zařízení. Dále byla přistavěna nová část budovy se třídami, místnostmi pro školní družinu a prostory pro školní stravování.

Škola navázala na významnou historii školního vzdělávání dětí v rodné obci Františka Palackého. První zmínka o škole v Hodslavicích pochází z roku 1782, kdy bylo zahájeno vyučování evangelických dětí v soukromé škole. O katolické škole se hovoří od roku 1858, kdy byl na školu dne 10. července ustanoven první učitel. Ve školním vzdělávání se odrážejí tehdejší politické, náboženské a sociální poměry.

Další vývoj vedl k tomu, že v roce 1889 bylo evangelické škole uděleno právo veřejnosti. Rovněž katolická škola byla zveřejněna v roce 1900. Dne 23. prosince 1921 byly rozhodnutím tehdejšího ministerstva

školsství obě školy sloučeny a od školního roku 1922/23 bylo zahájeno vyučování ve spojené pětileté obecné škole.

Po první světové válce se věnuje zvýšená péče národnímu školství, nově se upravuje a rozšiřuje síť měšťanských škol. Orientační norma pro zřízení měšťanské školy šestileté říká, že v obvodu 6 km mělo být 400 dětí ve věku od 6 do 14 let.

V této době usiluje obec Hodslavice o zřízení měšťanské školy. Když byla její potřebnost uznána, usneslo se obecní zastupitelstvo dne 2. května 1920 „v plném porozumění pro blaho obce a budoucích pokolení“ provést přípravné práce na zřízení měšťanské školy a zahájit potřebná jednání s okolními obcemi a vyššími úřady. Obecní rada a místní školní rada se usnášejí na podání žádosti školním úřadům a zřízení měšťanské školy. Zemská školní rada v souladu se zemským výběrem dne 1. října 1920 povolila zřízení smíšené měšťanské školy a ihned otevřela první třídu. Pro nepochopení sousedních obcí zůstala škola v péči obce Hodslavice. V dalším období je usilováno o výstavbu nové školní budovy, která by zlepšila situaci ve školství v místě i obvodu.

Stavba nové školy se dostala na pořad, když dne 26. května 1926 bylo vzpomínáno 50. výročí úmrtí Františka Palackého. Z podnětu Palackého sokolské župy byl položen v den úmrtí základní kámen na vybudování živého pamníku trvalé hodnoty „Palackého pamětní školy“. Mohutné vzpomínkové oslavy v Hodslavicích 30. května 1926 a četné dary významných osobností zajistily základní finanční prostředky na výstavbu nové školy. Zahájená výstavba školy překonávala řadu obtíží, stále však pokračovala až do zdárného konce. Dne 4. února 1932 se už všechny třídy stěhovaly do nové školní budovy Palackého pamětní školy. Nová škola se stala důstojným a užitečným památkem připomínajícím rodiště slavného historiografa a jeho myšlenky o vzdělání a vzdělaném národu, který dovedl vítězit silou ducha proti hrubé převaze moci fyzické.

Od 1. září 1938 se podle nového zákona stala Palackého pamětní škola újezdní měšťanskou školou. Do jejího obvodu byly začleněny obce Hodslavice, Hostašovice, Mořkov. V době okupace prošla škola složitým vývojem, musela překonávat řadu po-

tíží, na čas sloužila budova i jiným účelům. Teprve po osvobození Československa Sovětskou armádou začala opět rozvíjet výchovně vzdělávací činnost pro rozvoj obce, národa a vlasti. Zejména po roce 1948 dostala škola nový socialistický charakter a od té doby plní významné kulturní a politické poslání.

Čerpáno z kroniky Palackého rodné obce (1948), školních kronik, z vyprávění pamětníků a vlastních vzpomínek.

Ladislav Poláček

Zlomek korespondence

Leoše Janáčka v muzeu Příbor.

Muzeu v Příboře byl poskytnut k pořízení fotokopii dochovaný zlomek korespondence Leoše Janáčka s příborským lékárníkem Ferdinandem Pokorným. Tvoří jej celkem 5 krátkých dopisů z let 1904 až 1914, v nichž se zračí jeho hluboké vlastenectví a obdiv k středověké české duchovní písni a k příborskému kancionálu, který si zapůjčil pro studijní a koncertní účely brněnské varhanní školy, na níž v té době působil jako tehdy již renomovaný hudební skladatel.

Pro ilustraci otiskujeme z nich alespoň tři:

1. Velečtější panel

Děkuji za zaslání kancionálu. Kterýsi kardinál při pouti české do Říma pověděl, „že kdyby sv. otec slyšel krásný český církevní zpěv, tož by se nerozpokoval uznat jej za církevní“. Byl to ovšem zemřelý papež – nyní není toho druhu – a přece slyšel jen jednohlasé psně církevní lidové! Což kdyby byl slyšel tyto sborové z kancionálu Vašeho.

Myslím, že latinské zpěvy byly na místě při bohoslužbách v té době, kdy jiní národové byli skutečně barbarickými oproti skladbám latinským. Teď by mělo tomu býti jinak! Chci ukázkou v březnu, koncertně několik písní z kancionálu Vašeho provést. Nebudete mi tedy zotlivat, když si kancionál ve varhanní škole do té doby podržíme?

S pozdravem Vám oddaný

Leoš Janáček

Brno, 19. XII. 1904.

2. Velečtější panel

Vracím s díky kancionál. Ukazuje on, kterak zpívalo se u nás v zašlých dobách, kterak krásně a uměle se zpívalo! Škoda, že u Vás leží

bez upotřebení. Jak by posloužil varhanní škole v Brně! Oživil by u nás! Vypsal jsem z něho několik vánočních a velikonočních písní. Vánoční budily o koncertu na varhanní škole udivení! Pozdravuje Vás upřímně Vám oddaný

Leoš Janáček

8. dubna 1905

3. Velečtělý příteli!

Protáhl jsem náš krásný kraj až ku zlaté matičce Praze. Spjal jsem pevnou obruč, aby náš národ byl v jednotě silný. Čeká nás budoucnost.

Děkuji za blahopřání Vám v úctě oddaný

Leoš Janáček

Brno, 4. června 1906

František Schwarz

LITERATURA

Oldřich Sládek:

Spálená země

Pro Český svaz protifašistických bojovníků vydalo nakladatelství Naše vojsko, Praha 1980, str. 304+24 str. obrazových příloh.

Politika „spálené země“ postihla různým způsobem všechny země okupované německým fašismem. Na její přípravě se podílely velké štáby civilní i vojenské a její výsledky se neblaze promítly do života mnoha miliónů lidí. Proto je předmětem širokého mezinárodního zájmu a výzkumu, soubornější výsledky však byly dosud publikovány jen v SSSR, NDR a PLR. A nyní rovněž u nás. Autor se ujal nesnadného úkolu: zhodnotit z mezinárodních, právních a historických hledisek výsledky fašistické politiky „spálené země“ uskutečňované plánem ARLZ (zkratka vznikla z počátečních písmen názvů jeho prováděcích etap: Auflockerung – uvolnění, Räumung – vyklizení, Lähmung – ochromení, Zerstörung – zničení). Vysvětluje, proč byly na sklonku války přemísťovány továrny a další materiální hodnoty, proč docházelo k transportům válečných zajatců, pochodům smrti, vypalování vesnic, vyhánění obyvatelstva z frontou ohrožených oblastí atd.

Území dnešního okresu Nový Jičín netvořilo tehdy jednotný správní

celek v jediném státním útvaru. Jednu část tvořily obce začleněné do tehdejších venkovských okresů Billovec, Nový Jičín a Opava, které byly podřízeny úřadu vládního prezidenta v Opavě a jeho prostřednictvím nejvyššímu politickému úřadu v odtrženém území, tzv. říšské župě Sudety, úřadu říšského místodržitele v Liberci. Druhou část tvořily obce, které zůstaly po Mnichovu v tzv. druhé republice a po jejím zániku se staly součástí tzv. protektorátu. Odtud plynuly dvě odlišné linie v přípravě a uskutečňování plánu ARLZ v dnešním novojičínském okrese.

Vedle předmluvy (s. 7–11), závěru (s. 271–277), poznámkového aparátu (s. 278–297) a seznamu pramenů a literatury (s. 298–301) rozčlenil autor studovanou problematiku do pěti základních kapitol, v nichž podává výklad jejího vývoje v českých zemích v časové posloupnosti a širokých souvislostech tehdejšího evropského vývoje. V první kapitole (s. 12–49) si všímá vzniku politiky „spálené země“ až do léta 1944, kdy se zrodila opatření ARLZ jako výsledek dvouletých zkušeností z útupu německých vojsk na východní frontě. Již od září 1943 platila pro ilegální hnutí a partyzány Běloruské SSR (postupně i dalších oblastí) směrnice, zdůrazňující, že jedním z hlavních úkolů je boj za záchranu továren, průmyslových i zemědělských závodů, důležitých zařízení, ochrana sovětských lidí před vražděním a zavlékáním do ciziny na otročské práce. Podobné úkoly plnila i italská partyzánská hnutí, které přímo v továrnách formovalo Akční vlastenecké čety z ozbrojených dělníků, které měly chránit objekty a zařízení závodů před hitlerovci. Poněkud jiná situace byla ve Francii, Rumunsku, Bulharsku a Řecku. Druhá kapitola (s. 50–90), časově zahrnující léto a podzim roku 1944, je zaměřena na výklad koncepce plánu ARLZ pro území říše, zahájení příprav opatření v českých zemích i odtrženém českém pohraničí a na Slovensku a je doplněna výkladem taktiky „spálené země“ na finském území a v Norsku za polárními kruhem. České země byly rozděleny na 12 oblastí, z nichž prvá – Moravská Ostrava – zahrnovala území od města přes Frýdek, Frýdlant n. O. až zhruba po linii Bílá – Frenštát p. R., druhá – Hranice – obsahovala Rožnovsko, Hranicko, Valašské Meziříčsko a Vsetínsko. Třetí kapitola (s. 91 až

144) již sleduje vývoj plánu ARLZ v předjaří roku 1945 na Slovensku, v Maďarsku a Polsku, též v Čechách a na Moravě i v odtrženém území. Velký vliv na situaci měl rychlý postup Sovětské armády v úspěšně realizovaných operacích. Na očekávaném směru úderu Sovětské armády na Moravu ze severu budovali nacisté obranné zóny Uzavírací pásma Jeseníky a Moravskoostravskou závoru. Proti jižnímu křídlu po jeho úspěšné operaci v Maďarsku byla budována opevněná linie Nibelungů na řece Moravě a Ochraná závoru uhelné pánve ve směru od Olomouce přes Hranice, Valašské Meziříčí a Moravskoslezské Beskydy k Jablunkovskému průsmyku. Kromě toho bylo budováno východní opevnění v tzv. Východních Sudetech, které probíhalo od Ostravy po západním břehu Odry přes Jistebník, Studénku, Suchbát n. O. až ke Kunčicím u Hranic a projektovaná linie z Rakouska přes Olomouc – Sternberk – Bruntál – Nizký Jeseník rozdělila tzv. Východní Sudety na západní a východní část, kam náležely i venkovské okresy Nový Jičín a Billovec. A právě ve východní části byly urychleně prováděny přípravy opatření ARLZ, o čemž svědčí mj. i dochované dokumenty o vyklizení strojního zařízení i surovin z Optimitu v Odrách a Tanaku Nový Jičín, náležejícího v té době mezi zbrojní závody. Tehdejší okres Nový Jičín se ocitl před obrannou linií podél Odry a vše nasvědčuje tomu, že nacisté urychlovali přípravu i provádění úvodních etap plánu ARLZ i zde s cílem vyvézt všechny hodnoty do vnitrozemí. Autor podrobně na základě dochovaných dokumentů rekonstruuje hrůzné plány nacistů v ekonomické oblasti, které měly ohrozit život až po osvobození našeho území i jejich realizaci ve všech oblastech ekonomicko-společenského života. Snad jen stačí poznamenat, že byly odvezeny nebo zničeny všechny významné spisy (např. státoobčanské) včetně technické a mapové dokumentace a nejen spisy obecních a zemských úřadů. Hitlerův plán „spálené země“ na území našeho státu na jaře roku 1945 je obsahem čtvrté kapitoly (s. 145–230). Autor na základě obrovského množství shromážděného archivního materiálu rekonstruuje celou nacistickou organizační mašinerii a ji připravené plány na zničení všeho, co mohlo sloužit byť jen k malému prospěchu osvobozeného

národa, rekonstruuje postup a výsledky destruktivních skupin nacistické armády i zhacení jejich plánů rychlým postupem Sovětské armády při osvobození Ostravy. I tak však dílny Optimitky v Odrách zely prázdnotou a poškozenými stroji, ochromena byla továrna na klobouky v tehdejší Šenově. Novojičtí Hükelové ze svého základního závodu odvezli jen zbytek surovin, ale orizovanou firmu bratří Böhmů likvidovali. Ne zcela se nacistům podařilo vyklidit vagónku ve Studénce, v Bílovci byli tak překvapeni postupem Sovětské armády, že v panice začali zapalovat domy i objekty firmy Silvet. Ostravská operace končila 5. 5. 1945. Sovětská armáda stála před Příborem, Sklenovem a Frýdlantem n. O. Vojenské železniční destruktivní oddíly ničily všechny železniční tratě, trať Studénka – Veřovice zůstala však ušetřena (tvrzení autora se mi nezdá zcela přesné, nacisté ji alespoň přerušili vyhozením mostku – viz min u areálu kopřivnického muzea). Zle řádily destruktivní oddíly ve Fulneku. Závěrečná fáze plánu ARLZ na našem území již spadá časově do tzv. Pražské operace Sovětské armády a je i věnována páté kapitole (s. 231–270); zahrnuje osvobození Příbora, Kopřivnice, Frenštátu p. R., Štramberka i Nového Jičína.

Ve vymezených rádcích lze jen velmi těžko poukázat na faktografickou cennost publikace, věřím však, že se mi to podařilo, že tedy neuniku pozornosti žádnému historikovi předmětného období. Ale publikace má daleko větší význam v jiném směru než jen faktografickém. Velice podrobně seznamuje se situací závěru druhé světové války včetně zrušení plánu ARLZ, bez podrobného seznámení s touto situací nebude moci žádný historik správně vysvětlit ani tu nejmenší událost v obci, závodě, okrese, z ní musí vycházet i ten, kdo se bude zabývat vývojem po slavných májových dnech roku 1945. Autor shromáždil obrovské množství cenných údajů, utřídil je a na jejich základě podal výklad problematiky v širokých souvislostech geografických, ale i vojenských, právních, ekonomických i politických. Podařilo se mu odvést vynikající dílo, ač sám je k sobě přísný a poukazuje na další problémy, které na zpracování ještě čekají (kupř. zločiny nacistů v oblasti kultury atd.).

Miroslav Klás 73

Jiří Sehnal:

Varhaně na Moravě 1500–1880.
Časopis Moravského muzea LXIV/1979,
str. 107–148, LXV/1980, str. 93–139.

Náš přední organolog podává v podrobné studii výsledky patnáctiletého systematického průzkumu jednak dochovaných varhan, jednak materiálu z farních, konsistorních, státních, okresních a městských archivů, týkajícího se zrušených klášterů, velkostatků a matrik. Opírá se též o bohatou literaturu, jejíž seznam podává na konci úvodu. V něm osvětluje historický vývoj pojmu varhanářství, které bylo v minulosti považováno za obyčejné řemeslo, přestože se jednalo o obor především umělecký. Dokonalost řemeslné práce a kvalita použitého materiálu byly sice základními předpoklady dlouhodobé funkční spolehlivosti nástroje, k tomu však přistupovala také nutnost uměleckého řešení prospektu a perfektního hudebního sluchu, takže k mistrovství dobrého varhanáře patřil mnohostranný talent, značná praxe a mnoho zkušeností. Až do 17. někdy do poloviny 18. stol. pracovali varhanáři obvykle sám nebo jen s málo pomocníky a většinu součástek vyráběl až na místě stavby, ve své dílně jen ty nejnepotřebnější. Někteří neměli pro dlouhodobé práce na různých místech ani stálé bydliště, jiní byli soustředěni v několika málo centrech. Přestože v naší oblasti nejsou konkrétní doklady o délce výuční doby, předpokládá se nutnost čtyřleté výuky jako v celém Rakousku. Konkrétní doklad je jeden a touto výjimkou je Jan Neusser z Nového Jičína, který se učil dva roky. Jiří Sehnal mu věnoval samostatnou studii, která byla recenzována v našem časopise č. 14, str. 77. Už v 18. století se objevuje konkurenční boj mezi jednotlivými dílnami; některé byly v rukou schopných jedinců s patřičnou přípravou a odborným vzděláním, vedle nich se objevovali samoučkové, z nichž někteří se vypracovali pilí a nadáním k dobré úrovni. Dnes je těžké hodnotit jednotlivé osobnosti, protože většina varhan se nedochovala v původním stavu a pramenem poznání je jen svědectví současníků. Autor této studie vypracoval způsobem slovníkových údajů o životě a díle seznam dosud objevených varhanářů, kteří pracovali na Moravě přibližně od r. 1500 do sklonku 19. století, kdy se vlivem nových vynálezů měnil dosavadní podoba varhan po stránce zvukové i technické a je-

jich výroba přechází z malých dílen do velkých továrních podniků.

Z abecedního seznamu mají vztah k novojičínskému okresu tito varhanáři: **Blasmayer Jan**, Olomouc, 1840 pomáhal M. Oranskému v Luboměřu při stavbě varhan; **Casparides (Kasparides) Jakub Antonín**, Kroměříž, 1695 Odry, farní kostel, stavba varhan; **Cešík Karel**, Nový Jičín, tovaryš J. Neussera kolem 1835; **Daron Jakub**, Studénka, samouk, 1848 Životice u N. Jičína, oprava varhan, bez data Studénka, stavba varhan; **David Josef**, Pustějov, samouk, 1814 Fulnek (?), oprava varhan, 1818 Veselí u Oder, pozitiv; **Doleator Matěj**, Uničov, 1556 (1590?) Odry, oprava varhan; **Haas Jan**, Olomouc a Velká Bystřice, 1793 Luboměř, pozitiv; **Hauke Josef**, Uh. Hradiště, 1885 Frenštát sv. Martin, stavba varhan; **Heimanský (?)**, Odry, 1870 Luboměř, oprava varhan; **Horčíčka František mladší**, Opava, 1793 Suchbát, evang. kostel, stavba varhan, 1794 N. Jičín, farní kostel, stavba varhan; **Huvár Jan**, Albrechtický, samouk. Před 1828 Mošnov, stavba varhan, před 1828 Brušperk, stavba varhan; **Kuttler Karel**, Vidnava a Opava, 1839 Fulnek farní kostel, oprava varhan, 1876 Vrchy, oprava varhan; **Neusser Jan**, Nový Jičín – viz uvedená studie. Celkem 46 opusů, z nich 1 přestavba a 4 pozitivy. **Neusser Karel Bor. Antonín**, N. Jičín (póte dítě předešlého). Úplný soupis jeho opusů dosud neproveden, zde uvedeno 33 opusů. **Oranský Michal**, Olomouc, 1820 Odry, stavba varhan, 1825 Fulnek, Stachovice, Jerlochovice – opravy varhan, 1840 Luboměř, stavba varhan spolu s J. Blasmayerem; **Peter Augustin**, N. Jičín, varhanář nebo truhlář, 1771–1785 N. Jičín, oprava varhan; **Praský Jan**, Olomouc, 1795 Bernartice n. O., stavba varhan; **Rieger František**, Krnov, 1854 Vrchy u Fulneka, stavba varhan; **Seidel Antonín**, Libavá, 1840 Veselí u Oder, přestavba varhan; **Schram Josef**, tovaryš Jana Neussera 1827–29, pocházel z Kunína; **Schwarz František**, Libavá, 1777 Frenštát, stavba varhan (far. kostel?), posudek na varhany u sv. Jana; **Schwarz Jan Jiří**, Libavá, 1766 Fulnek, stavba varhan (farní kostel?); **Sieber Mikuláš Pavel František**, Brno, 1789 Frenštát, stavba varhan návrh Františka Schwarze; **Staudinger Jan Nepomuk Antonín**, Opava a Fryštát, 1803 Frenštát, stavba varhan (farní kostel?), sv. Jan, oprava varhan, 1820 Žilina u Nového Ji-

čina, stavba varhan, 1824 Životice u N. Jičína, stavba varhan, 1825 Pohor, stavba varhan, 1826 Jeseník nad Odrou, oprava varhan, před 1835 Sedliště (správně má být Sedlnice) u N. Jičína, stavba varhan; **Staudinger Jan Nepomuk Ignác**, Olomouc, 1826 Fulnek, oprava varhan (?); **Staudinger Josef Šebastian**, Andělská Hora, 1793 Klimkovic, stavba varhan, 1803 Nový Jičín, farní kostel, oprava varhan; **Weninger Jan Pavel**, Olomouc, 1748 Pílb, farní kostel, stavba varhan.

Studie je doplněna 22 nákresy prospektů varhan, z nich jeden novojičínskému návrháři Jana Neussera a jeden jeho syna Karla.

Marie Turková

I. severomoravské archivní sympozium.

Sborník příspěvků ze symposia v Opavě 17.–18. X. 1979. Vydal Státní oblastní archiv Opava 1980. Interní tisk, stran 401 (neprodejné).

K 25. výročí sjednocení socialistického archivnictví v ČSSR a k mezinárodním týdňům archivů byla vydána pod redakcí Dáši Seberové-Niklové a Miroslava Klose obsáhlá publikace, jejímž hlavním účelem bylo zachytit rozvoj archivnictví v Severomoravském kraji za léta 1954–1979. Pro naši informaci jsou především důležité tyto články: stať ředitelky StOA Opava Dáši Seberové-Niklové Čtvrtstoletí StOA v Opavě, která stručně seznámí s historií tohoto ústavu, a zajímavý článek Miroslava Klose, K vývoji okresních archivů Severomoravského kraje. Zde by bylo možno v některých detailech doplnit úvodní partii o poměrech za okupace materiálem ze StOA v Brně (Rožnov, Vsetín). Bylo by užitečné, kdyby autor mohl v budoucnosti věnovat těmto otázkám rozsáhlejší práci, opřenou o všechny dostupné dokumenty a získati zprávy i o osudech archivů měst Fulneka, Oder, Štramberka a Pílbora před rokem 1945. Rámecové se dotýká našeho okresu příspěvky Anny Horváthové Vývoj, stav a perspektivy podnikových archivů Severomoravského kraje (v našem okrese jde o Tatro, Tonak, Optimit a Vagónku Studénku) a Pavla Šrámků Základní materiály k výstavbě socialistického průmyslu a ke kolektivizaci zemědělství ve fondech StOA Opava a archivů národních výborů Severomoravského kraje pro ob-

dobí 1945–1960. Autor upozorňuje zejména na fondy KNV Ostrava, Trust Státních statků Ostrava, Krajský výzkumný ústav zemědělský v Novém Jičíně a řadu jiných archivních fondů ve StOA Opava pro zkoumání dějin zemědělství, jakož i na fondy podobného obsahu v OAr N. Jičín (pisemnosti ONV N. Jičín, Bílovec a Frenštát) a v OAr Opava (ONV Vítkov). Pozornost historika moderní doby vzbudí příspěvky Otakara Káni Vliv průmyslových center na změny v jejich zemědělském zázemí a Organizace vývoj JZD a jejich spisové služby z pera Vojtěcha Cekaty; tato stať velmi usnadní archivářskou práci při skartaci a pořádku písemností JZD a poučuje o vývoji všech typů JZD i jiných zemědělských organizací v Severomoravském kraji. Ant. Roubic se zabývá řízením zemědělství národními výbory, Ladislav Baletka organizačním vývojem okresních zemědělských správ a V. Cekatá vznikem a vývojem státních traktorových stanic. Karel Chobot věnuje pozornost organizačnímu vývoji melioračních družstev a podniků s přihlédnutím k spisové službě, pochopitelně se zřetelem k poměrům v okrese Nový Jičín. Jaromír Kalus shromáždil data o ustavení a přípravných výborech JZD na Ostravsku v r. 1949. Přípravné výbory v okrese Nový Jičín v dnešním rozsahu vznikly r. 1949 v Jestřábí, Velkých Albrechticích, Slatině, Bílově, Petřvaldiku, Drnholci nad Lubínou, Kateřinovicích, Zenklavě a ve Frenštátě a s výjimkou Velkých Albrechtic se téhož roku ustavila JZD. Dále vzniklo JZD též v Bravanticích.

Z uvedeného je patrné, že tento sborník přináší dosti podnětů pro historickou práci a zejména upozornění na prameny pro bádání o nejnovějších dějinách našeho kraje v období budování socialismu. Cenná jsou upozornění v některých příspěvcích, naolik jsou prameny pro badatelské účely zpřístupněny. Za obzvláště cenné lze považovat ty články, které poučují o organizačních změnách především u zemědělských institucí. Proto bude tento sborník dobrou orientační příručkou pro archiváře a historiky hlavně z našeho regionu.

Adolf Turek

Hrádky a tvrze na Moravě

V roce 1981 obdrželi vlastivědní pracovníci pomůcku pro svou práci, knihu „Hrádky a tvrze na Moravě“, ve které jsou zachyceny historické a archeologické prameny k dějinám moravských hradek a tvrzí a je podán abecední seznam všech lokalit. Kniha byla sepsána autorským kolektivem V. Nekudou a J. Ungrem (nakladatelství Blok 1981, 5-366, Brno). V úvodu knihy oba autoři vysvětlují pojmy hradu, hradisek, hradek a tvrzí stručně, ale s výstižnou charakteristikou. Rovněž uvádějí jednotlivé druhy historických pramenů, z kterých tato kniha vznikla. Uvedli, že do soupisu byla pojata ta místa, která na základě písemných pramenů nebo zřejmých pozůstatků v terénu sloužila jako opevněná sídla drobné šlechty ve 13.–17. století. V další části publikace jsou uvedeny některé příklady sídel drobných feudálů z Německa, Polska, Čech, Rakouska a Slovenska s hlavními typy hradek a tvrzí. V dalších částech se autoři zabývají stavebním vývojem drobných opevněných sídel, životem nižší šlechty, výzbrojí a výstrojí a pověstmi.

Uvádějí, že jejich práce shrnuje dosavadní poznatky o drobných středověkých opevněních na Moravě a její podstatnou částí je soupis uspořádaný abecedně s historií podle písemných pramenů a u některých je popsána i podoba zachovaných zbytků. Je třeba ještě podotknout, že velkým pomocníkem při soupisu byly místopisy L. Hosáka z let 1938, 1967, i první díl společné práce L. Hosáka a R. Šrámka Místní jména na Moravě a ve Slezsku (A–L) z roku 1970.

Jestliže budeme vycházet z uvedeného soupisu a z Hosákovy Místopisu (L. Hosák 1967) zjistíme, že autoři ze současného okresu Nový Jičín uvádějí celkem 23 míst s hrádky nebo tvrzemi. Na druhé straně však neuvedli některé další tvrze nebo hrádky, ke kterým jsou písemné prameny a dopustili se rovněž i některých nepřesností.

V jejich soupisu nejsou uvedeny Bítov (L. Hosák 1967, 361), který byl v držení vladků z Bítova od roku 1377, r. 1519 Václav z Bítova prodal Bítov, Tísek a Lhotku s tvrzí (dnes část Lubojaty) Václavovi z Fulštejna. V 16. století uváděná tvrz.

Bludovice, ves na bývalém panství Novojičínském, k roku 1302 je uváděn Blud z Bludovic (CDM V, 137).

Kujavy, k roku 1399 je uváděn Ota a Adam Běsové z Kujav a r. 1437–58 Čeněk z Podolí.

Petřvald – (L. Hosák 1967, 339) je k roku 1542 uváděna tvrz a ves Petřvald, kterou s Petřvaldíkem, Košťátkou, tvrzí a vsí Záběhem drželi Petřvaldští z Petřvaldu.

Vřesina, v roce 1350 je uváděn Pavel a Ješek z Vřesiny.

Skorotín, k roku 1278 se uvádí Zbyslav ze Skorotína.

Nyní několik slov k nepřesnostem.

Na straně 238 autoři u hesla Polanka nad Odrou nepřesně označili okres. Od roku 1976 byla Polanka připojena k městu Ostravě. Na straně 282 jsou uvedeny nepřesnosti pod heslem Štramberk. Uvádějí, že na nejzápadnější vyvýšenině hory Katouč stával pahrbek „Jurův kámen“, obehnaný příkopy a valem. Tento pahrbek zkoumal před zničením L. Jisla v roce 1950. K tomu bych chtěl podat určité vysvětlení. Na nejzápadnější vyvýšenině hory Katouč u Štramberka se nenacházela trať „Jurův kámen“, ale „Panská vyhlídka“, která byla postupující těžbou zničena ještě před výzkumem J. Jisla. V trati „Jurův kámen“, který je ještě zachován, byla prozkoumána středověká tvrz v roce 1959 V. Šikulovou ze Slezského muzea v Opavě (archív zpráv AÚB). Další nepřesnost je uvedena pod heslem Velké Albrechtice na straně 330, kde je uveden stručný popis a nálezy spálených vrstev. Z tvrze V. Albrechtice je známá celá Tada majitelů (1433 Václav Rus z Doloplat, 1447 Mladota z Patšátu, 1464 Merta z Prusinovic) a z výzkumů prováděných ke konci 50. let jsou známé keramické zlomky ze 14.–15. století.

Z těchto několika poznámek je zřejmé, že autoři soupisu opomenuli z našeho Novojičínského okresu uvést dalších 6 hradek nebo tvrzí, u nichž jsou známé historické prameny. Dále došlo v jejich soupisu k některým jiným nepřesnostem, kterých by se měli zkusit pracovníci, jako jsou oba autoři, vyvarovat, a nebyla vyčerpána dostupná literatura, ba dokonce i literatura autory citovaná.

Kniha sama je vybavena bohatou fotografickou a kresebnou dokumentací nejvýznamnějších hradek nebo tvrzí, je vybavena i ukázkami bohatého archeologického materiálu. V citovaném pramenném materiálu jsou citit některé mezery, nebo jsou uváděny prameny, které neexistují, např. ZDOP I s. 178, č. 168.

V závěru lze podotknout, že přes výše uvedené nedostatky kniha shrnuje současné poznatky o drobných středověkých opevněních.

Emanuel Grepl

Hrbáček Karel: Náhrobky Bzenců v Klímkovicích.

Zpravodaj opavské pobočky Genealogické a heraldické společnosti v Praze při Domu kultury pracujících Vítkovic v Ostravě, III, roč., č. 1, 4–9.

V úvodu článku autor stručně nastínil historická fakta, týkající se držení Klímkovic a okolí Ondřejem Bzencem z Markvartovic a ostatními příslušníky jeho rodu. V klímkovickém kostele, postaveném po roce 1578, se nachází šest náhrobků některých posledních představitelů rodu Bzenců, kteří zemřeli v rozmezí let 1576 až 1600. Byl to poslední člen rodu Kryštof Bzenec z Markvartovic; Fabian Bzenec; Anna, dcera Ondřeje Bzence; Barbora z Vrbna, vdova po Janu Supovi z Fulštejna, neteř Ondřeje Bzence; Kateřina Děhylvská z Děhylvova, manželka Ondřeje Bzence; Estera Tvorkovská z Tvorkova a Kravař, nevlastní dcera Ondřeje Bzence. Na náhrobech je vždy reliéfně provedena postava zemřelého či zemřelé a na ploše parapetu pod postavou se nachází erby zemřelých. Náhrobky jsou spojeny v jeden celek. Jsou na nich umístěny i nápisy. Z nich však pouze nápis na náhrobku Kryštofa Bzence je český, ostatní jsou německé. Autor uvádí text nápisů a konstatuje, že jsou málo čitelné a místy téměř nečitelné. Náhrobky jsou pískovcové, ale u náhrobku Kryštofa Bzence je plocha s postavou z bílého slezského mramoru se zbytky původní polychromie. Nejvíce poškozenými částmi náhrobků jsou plastiky znaků v nejspodnějších částech náhrobků, kde se nachází zvýšená dlažba. Heraldické znaky na náhrobech patří Bzencům z Markvartovic, Barboře z Vrbna, Děhylvským z Děhylvova a pánům z Kravař (u tohoto znaku si autor povšiml jedné zajímavosti – černé křídlo není posypáno jako obvykle zlatými srdíčky, ale drobnými heraldickými lillemi). Nápisy na náhrobech se zabýval i V. Prasek, ale některé jeho údaje jsou chybné. Zároveň autor připojuje rodokmen Bzenců z Markvartovic. Přestože uvádí lite-

raturu, z níž čerpal, neodvolává se na prameny. K dispozici je Zukařova pozůstalost, uložená v SOA Opava (heslo Klímkovici).

Hana Svobodová-Volná

Kolektiv autorů, Beskydy, Turistické průvodce ČSSR, Svazek 8, Praha, 1982.

V této recenzi se nemůžeme zabývat turistickou částí průvodce, která se vymyká zaměření našeho sborníku, ale jsme nuceni zabývat se jeho historickou a místopisnou částí, a to z důvodů, které vyplynou hned z následujících poznámek. Je jistě chvályhodné, dostane-li turista a vůbec návštěvník Beskyd do rukou turistického průvodce, který se snaží mu podat informace nejen o turistických poměrech, ale i širší vědomosti o přírodě, historii, lidové kultuře a kulturních tradicích, nicméně tato snaha, jak brzy zjistíme bližším přehlednutím textu, vychází do značné míry naplano.

Nejzajímavější je část o historii a hospodářském vývoji Beskyd od dr. Jaroslava Štíky CSc. Autor se zaměřil zejména na vystižení podmínek a způsobu života obyvatel Valašska a v tomto smyslu se jeho záměr jistě zdařil. Nicméně sledujeme zúžení pohledu na historii tohoto regionu pod prisma valašské kolonizace a vystoupení valašského etnika a vypovídají nám z historického obzoru další převládající složky obyvatelstva. To potom znamená, že dějiny regionu před příchodem Valachů jsou podány útržkovitě, pouze s postižením postupu osídlování (postrádáme ovšem panství štramberské, novojičínské a složitější byl vývoj především na panství hukvaldském), není zachycen politický a ekonomický význam kolonizace (zakládání měst, průběh obchodních cest, střetávání zájmů a spory o státní hranice mezi českým, uherským a polským feudálním státem), zcela vypadlo období pustošivé česko-uherské války v 15. stol., nástup reformace a konfesijní spory, význam renesanční kultury, ekonomický rozvoj měst a Pobeskydí v 16. stol. (první železárny, sklárny, soukenická a plátenická výroba ve městech), ničivý význam třicetileté války (autor na s. 29 nesprávně tvrdí, že valašský odboj byl ukončen až po uzavření vestfálského míru v r. 1648). Přes tyto

výtky je dobře patrné, že autorovi nešlo ani tak o skutečnou historii tohoto regionu (potom měl být ale zážeh název statě), ale o vystižení historických pramenů tzv. valašské lidové kultury. Novější historický vývoj se autor snažil zachytit v několika kapitolách o vývoji průmyslu, dělnického hnutí, KSČ a protifašistickém odboji.

Poučná bude jistě pro čtenáře následující statě dr. Miloslava Baláše o literárním a výtvarném vývoji Valašska. V této části nás ale především zarazí její úvod, týkající se architektonického vývoje. Údaje, které tu nalézáme o historickém vývoji hradů, jsou naprosto falešné a dávno zastaralé (např. u St. Jičina jmenuje M. Baláš první zprávu k r. 1201 – přičemž se jedná o již všeobecně známé falzum, Šostýn klade autor do 2. pol. 14. stol., ve skutečnosti je zmiňován již v r. 1293, ve Štramberku se dopouští přesně opačného omylu – hrad řadí do 1. pol. 13. stol., ve skutečnosti jej máme doložen až v r. 1359, obdobně u Hukvald pocházejících nejméně z r. 1234 apod.).

Statě o lidové kultuře od Jiřího Langera (na s. 49) je sporné použití termínu „moravská země Království českého“ – takto používáno pouze do 18. stol.) a o historii turistiky (autor neuveden) jsou zpracovány opět dosti zajímavě.

Poslední část, místopisný seznam, zpracoval dr. Antonín Bendl. Tato část má mnoho shodných míst s komentářem k mapě Beskydy, 1979 (viz recenzi VSONJ, č. 27). Nicméně Antonín Bendl nejen, že převzal naprostou většinu chybných míst, vytčených ve zmíněné recenzi, ale ještě je nejméně dvojnásobně rozšířil! Posudme v dalším jen na několika příkladech. Na s. 226 se tvrdí o založení Frenštátu, že byl založen pány ze St. Jičina v r. 1299, přičemž první zmínka o něm je podle autora až z r. 1302 (I). U Kopřivnice na s. 251 udává autor nejstarší zprávu z r. 1382 (ve skutečnosti 1437). Opravdovou šňůrou chyb a omylů obdařil autor svůj výklad o Novém Jičíně na s. 268–271. Po již tradičním opakování tvrzení ze starších průvodců, že název kraje se odvozuje od pánů z Kravař, je uváděno dotud neznámé privilegium z r. 1540, následuje chybné vrocení počátku jezuitské správy nad městem (správně 1624), stejně tak založení „továrny na lampy a vlakové svítilny“ – tj. stručně řečeno Autopalu spadá správně o

plných deset let dříve do r. 1879. Mimo špatná vrocení apod. se dovidáme zcela unikátní historické perličky, např. o pomníku Hanse (I – správně Johanna) Gregora Mendela a ještě pozoruhodnější je, jak lehce obratem ruky udělal autor z Palackého učitele Josefa Jurendeho na kunínské škole jeho spolužáka. Nicméně ani tyto zdrcující poznatky o dějinách Nového Jičina nejsou zdaleka vše, co nám autor nabízí. Nikdo zřejmě dr. Antonínu Bendlovi nemohl zabránit, aby totéž ještě na „vyšší úrovni“ neopakoval u Příbora (s. 280–281). Autor se opět s oddanou důvěrou opřel o zastaralé průvodce a opakuje „pium desiderium“ o existenci Příbora již v r. 1178. (Správně 1251). Ještě více to snad platí o pravděpodobně již daleko široce známé renesanční radnici se sgrafity (ve skutečnosti postavena v r. 1935!) a o renesanční (I), barokně přestavěné (I) piaristické koleji (stavěné v letech 1694–1700). Těžko říci, kde autor vynalezl památkově chráněnou uličku J. K. Tyla. Jako obvykle rámuji tyto nepřesnosti špatná vrocení – správná vrocení založení u českého učitelského ústavu 1875, u piaristického gymnázia 1694 a u české reálky 1902 (nikoliv v Zámecké ulici, taková ve městě neexistuje). Konečně z Bertolda Brechta je opět Brechtold, u rodáků chybí celá životní data. Totéž platí u Štramberka na s. 303–305. Podle dr. A. Bendla nejstarší zpráva pochází z r. 1211, naprostou záměnou je, co se tu praví o založení Ochranova z města Kravař, v jeskyni Šipce byla objevena pouze čelist neandrtálského člověka a nikoliv i jeho kostra. Z řady dalších omylů možno jmenovat: u Českého Těšína správně nejstarší zmínka z r. 1155, povýšení na město až v r. 1292 (nikoliv 1192), u Šostýna doklad již k r. 1293, u Vsetína Valdštejnovo vlastnění v l. 1608–1619 a 1621–1623 apod.

Celý přístup autora vyvolává dojem, že mu nijak nezáleželo na přesnosti a pravdivosti jeho údajů. Kdyby měl vůbec tuto snahu, potom by jenom prostým nahlédnutím do Hosákovy Historického místopisu Moravy a Slezska musel odstranit valnou většinu svých nesprávných tvrzení. Autor věnoval zřejmě minimální péči kontrole textu (srv. odkaz St. Jičín – Nový Jičín), přičemž jeho definitivní znění nikdo do důsledků nekontroloval (i když jsou uvedeni čtyři lektorři).

Závěrem lze říci, že význam matoucích údajů u takových obecně rozšířených a dostupných příruček nelze v žádném případě podceňovat, zejména z toho důvodu, že právě v nich by měly být předávány nejnovější výsledky vlastivědně zaměřeného výzkumu veřejnosti. Tím více překvapí, čteme-li v posledním turistickém prů-

vodci stoletá chybná tvrzení a navíc spoustu nejnovějších výmyslů (nové pověsti české?). Celá záležitost v tomto případě dostává téměř anekdotickou příchutí tím, že na řadu chyb bylo upozorněno již v zmínované recenzi ve VSONJ, 1981, č. 27.

Jiří Jurok

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK OKRESU NOVÝ JIČÍN

Obsah svazku 30

Jan Hanák:	K třicátému číslu Vlastivědného sborníku	1
Jaromír Pavlíček:	Průmysl Novojičínska v letech 1921–1929	2
Ivan Krška:	Zpráva Jana Hajchla a Antonína Brňáka o Spółowu za okupace	13
Marie Schenková:	Malířská rodina Bergerů v Novém Jičíně	18
Jan Krba:	Kovář Jan Vahala ze Starojické Lhoty	29
Emanuel Opravil:	Katalogy okrasných rostlin zámeckého zahradnictví ve Fulneku	38
Vítězslav Orel:	Ch. Darwin a G. Mendel v hodnocení UNESCO	55
Drahomír Strnodel:	Vegetační pokryv mezi v Trojnovicích	60
Zprávy:	Frenštát pod Radhoštěm ke svému výročí. – Výtvarní umělci Vsetínska a Novojičínska dnešku. – Pionýrská rezervace v okrese Nový Jičín. – Ještě ke starším dějinám Závěšic. – Generál Loudon v novojičínských matrikách. – Padesát let Palackého pamětní školy v Hodslavicích. – Zlomky korespondence Leaše Janáčka v muzeu Příbor	64
Literatura:	Oldřich Sládek, Společná země. – Jiří Sehnal, Varhaně na Moravě 1500–1880. – První severomoravské archivní sympozium. – VI. Nekuda - J. Unger, Hrádky a tvrže na Moravě. – Karel Hrbáček, Náhrobky Bzenců v Klimkovicích. – Kolektiv autorů, Beskydy, Turistický průvodce po ČSSR, sv. 8.	72

Vlastivědný sborník okresu Nový Jičín
Vydává okresní vlastivědné muzeum v Novém Jičíně

Svazek 30 vyšel v roce 1982

Řídí a odpovídá redakční rada s předsedou Janem Hanákem

Cena 8,— Kčs

Registrováno Sm KNV v Ostravě RM 37 ze dne 28. června 1967
Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p. Olomouc, závod Ostrava,
provaz 27 Nový Jičín
Číslo zakázky 5119

Zadní strana obálky:

Anton Berger; Portrét paní Kratochvílové, OVM Nový Jičín.

Foto Luděk Pustka, Sl. muzeum Opava 1981

